

Heinrich Harrer

ÎNTOARCEREA ÎN TIBET

Continuarea bestsellerului *Şapte ani în Tibet*

POLIROM

Heinrich Harrer

Întoarcerea în Tibet

Traducere de Orlando Balaş

Colecţia Hexagon. Istorie
Editura POLIROM
Iaşi, 2016

Coperta: Radu Răileanu

Titlul original:

Heinrich Harrer
Wiedersehen mit Tibet
Pinguin-Verlag, 1983

Corectură [V1.0]: iunie 2018

HEINRICH HARRER (1912–2006) a studiat la Universitatea din Graz, remarcându-se la geografie şi la probele atletice. În 1936 a făcut parte din echipa olimpică de schi a Austriei, iar în 1937 a câştigat Campionatul Mondial Universitar de schi.

În 1938 a făcut parte din echipa de alpinişti care a escaladat pentru prima dată peretele nordic al muntelui Eiger. *Păianjenul alb* (Polirom, 2015) este povestea acestei expediţii şi a tentativelor anterioare şi ulterioare de a face teribila ascensiune.

Harrer a scris mai multe lucrări despre Tibet şi a transcris autobiografia lui Thubten Jigme Norbu, fratele lui Dalai Lama. E cunoscut în primul rând ca autor al clasicei cărţi *Şapte ani în Tibet* (Polirom, 2013), ecranizată în 1997 de Jean-Jacques Annaud.

Cuvânt înainte

În 1952, când am publicat *Şapte ani în Tibet*, carte care a fost tradusă în toate limbile importante ale pământului şi s-a bucurat de un succes mondial, existau toate premisele ca ea să fie întâmpinată cu cel mai mare interes. Asemenea unui roman construit cu rafinament scriitoricesc, începe cu o evadare, se termină cu o evadare şi oferă o perspectivă personală asupra unei vieţi şi a unei ţări pe care numai puţini străini le puteau cunoaşte sau trăi nemijlocit.

Chiar dacă acest volum continuă descrierea experienţei mele personale cu Tibetul şi în Tibet, cele două cărţi nu pot fi comparate, după cum nu pot fi comparate nici împrejurările întâlnirilor mele de odinioară şi de acum cu această ţară. Călătoria din 1982, care m-a adus din nou în ţara ce mi-a marcat viaţa, nu a mai fost o aventură: după strădanii de a obţine o viză de intrare care au durat ani de zile şi la care am primit în mod repetat răspunsul *„not yet"*, m-am înscris într-o excursie de grup, căci de ceva timp Tibetul este din nou deschis pentru un număr limitat de vizitatori.

După cum era de aşteptat, foarte curând au apărut pe piaţă o serie de cărţi, ca urmare a fascinaţiei exercitate de Tibet. Ceea ce oferă în plus această carte faţă de cele spuse despre Tibet în ultima vreme este punerea faţă în faţă a situaţiei din trecut şi a situaţiei din prezent – în afară de Hugh E. Richardson şi A.R. Ford, doar eu mai pot face asta. Astfel, impresiile mele referitoare la Tibet sunt mereu altele, lucru de la sine înţeles, deoarece am tot timpul în vedere şi situaţia pe care am cunoscut-o odinioară. Sper să mi se îngăduie să fiu sceptic faţă de „dezgheţul" ideologic pus în scenă de chinezi, deoarece îmi răsună încă în minte cuvintele şoptite de nişte prieteni din Lhasa: „totul este *tsüma*", „totul este aparenţă". Deoarece nu pot presupune că toţi cititorii, mai cu seamă cei mai tineri, mi-au citit cartea apărută în urmă cu treizeci de ani, *Şapte ani în Tibet*, şi pentru că doar cunoaşterea multor chestiuni şi stări de fapt de atunci ar duce la înţelegerea comparaţiilor şi descrierilor mele, am fost constrâns să repet unele lucruri pe care le-am scris deja.

Prin această carte doresc în primul rând să atrag atenţia asupra unor valori culturale foarte preţioase care s-au pierdut şi să arăt cât este de important să se găsească o cale de a salva autonomia şi patria acestui popor fascinant din multe puncte de vedere, un popor al cărui destin m-a impresionat foarte puternic.

August 1983

1. Plecarea şi întoarcerea acasă

Toate relatările despre Tibet pe care le-am citit în cărţi şi în ziare în anii mulţi care s-au scurs de la ocuparea ţării de către chinezi în 1951 mi se învârt mereu în minte. Dar aceste evenimente trăite, care, vrând-nevrând, se află la graniţa dintre realitatea istorică şi percepţia personală, nu mai sunt în măsură să-mi satisfacă nevoia de înţelegere, cu atât mai puţin sentimentele şi amintirile acumulate în cei şapte ani de şedere în Tibet. În sfârşit, după mai multe încercări zadarnice de a obţine de la chinezi o viză de intrare în Tibet, sunt în avionul spre Lhasa. După ce ani de zile am primit doar răspunsul *„not yet”*, în primăvara anului 1982 cea mai mare dorinţă a mea devine realitate, şi anume să mă întorc, după exact treizeci de ani, în ţara care a devenit o a doua patrie pentru mine şi al cărei destin am putut să-l trăiesc atât de intens şi nemijlocit. Se înţelege că spiritul meu este acum mult mai agitat decât în alte călătorii, iar sentimentele mele sunt mai sensibile. Am vrut ca în zilele ce vor urma să mă pot baza pe instinctul meu, să pot diferenţia şi recunoaşte, şi mi-am propus să am încredere doar în ochii mei şi să încerc să judec realitatea ce mi se va dezvălui pe baza cunoaşterii şi experienţei mele. Zborul de la Chengdu până la terenul de aterizare din valea fluviului Brahmaputra, în mijlocul Tibetului, a durat trei ore: am zburat peste vârfuri acoperite de gheaţă, înalte de 6.000–7.000 de metri, şi peste podişul tibetan, pe care ninsese uşor şi care, în paloarea şi imensitatea lui, era la fel de misterios cum l-am cunoscut împreună cu Peter Aufschnaiter când am fost timp de doi ani pe fugă. Pe vremea aceea nu existau încă hărţi sau relatări despre ruta pe care voiam noi să mergem. A trebuit să ne aventurăm în necunoscut şi să avem mereu grijă să păstrăm direcţia nord-est în care porniserăm; am sperat că vom întâlni nomazi de la care să putem afla cel mai sigur drum şi distanţa până la Lhasa. Planul nu ne era prea clar nici nouă, iar vânturile îngheţate de iarnă cu care ne-am confruntat încă de la graniţă ne-au arătat cam ce ne aştepta în continuare.

Era 2 decembrie 1945 când am părăsit valea locuită a fluviului Brahmaputra pentru a traversa masivul transhimalayan. Aveam aceeaşi senzaţie de gol în stomac ca atunci când escaladasem faţa nordică a Eigerului sau când văzusem prima oară Nanga Parbat[1]. M-am întrebat dacă nu cumva ceea ce aveam de gând să facem implica o supraevaluare nebunească a propriilor forţe şi m-am liniştit abia când am început să acţionez şi am depăşit punctul mort. În orice caz, dacă am fi avut pe atunci cea mai vagă bănuială în legătură cu ceea ce ne aştepta, ne-am fi întors probabil din drum, căci în faţă ni se deschidea

un tărâm necunoscut, pe care nu-l ştia nimeni, şi chiar şi pe schiţele de hărţi existente drumul nostru era marcat de pete albe, pe care acum, după 37 de ani, le vedeam pentru prima oară *sub* mine. Şi atunci, şi acum aveam senzaţia că mă aflu în faţa celei mai sălbatice întinderi nesfârşite de pe pământ. Doar că acum stăteam pe scaun într-un avion încălzit şi comod. Pe atunci Aufschnaiter şi cu mine merseserăm pe jos, la altitudini între 5.000 şi 6.000 de metri, străbătând un peisaj care acum, văzut din văzduh, părea acoperit cu un strat subţire de zăpadă măturat încolo şi încoace de un vânt aprig. În orice parte te-ai fi uitat, nu se vedea nicio vieţuitoare şi simţeam un fel de consolare când dădeam de mici grămăjoare de pietre făcute de nomazi. Pentru mine erau ca o punte spre zei în pustiul acestei ţări ostile oamenilor. Am încercat, prin geamul avionului, să fotografiez arterele albe care străbăteau munţii şi care în realitate erau pâraie îngheţate. Încă îmi aduc aminte cât de chinuitor devenise imediat mersul pe jos, cu pantofii noştri de proastă calitate. Stratul de zăpadă nu era foarte rezistent şi uneori ne prăbuşeam şi noi, şi iacul nostru în gropi adânci. Era o înaintare anevoioasă, plină de incertitudini chiar şi în ceea ce privea următoarele ore.

După planarea lentă a avionului, mi-am dat seama că ne apropiem de Lhasa. Cum am zburat de la est la vest peste valea fluviului Brahmaputra, simt că îmi creşte încordarea, căci jos, pe podiş, ar trebui să fie Samye. Padmasambhava a înălţat prin anul 775 această construcţie, care a fost prima locuinţă comună a călugărilor budişti. Împreună cu Peter Aufschnaiter am făcut două excursii la această mănăstire venerabilă şi îmi amintesc de o convorbire cu tânărul Dalai Lama privind vechea ştiinţă a tibetanilor despre separarea corpului de spirit. Istoria Tibetului cunoaşte multe cazuri de sfinţi al căror spirit acţiona la sute de mile depărtare, în timp ce corpul le rămânea locului, cufundat în meditaţie. Tânărul Dalai Lama, care pe atunci avea doar şaisprezece ani, era convins că şi el era în stare să acţioneze în locuri îndepărtate, prin puterea credinţei sale şi cu ajutorul ritualurilor prescrise.

Voise atunci să mă trimită la Samye şi să mă dirijeze prin telepatie din Lhasa. Îmi aduc aminte că i-am răspuns: „Ei, Kundün, dacă poţi să faci asta, atunci mă fac şi eu budist”. Din păcate, nu am mai putut face această încercare, deoarece umbra catastrofei politice se prefigura deja. Dar am asociat mereu această discuţie cu mănăstirea Samye.

Ceea ce văd acum din avion, cuprins de spaimă, deşi faptul mi-e cunoscut de multă vreme, din relatările presei, este o Samye din care nu au mai rămas decât ruine. Întreaga mănăstire a fost făcută una cu pământul, iar când apăs pe declanşatorul aparatului meu foto îmi vin în minte numeroasele fotografii pe care le-am făcut acestui lăcaş de

cult în urmă cu aproape patruzeci de ani şi care azi au o tristă valoare documentară.

Plutim peste Brahmaputra, care acum, primăvara, abia dacă are apă în albie, şi recunosc primele sate. Acum ar trebui să vedem de fapt flamuri de rugăciune fluturând în vânt şi să adulmecăm fumul focurilor din bălegar de iac, îmi spun la coborâre. Dar, în loc de asta, suntem întâmpinaţi de nişte chinezi în uniforme simple, fără zorzoane. Acolo – în mijlocul acelei monotonii militare – recunosc o faţă: timidă, prietenoasă, familiară, tibetană. E Drölma, soţia, acum în vârstă de 45 de ani, a vechiului meu prieten Wangdü Sholkhang Tsetrung. Ne îndreptăm ezitant unul spre altul. Ea nu mă poate recunoaşte din vedere, deoarece era doar un copil lipsit de griji pe vremea când locuiam cu ea în casa lui Tsarong. Desigur, îmi ştie numele, ştia de sosirea mea, dar nu avea cum să bănuiască ce gânduri aveam. M-a privit serios şi tânăra doctoriţă oftalmolog care mă însoţea mi-a spus mai apoi că erau cei mai frumoşi şi mai trişti ochi pe care îi văzuse vreodată.

Am întrebat-o încet pe sfioasa tibetană dacă pot să-i spun Drölma, ca odinioară, sau dacă trebuie să o numesc acum doamna Sholkhang. „Nu, nu, sunt tot Drölma de pe vremuri pentru tine”, a răspuns ea repede, dar am simţit că nu mai era la fel ca pe vremuri. În timp ce discutam deja mai cordial în tibetană, vine către noi unul dintre însoţitorii noştri chinezi, un aşa-numit „ghid naţional” din Beijing, şi mă abordează spunându-mi că dacă am nevoie de ceva să mă adresez lui. Nu-l bag însă în seamă şi mă uit doar la Drölma, mă gândesc la originea ei, la viaţa şi la destinul ei. Caut avântul mişcărilor, veselia şi lipsa de griji care o caracterizau pe atunci pe tânăra tibetană, dar în locul acestora nu mai găsesc decât seriozitate şi resemnare. Are încredere în mine, o cunosc de atâta timp, încă din copilărie, îi cunosc prietenii şi rudele.

Este una dintre fiicele cunoscutului Tsarong, care a fost căsătorit cu trei surori. Una dintre ele era Rinchen Drölma Taring, care a scris celebra carte *O fiică a Tibetului*, publicată la editura Schröder. O altă soţie a lui era mama Drölmei. A treia soţie era Pema Dolkar, pe care am cunoscut-o bine la Lhasa şi cu care Tsarong a rămas căsătorit până la sfârşitul vieţii.

Marele Tsarong. Acestea sunt relaţiile de familie incredibil de complicate ale nobililor tibetani, care permit căsătoriile cu cumnatele, astfel că adopţiile sunt la ordinea zilei, iar prin aceste căsătorii, de la o zi la alta, tatăl devine unchi şi nepoata – fiică vitregă. Primul nume important în această dinastie a fost Tsarong Wangchuk Gyalpo, care s-a născut în 1866 şi a avut zece copii; a fost omorât în 1912, la ordinul unui coregent invidios din Lhasa. El este numit Tsarong I şi probabil că şi-a făcut duşmani deoarece a vrut să pună capăt izolării Tibetului

faţă de lumea exterioară şi a introdus în ţară lucruri care până atunci nu erau cunoscute în Lhasa, cum ar fi maşina de cusut, aparatul de fotografiat, ţigările şi ceaiul dulce. Tsarong al II-lea, al doilea om important al dinastiei, nu a fost, cum s-ar putea crede, un copil al lui Tsarong I, ci fiul unui manufacturier de săgeţi, care a preluat numele Tsarong. De fapt, se numea Chensal Namgang. Era un favorit al celui de-al treisprezecelea Dalai Lama şi ar fi trebuit să devină un om şi mai important decât socrul său, Tsarong I. El a bulversat însă arborele genealogic al familiei în care a intrat, căci s-a căsătorit mai întâi cu a doua fiică a lui Tsarong I, apoi cu a patra şi în cele din urmă cu a şasea – deci cu trei surori una după alta. Din prima căsătorie cu Pema Dolkar s-a născut Dadul Namgyal, care a devenit Tsarong al III-lea şi care la rândul său este tatăl unui Rinpoche, prin Rinpoche înţelegându-se toate renaşterile.

Tsarong al II-lea a fost un excelent administrator, chiar şi după standardele occidentale, un diplomat excepţional care a îndrăznit să-l contrazică pe Dalai Lama, care se străduia mereu să introducă reforme în ţară şi căruia i se cerea sfatul în toate chestiunile importante ce ţineau de guvernarea ţării. Tsarong al II-lea a fost un autodidact foarte modern şi ar fi fost considerat şi în ţările occidentale o personalitate marcantă, graţie capacităţilor lui deosebite. Niciodată nu voi uita cât îi sunt de îndatorat lui Tsarong fiindcă şi-a deschis casa pentru Aufschnaiter şi pentru mine şi ne-a ajutat să ne stabilim în Lhasa.

În 1956, când mulţi nobili au mers cu Dalai Lama la Kalimpong, la est de Darjeeling, pentru a sărbători aniversarea cu numărul 2.500 a apariţiei lui Buddha, Tsarong a rămas în India. El şi familia lui nu au fost singurii care au profitat de această ocazie favorabilă, căci mulţi tibetani bogaţi nu s-au mai întors atunci acasă, în Lhasa. Dar în timp ce ceilalţi s-au acomodat în India, Tsarong nu a reuşit să-şi uite patria. În ciuda avertismentelor familiei şi prietenilor, el s-a hotărât în 1958 să se întoarcă în Tibet, convins, la fel ca mulţi tibetani curajoşi, că „ceea ce nu-ţi place în patrie poţi combate doar în patrie". Era încredinţat că se va înţelege bine cu străinii care au ocupat ţara, aşa cum se înţelesese cu toţi străinii care vizitaseră Tibetul.

Când s-a întors mai apoi în Lhasa, a avut o discuţie cu Phala, întâiul trezorier al lui Dalai Lama, care l-a rugat să-l convingă pe acesta să nu rămână în Tibet. Phala i-a spus: „Eşti un om în vârstă şi cu multă experienţă, trebuie să discuţi tu însuţi despre asta cu Dalai Lama". Se pare că Tsarong a discutat de două ori cu Dalai Lama. Iar când tibetanii au fost atacaţi de chinezi în 1959, varianta refugiului fusese deja aleasă. Tsongdü, Adunarea Naţională, a ţinut apoi sfat zi şi noapte la Potala, palatul fortificat al lui Dalai Lama, în prezenţa lui Tsarong, şi i-a cerut acestuia să rămână în Lhasa, fiind un membru cu experienţă al guvernului tibetan. Câteva zile mai târziu, Norbulingka,

grădina în care se află palatul de vară al lui Dalai Lama, a fost supusă unui atac de artilerie, iar Tsarong al II-lea a fost luat prizonier de chinezi.

Am reuşit să surprind o imagine dintr-un film chinezesc, în care se văd trei nobili tibetani trecând cu mâinile ridicate prin faţa chinezilor. Unul dintre ei este Tsarong al II-lea. Am ţinut multă vreme în mână fotografia aceea şi am încercat să descifrez pe faţa lui, pe care credeam că o cunosc atât de bine, gândurile care-i treceau prin minte. Văd seriozitate şi calm, dar şi dispreţul şi ironia unui idealist aproape disperat din cauza destinului poporului său, care nu se poate împăca cu gândul că Tibetului nu i s-a dat şansa să-şi rezolve singur problemele. Căci deasupra tuturor virtuţilor era pentru el virtutea dreptăţii, iar aceasta îi era refuzată poporului său.

Era unul dintre acei progresişti care ştiau foarte bine că aristocraţia şi ierarhia religioasă trebuie să se schimbe pentru a putea adapta în viitor destinul Tibetului la realitatea schimbată a lumii, iar el împărtăşea şi opinia lui Garibaldi, pe care i-am citat-o odată, potrivit căreia „dacă vrem să rămânem aşa cum suntem, atunci anumite lucruri trebuie să se schimbe”. Pentru el, bătrânul erou, nu mai exista viitor. În dimineaţa zilei de 14 mai 1959, când ar fi trebuit să fie târât în faţa Marelui Tribunal Popular în Potala pentru a fi umilit de propriii săi servitori, a fost găsit mort în celula sa. Poate că a ales în mod voluntar să moară, aşa cum mi-a povestit odată, înghiţind pulberea de diamante pe care o purta asupra sa, ascunsă într-un săculeţ. Moartea l-a scutit de cea mai mare umilinţă şi nedreptate care i se putea face, aceea de a fi dus în faţa unui tribunal popular.

Acum, când sosesc pentru a doua oară la Lhasa, în Tibet este primăvară şi soarele străluceşte puternic. Fac fotografii şi îmi amintesc de anul 1952, când m-am întors în Europa cu puţinele mele diapozitive şi nimeni nu a vrut să mă creadă că acele culori erau adevărate – toţi presupuneau că s-a întâmplat ceva cu filmul şi că nu mai arăta culorile reale. Niciun cer nu putea să lumineze atât de albastru şi nicio apă nu putea străluci atât de verde. Dar acum, după treizeci de ani, vedem aceste culori incredibil de puternice, acest albastru-azur intens, acest verde al ierbii atât de liniştitor, chiar din prima zi, pe malul râului Kyichu, un afluent al Brahmaputrei. Desigur că şi altitudinea joacă un rol în cazul acestor culori şi că aerul de la 4.000 de metri le face să pară atât de intense şi pure.

2. Lhasa de odinioară şi de astăzi

Mergem cu autobuzul la Lhasa şi mărturisesc că sunt puţin agitat gândindu-mă ce efect va avea oraşul asupra mea.

Primul templu de pe drum, care ne este prezentat imediat după

sosire, e bine întreţinut. La sud, la vreo treizeci de kilometri de Lhasa, este Nethang, unde se afla templul Drölma. Deşi capela mică din apropiere cu monumentul funerar al marelui reformator religios Atisha a fost distrusă, s-a păstrat totuşi în mod miraculos un *chörten*[2], care conţine de asemenea relicve ale acestuia. În mod sigur, acest lucru se datorează şi poziţiei lui mai izolate, şi poate că *chörten*-ul se numără printre monumentele pe care, după cum se povesteşte, le-ar fi salvat de la distrugere însuşi ministrul de Externe chinez Zhou Enlai. Admirăm frumoasele fresce, suntem impresionaţi de patru paznici – figurine uriaşe de lut – şi suntem întâmpinaţi cu multă curtoazie de un angajat al templului, care ne arată totul cu mare plăcere şi se bucură să vorbească în tibetană cu mine. Abia mai târziu, când am văzut toate distrugerile din ţară, am înţeles ce mare noroc este că acest templu a rămas în picioare, că am avut voie să-l vizităm şi să-l fotografiem fără să plătim, fiind aproape răsfăţaţi, cum s-ar zice.

Mai întâi suntem duşi în „casa de oaspeţi" a guvernului, unde vom fi cazaţi pe tot parcursul şederii noastre şi „consiliaţi" de doi „ghizi naţionali". La început a existat o oarecare tensiune între ei şi noi, dar mai târziu ne-am obişnuit unii cu alţii, chiar dacă nu ne-am împrietenit, şi uneori mi se face şi câte un hatâr dacă ştiu să pun problema cu tact. Una dintre aceste dorinţe speciale este să-l întâlnesc pe vechiul meu prieten Wangdü, soţul Drölmei, cu care aş dori neapărat să discut. Am citit şi am auzit prea multe relatări contradictorii despre el şi atitudinea lui. Vreau să-l întreb personal cum stă treaba. La cererea mea, pe care trebuie să o depun oficial la biroul de turism „Lüxinghe" din Lhasa, nu primesc niciun răspuns.

Înainte să-l pot anunţa de vizita mea pe Wangdü, care avea 30 de ani când l-am văzut ultima oară, am parte de încă o întâlnire nesperată în casa de oaspeţi. Chiar în prima zi, după-amiaza târziu, un tibetan cu un aspect plăcut vine la mine şi mă întreabă: „Nu mă recunoşti, Henrig?". Mă bâlbâi un pic şi-i spun că au trecut totuşi treizeci de ani şi că trebuie să mă ajute puţin. „Dar mi-ai salvat viaţa, nu mai ştii?", insistă el. Desigur – acum îmi amintesc şi îi spun imediat pe nume, Jigme. E fiul lui Surkhang, ministrul de Externe laic al Tibetului, pe care Aufschnaiter şi cu mine l-am vizitat prima oară când am ajuns în ţară.

*

Într-o zi am fost oaspetele ministrului de Externe Surkhang şi al familiei sale, care îşi instalase cortul pe malul râului. Singurul său fiu din a doua căsătorie, Jigme – numele înseamnă „nu te teme de nimic" –, tocmai venise acasă în vacanţă. Urma o şcoală în India şi acolo învăţase să înoate. Eu făceam pluta pe spate şi m-am lăsat dus un pic în aval, când am auzit brusc ţipete şi am văzut, un om care gesticula

agitat pe mal, arătând insistent spre apă. Acolo se întâmplase cu siguranţă ceva! Am înotat rapid până la mal şi am alergat spre locul unde era înălţat cortul. Corpul lui Jigme tocmai se scufunda într-un vârtej, era dus de curent, apoi ieşea din nou la suprafaţă… Fără să stau mult pe gânduri, am sărit în apă. Vârtejul m-a prins şi pe mine, dar eu eram mai puternic decât tânărul Jigme şi am reuşit să-i aduc corpul inert pe mal. Experienţa mea ca profesor de sport mi-a fost de folos, iar după scurt timp Jigme respira din nou, spre bucuria tatălui său şi a spectatorilor uimiţi. Ministrul de Externe îmi tot spunea, cu lacrimi de recunoştinţă în ochi, că ştie prea bine că fără mine fiul său ar fi fost mort. Iar acest fiu, după câteva decenii, stă acum în faţa mea. Timp de douăzeci de ani a stat în închisori şi lagăre de concentrare, însă după dezgheţul ideologic a reuşit să-şi găsească o slujbă de funcţionar turistic în Lhasa. Sună pozitiv, dar este un post fără nicio autonomie şi fără nicio responsabilitate. Un chinez îl supraveghează în tot ce face.

Este seară în Lhasa şi tovarăşii mei de călătorie s-au dus la culcare. Altitudinea îi oboseşte pe cei mai mulţi dintre ei, căci am urcat totuşi în zbor de la 400 la 3.600 de metri în doar trei ore. Îşi merită odihna, dar eu nu reuşesc să mă gândesc la somn, atâtea lucruri tulburătoare mi s-au întâmplat în aceste prime ore. Stau în faţa uşii casei noastre şi adulmec noaptea, simt cum peisajul îndepărtat din jurul oraşului e plin de o vioiciune secretă. Mă întreb de ce sunt de fapt atât de trist acum, după ce am ajuns în sfârşit în Lhasa, locul de care mi-a fost atât de dor. Nu resimt nicio urmă de oboseală, dimpotrivă, sunt, în mod ciudat, foarte alert. Să ratezi această primă noapte în Tibet dormind mi se pare inimaginabil. În dimineaţa următoare mă plimb un pic prin împrejurimi şi văd că suntem înconjuraţi de o mulţime de barăci destinate soldaţilor chinezi. Găsesc o livadă de pomi fructiferi, iar un bătrân care lucrează acolo îşi aminteşte cum am introdus eu odinioară „nunta” pomilor – aşa era numită atunci înnobilarea soiurilor – şi îmi spune că ei o fac acum cu totul altfel, sub conducerea chinezilor. Era a treia discuţie cu un tibetan, după cele cu Drölma şi Surkhang Jigme, şi m-a impresionat la fel de mult, cu atât mai mult în acel loc. Se pare că Potala este undeva în faţă, chiar în apropiere, deşi de la casa de oaspeţi până acolo ar fi două ore de mers pe jos. La dreapta strălucesc acoperişurile palatului Norbulingka, în spatele căruia se întrezăreşte valea râului Kyichu. În spatele casei de oaspeţi este muntele pe care odinioară apărea o dată pe an Dalai Lama cu un iac alb. O sihăstrie care era integrată armonios în versantul abrupt a dispărut de acolo. O ezitare pe care nu am mai cunoscut-o până acum mă copleşeşte. Oare sunt acolo unde voiam să fiu?…

Câteva zile mai târziu vizităm Potala şi mănăstirile. În toate

templele trebuie să avem la noi o mulţime de yuani dacă vrem să fotografiem. Cei de la putere au pus la punct un sistem special de contorizare a fotografiilor. Într-o mănăstire, de exemplu, pentru fotografiat se plăteşte o taxă forfetară de 100 de yuani (1 yuan valorează ceva mai mult decât o marcă germană) sau se taxează câte 10 yuani pentru fiecare imagine ori altar fotografiate, aşa că într-un templu mare, lucru interesant, ajungi repede să plăteşti 300 de mărci germane dacă vrei să fotografiezi toate lucrurile care merită să fie văzute.

În orice caz, când plăteşti nu obţii şi dreptul de a alege ce să fotografiezi. Eşti spionat peste tot, urmărit şi supravegheat ca nu cumva să fotografiezi ceva interzis. Când unul dintre noi a fotografiat odată ceva pe ascuns, fără permisiune, am fost obligaţi să predăm aparatele de fotografiat cuiva din afara templului, pe toată durata vizitei. Desigur că era agitaţie şi întâmpinam multe greutăţi. În fiecare zi primeam de la ghizii chinezi şi de la translatori noi instrucţiuni cu privire la ce era permis şi ce era interzis. Astfel de lucruri sunt resimţite ca deranjante şi regretabile, dar existau şi lucruri de-a dreptul comice. Astfel, am citit undeva anunţul: „Aici interdicţia de a fotografia este gratuită”.

Însă cei care se purtau cu severitate nu erau doar chinezi. În palatul Norbulingka am întâlnit o tânără tibetană, Mingma, care era „mai catolică decât Papa”, şi a fost aproape insuportabil să o văd, cu părul legat într-o coadă de cal şi cu o expresie dură, cum insistă asupra interdicţiei de a fotografia. Când i-am vorbit în tibetană şi i-am explicat că erau imagini total noi, m-a ignorat cu aroganţă. Chinezii au un argument îndoielnic pentru această severitate: frescele nu au fost încă făcute cunoscute publicului larg, iar până când oamenii de ştiinţă chinezi nu le vor studia, nimeni nu are voie să o facă. Am renunţat să le spun că frescele din Norbulingka au fost comandate de Jigme Taring, un membru al guvernului, care acum trăieşte în exil, şi de Thubten W. Phala, trezorierul lui Dalai Lama, în 1954, când acesta din urmă se întorsese în India şi i s-a construit un nou palat în grădina de vară. Ei cunoşteau foarte bine cărţile de istorie şi ştiau ce motive au pus să fie desenate. Nu era deci nimic de ascuns, dar se pare că chinezii nu ştiu asta. Aş putea să merg imediat la Dehra Dun şi să aflu de la Jigme ce scene a cerut atunci să fie realizate sau să mă duc la artistul Amdo Jampa, pe care îl cunosc. A fost trist să nu pot fotografia aceste fresce din marea sală a tronului. Acolo se găseşte un tablou de mare interes: în jumătatea superioară se vede Dalai Lama pe tronul lui, iar de jur-împrejur stau toate rudele lui şi toţi funcţionarii. Toţi aceşti oameni au fost prietenii sau superiorii mei în Lhasa. Îi cunosc pe toţi – mama, tatăl, miniştrii, Kalön Lama, Lobsang Samten, ambasadorii. În urmă cu un an nu era nicio interdicţie de fotografiere,

prin urmare există destule fotografii cu aceste fresce. Par un pic kitsch, deoarece artistul a desenat capetele după fotografii şi apoi le-a colorat, dar au totuşi o mare valoare documentară. Mă uit mult timp la chipurile acestor oameni care mi-au fost tovarăşi dragi vreme de mai mulţi ani.

Modul arbitrar în care chinezii acordă permisiunea de a fotografia este ilustrat de o întâmplare din mănăstirea Tashilhunpo, în care trăiesc acum din nou câteva sute de călugări. Acolo se află celebrul Ngagpa-Dratsang, un colegiu al universităţii mănăstirii, unde oficiază aproximativ treizeci de învăţaţi – oameni care au douăzeci până la treizeci de ani de studiu la activ –, iar fotografiatul este total interzis. Găsesc că este salutar să nu fie deranjaţi cei care meditează. Dar era interzis doar să fotografiezi, nu şi să intri în incinta de meditaţie, astfel că turiştii se duceau printre rândurile de călugări, se uitau peste umărul lor în cărţile de rugăciuni sau stăteau şi priveau nestingheriţi altarul. Cred că şi asta ar trebui interzis, pentru a fi se îngădui călugărilor tibetani să aibă parte de liniştea de care au nevoie. A fost singura dată când am văzut călugări rugându-se, însă erau atât de bătrâni, iar veşmintele lor atât de rupte şi murdare, încât cred că de aceea nu am fost lăsaţi să fotografiem. Acolo nu se cer nici bani pentru vizitare.

3. Cum a început totul

Era 15 ianuarie 1946 când Peter Aufschnaiter şi cu mine, după doi ani în care am fost tot fugari, venind din Changthang, podişul de la nord, în valea largă a râului Kyichu, am văzut pentru prima dată acoperişurile aurite ale palatului Potala strălucind în depărtare; Acest loc, numit Kyentsal Lupding, este situat la zece kilometri de Lhasa, iar în anii ce au urmat l-am mai vizitat de multe ori. I-am dat numele de „Piaţa despărţirii şi revederii”, pentru că una dintre frumoasele tradiţii ale tibetanilor era să se despartă aici de prietenii care mergeau în pelerinaj, nobilii ce călătoreau în India, sau să-i întâmpine pe copiii care se întorceau de la internat sau de la şcoală. Se înălţau corturi, se întindeau mici mese pliante şi se organiza câte un picnic plin de veselie.

Un loc de întâmpinare şi despărţire, prin urmare, spre care călătorii erau adesea însoţiţi de o mare coloană de călăreţi, în care oamenii savurau împreună ceaiul sau schimbau panglici aducătoare de noroc. Iubeam acele ceremonii şi doream să revăd acel loc. Dacă n-aş fi văzut în depărtare maiestuosul palat Potala, nu aş fi recunoscut niciodată locul, căci în faţa mea se întindea acum o zonă industrială uriaşă, cenuşie, cu clădiri urâte, cu o fabrică de ciment, balastiere şi benzi transportoare. Realitatea din 1982. Am în faţa ochilor o imagine

gri a ţării care înainte vreme fusese marcată de religie. O ţară unde peste tot vedeai mănăstiri;. Unde erau stânci în care fuseseră dăltuite figuri de zei înalte de câţiva metri, pictate apoi în culori naturale luminoase. Erau zidurile de rugăciune cu pietrele *Om-mani-padme-hum;* ce-i drept, se vedeau şi pe atunci ruine ale unor cetăţi din vechime, distruse în timpul invaziei mahomedanilor, şi vechi gospodării ţărăneşti abandonate deoarece câmpurile nu mai aveau apă şi erau crăpate de secetă, dar asemenea ruine apar peste tot în lume, de-a lungul a sute de ani, şi de aceea nu ne întristează precum distrugerile de acum, provocate de ură politică şi fanatism.

Aceeaşi ceremonie a despărţirii şi revederii a avut loc şi la digul construit de noi în urmă cu treizeci de ani împotriva inundaţiilor râului Kyichu. Mulţi călători plecau din Lhasa în bărci din piele de iac şi în şapte-opt ore ajungeau confortabil în locul unde Kyichu se varsă în Brahmaputra. Economiseau astfel două zile pe care ar fi trebuit să le petreacă mergând călare. Animalele şi poverile erau trimise înainte cu servitorii, iar în Chu-Shu, o mică localitate, se întâlneau cu toţii, treceau fluviul cu un bac de lemn şi mergeau mai departe călare spre Himalaya.

Am construit acest dig împreună cu Aufschnaiter în primăvara anului 1948; trebuia să fie gata înaintea sezonului musonic, pentru ca inundaţiile să nu ameninţe, ca în fiecare an, palatul de vară. Fiecare muncitor pe care l-am angajat îşi primea plata zilnic, astfel că domnea o atmosferă veselă, iar lucrarea a înaintat repede.

Au izbucnit ţipete puternice când au descoperit în pământ un vierme. L-au luat cu grijă pe lopată şi l-au dus deoparte, pentru a-i salva viaţa. Budiştii au un mare respect pentru orice formă de viaţă şi nu ar provoca suferinţă niciunui animal.

Desigur că m-am dus la dig şi în cursul actualei vizite în Tibet, ca să văd dacă mai există. Şi, într-adevăr, a rezistat inundaţiilor în toţi aceşti ani; fiind atât de lat, jeep-uri ruseşti treceau pe lângă mine, de-a lungul râului. Era după-amiază, stăteam pe marginea digului şi mă gândeam la vremurile de odinioară. Tipice pentru primăvară şi pentru acest sezon erau furtunile de nisip, care izbucneau brusc şi din pricina cărora nu mai vedeam nimic în jur. Nisipul scârţâia între dinţi şi se strecura în haine şi în pantofi. Chinezii ne-au dat năframele obişnuite pe care le tot vedem în tablouri ca să ne acoperim gura, iar unii dintre noi chiar le purtau. Odată cu furtunile de nisip apare şi primul verde delicat pe pajişti, vezi peste tot lăstari şi te bucuri că s-a terminat iarna. Primul arbore care purta acest colorit verde-auriu era *Jowo Utra*, „Părul lui Buddha”, o salcie uriaşă cu trunchi dublu, care se înălţa în faţa intrării principale a mănăstirii Tsuglagkhang şi care, cu dimensiunile sale uriaşe, punea în umbră totul, Coloana Ciumei, Columna Doring[3] şi întreaga piaţă. Însă vandalii au distrus şi acest

copac, cel mai frumos dintre toţi, din care niciun tibetan credincios nu ar fi rupt vreo rămurea. Din această zeitate vie nu a mai rămas decât un ciot pleşuv, înălţat spre cer, iar tibetanii spun că este degetul lui Buddha care ne avertizează.

În 1946, când ne apropiam de Lhasa, am parcurs ultimii zece kilometri împreună cu un grup mare de pelerini şi de caravane. Am recunoscut imediat simbolurile oraşului pe care le admiraserăm atât de des în cărţi: Muntele Chagpori, pe care se afla una dintre cele două şcoli medicale, şi Drepung, cea mai mare mănăstire din lume, în care trăiau zece mii de călugări. Aceasta era un adevărat oraş, alcătuit din numeroase case de piatră, şi sute de turnuleţe aurite se ridicau deasupra acoperişurilor. Ceva mai jos se aflau terasele mănăstirii Nechung, ce adăpostea de sute de ani cel mai mare mister al Tibetului, oracolul de stat, consultat pentru toate deciziile importante pe care trebuia să le ia guvernul. Recunoşteam tot mai clar silueta palatului Potala, apoi am ajuns la poarta vestică de intrare în oraşul Lhasa. Până în septembrie 1949 am dus o viaţă paşnică şi fericită în capitală şi în împrejurimile ei încântătoare, după care a ajuns la noi vestea că regimente chineze de cavalerie şi infanterie sunt concentrate în estul ţării. China naţionalistă nu se împăcase niciodată cu pierderea Tibetului şi a Mongoliei Exterioare. Şi totuşi, în lunile şi anii care au urmat, cei care au făcut totul pentru a anexa Tibetul au fost adversarii politici ai lui Chiang Kai-Shek.

La 7 octombrie 1950, trupele lui Mao au intrat în ţară. În şase locuri, pe graniţă, au avut loc primele confruntări armate. Noi, cei din Lhasa, încă mai speram la o minune. Chinezii înaintau tot mai mult, astfel că Adunarea Naţională a făcut o cerere către Naţiunile Unite pentru a i se acorda Tibetului ajutor împotriva agresorilor săi. Dar pe atunci lumea nu era interesată de Tibet. Iar Naţiunile Unite şi-au exprimat speranţa că China şi Tibetul vor ajunge la un acord pe cale paşnică…

Atunci le-a devenit clar tuturor, până la ultimul om, că ţara trebuia să se supună duşmanului mult mai puternic. Toţi cei care nu voiau să trăiască sub stăpânire chineză au început să-şi facă bagajele. Şi Aufschnaiter şi cu mine ştiam că a sosit ceasul despărţirii de noua noastră patrie. Gândul acesta însă era foarte apăsător.

Veştile rele se succedau vertiginos. Se punea problema siguranţei tânărului Dalai Lama. O decizie atât de importantă nu putea fi luată doar de guvern, trebuia cerut şi sfatul zeilor. În prezenţa lui Dalai Lama şi a regentului, s-au frământat două bile din făină de orz, care au fost cântărite pe o balanţă de aur până când au ajuns la aceeaşi greutate. Două bileţele pe care scria „da” şi „nu” au fost înfăşurate în bilele de aluat şi puse într-un pahar de aur. Paharul i-a fost dat în mână oracolului de stat, care deja dansa în transă. El a rotit vasul tot

mai repede, până când una dintre bile a sărit afară – ea conţinea bileţelul pe care scria „da”, şi aşa s-a decis că Dalai Lama trebuia să părăsească Lhasa.

Eu am pornit la jumătatea lunii noiembrie a anului 1950 spre sud şi am făcut, în aceeaşi lună, pornind de la Gyantse, un ocol spre Shigatse, al doilea oraş al Tibetului, celebru datorită mănăstirii sale Tashilhunpo, sediul lui Panchen Lama. Acesta este o încarnare superioară, care de generaţii este instrumentat de chinezi împotriva lui Dalai Lama. Panchen Lama a fost educat în China, a fost proclamat de către cei de la putere stăpân legitim al Tibetului şi a intrat în ţară pentru prima oară odată cu trupele chineze. Voi vorbi într-un capitol ulterior despre această figură tragică şi vitează. Chinezii nu au mai înaintat şi au solicitat guvernului din Lhasa să-şi trimită emisari la Beijing pentru a purta negocieri. La 23 mai 1951, o delegaţie tibetană condusă de *kalön*[4] Ngabö Sawang Chenpo, care a rămas până în ziua de azi cel mai important colaborator al chinezilor, a semnat un acord în 17 puncte, prin care tibetanilor li se lua dreptul la decizie în chestiunile de politică externă şi de apărare, dar li se lăsa totuşi o oarecare autonomie internă. Tocmai Ngabö Sawang Chenpo, un copil nelegitim adoptat de o familie de nobili, pe atunci unul dintre membrii guvernului tibetan, este astăzi cel mai celebru „bicefal”, cum sunt numiţi în Tibet colaboratorii chinezilor. Pe vremea mea, el juca toată ziua Mahjong în Lhasa, pe sume foarte mari. Mahjong este un joc asemănător cu dominoul, care mai demult era foarte îndrăgit şi jucat cu mare pasiune. În ziua de azi nu prea se mai găsesc jucători de Mahjong în Tibet. Am mai văzut doar o dată nişte oameni jucând, pe sume foarte mici, în curtea casei lui Dalai Lama, care astăzi este hotel pentru minorităţile tibetane. A rămas Shö, jocul de zaruri, în care zarurile sunt puse într-un vas de lemn, sunt agitate şi apoi răsturnate pe o suprafaţă de piele, iar ca jetoane se folosesc boabe de fasole şi cochilii de melci *kauri*[5].

Ngabö a scris prefaţa uneia dintre primele cărţi despre Tibet, intitulată, simplu, chiar *Tibet*, care fusese redactată de un colectiv de autori chinezi. Presupun că nu a citit niciodată cartea, ba mai mult, că doar şi-a pus numele sub prefaţa scrisă tot de chinezi. El ar fi trebuit să ştie mai bine ca oricine altcineva că este un nonsens şi o minciună ceea ce scria în această carte, unde, la pagina 117, de exemplu, se putea citi: „Odinioară, trupele de actori jucau doar pentru Dalai Lama la Norbulingka, palatul de vară din Lhasa, însă azi reprezentaţiile de teatru sunt accesibile pentru toată lumea”. Eu însumi am văzut cu ochii mei, ba chiar am filmat şi am fotografiat, cum mii de tibetani din Norbulingka luau parte la această sărbătoare. Ei nu puteau trece dincolo de gardul galben care înconjura grădina lui Dalai Lama, dar nu acolo aveau loc reprezentaţiile teatrale, ci, exact ca în ziua de azi,

în interiorul marelui zid de incintă de la Norbulingka. Iar aici, subliniez, poporul avea acces! Ngabö este în felul acesta părtaş la *tsüma*, la acea amăgire, la iluzie, cum o numesc tibetanii.

Dacă este însă să fim drepţi, nu putem trece, cu vederea lucrurile pozitive făcute de colaboratori. Tibetanii mi-au povestit că Ngabö a făcut în urmă cu ceva vreme o călătorie de la Beijing, unde locuieşte ca deputat ce reprezintă Tibetul, la Lhasa. În Lhasa şi-a exprimat dorinţa de a vizita o şcoală. Când a constatat că toţi elevii erau chinezi, a făcut uz de influenţa pe care o are pentru ca şi copiii tibetani să poată urma şcoala respectivă. Putem spera deci că dragostea pentru Tibet şi sentimentul de apartenenţă la poporul tibetan nu au dispărut cu totul din inima colaboratorilor.

Dar să ne întoarcem la evenimentele istorice. Când Dalai Lama a plecat în exil, a ajuns în Valea Chumbi din sudul ţării, la graniţa indiană. Aici a ezitat un timp să părăsească ţara. Eu însumi am rămas cu el până în 1951, apoi am decis să plec din Tibet. Ştiam că nu mă mai pot întoarce în Lhasa, dar eram încă angajat al guvernului tibetan şi trebuia să fac, măcar de formă, o cerere de concediu. Acesta mi-a fost acordat pe loc. Am primit un paşaport cu o valabilitate de şase luni, în care era trecută o clauză conform căreia guvernul indian avea să mă ajute la întoarcerea în ţară. Despărţirea a fost tristă. Îmi făceam griji pentru soarta tânărului rege-lama şi a ţării lui. Umbra copleşitoare a lui Mao Zedong se întindea ameninţătoare asupra Tibetului, în vara aceluiaşi an, Dalai Lama s-a întors în Lhasa. Am prins momentul în care guvernatorul general al Tibetului a sosit în Lhasa, călătorind prin India, pentru a-şi lua în primire postul. La 9 septembrie 1951 au intrat în oraş primii o mie de soldaţi din trupele de „eliberare populară” şi în curând tot Tibetul avea să fie ocupat de trupe chineze. La început, aceşti soldaţi s-au comportat disciplinat şi corect, dar în curând armata care a ajuns la 250.000 de oameni a devenit o povară atât de mare, încât în ţară a început foametea şi nu a mai contat decât voinţa forţei de ocupaţie ce se instalase comod în Lhasa. Ţăranii au fost obligaţi să cedeze mijloacele lor simple de transport pentru a fi folosite la construirea de drumuri, iar animalele le-au fost exploatate atât de nemilos, încât multe au murit. În 1954 chinezii se mândreau deja cu primul drum pietruit care lega Lhasa de provincia Sichuan, dar care avea menirea de a lega şi mai mult de China ţara recent ocupată şi de a facilita intrarea şi mai multor convoaie de soldaţi în Tibet. Pentru tibetani nu era niciun câştig. Iar participarea „voluntară”, de fapt forţată, la construirea unui aeroport care trebuia, potrivit declaraţiilor, să sprijine dezvoltarea economică a ţării, nu servea de fapt decât tendinţelor expansioniste ale Chinei. Contrar propagandei chineze, nivelul de trai al tibetanilor era foarte scăzut. Alimentele s-au scumpit atât de mult, încât aproape nimeni nu

mai putea plăti preţurile uriaşe şi pentru prima oară în istoria Tibetului a început foametea. Această stare de lucruri nu a fost acceptată de tibetani. Ei au redactat o notă de protest în şase puncte, în care îşi descriau condiţiile de trai şi cereau ameliorarea lor. Răspunsul chinezilor a fost interzicerea criticilor la adresa comunismului. Chinezii se amestecau în toate, în administrarea mănăstirilor şi în deciziile guvernului tibetan, alcătuit din reprezentanţii păturii nobiliare, cu toate că aceştia erau trataţi, în mod uimitor, mult mai bine decât poporul de rând. Atât Dalai Lama, cât şi nobilimea progresistă erau conştienţi de mult timp că trebuie neapărat introduse reforme pentru a corecta, de exemplu, nedreapta împărţire a terenului cultivabil, din care o treime aparţinea mănăstirilor, nobililor sau funcţionarilor guvernamentali. Din multe discuţii purtate cu el ştiu că Dalai Lama era perfect conştient că ţara sa rămăsese în urmă şi a elaborat, în 1954, un plan de reforme raţional, care avea drept scop binele poporului. Deşi acest lucru contravine oricărei logici omeneşti, chinezii i-au împiedicat pe tibetani să-şi aplice propriile reforme. Au pustiit mănăstirile, i-au alungat pe călugări sau i-au arestat. Această teroare a fost prea mult pentru tibetani. Şi din nou oamenii curajoşi şi inteligenţi din provincia Kham au fost cei care s-au apărat energic împotriva asupririi de către o putere străină.

Deşi colonialismul a luat sfârşit după al Doilea Război Mondial, am observat în întreaga lume apariţia unui neocolonialism sau a unui „colonialism al eliberării", care ia locul fostelor imperii. Este şi cazul Tibetului, deoarece tibetanii au propria lor limbă, scriere şi religie. Datinile şi obiceiurile, pieptănătura, îmbrăcămintea sunt total diferite de ale chinezilor, şi cu toate acestea chinezii consideră că Tibetul le aparţine. Tibetanii îşi doresc însă un statut autonom, poate asemănător cu cel al Mongoliei Exterioare faţă de Rusia, şi speră că vor face parte cu toţii, chiar şi cei din provinciile Amdo şi Kham, dintr-un Tibet reunit. Că cei de la Beijing habar nu au de această situaţie şi de realitatea geografică şi că populaţia chineză consideră cu atât mai puţin Tibetul ca fiind o parte a Chinei o arată o întâmplare petrecută în timpul şederii mele la Beijing. Am rugat o chinezoaică de la recepţia hotelului să-mi dea timbre pentru o scrisoare în străinătate şi pentru două scrisori către prieteni din Lhasa. Pe acestea din urmă ea a lipit fără nicio ezitare aceleaşi timbre ca şi pentru străinătate. Am întrebat-o: „Nu aţi calculat prea mult? Tibetul este în străinătate?". Ea s-a uitat uimită la mine, apoi s-a dus la o colegă, care a informat-o că Tibetul este o parte a Chinei. Chinezoaica de la hotel, în ciuda educaţiei politice bune, nu ştia asta… După această experienţă, am verificat situaţia cu secretara de la următorul hotel şi rezultatul a fost acelaşi – nici ea nu ştia că Tibetul este în China. Trebuie să ne gândim că angajaţii de la recepţiile hotelurilor sunt relativ bine educaţi,

stăpânesc o limbă străină şi au de-a face cu sute de străini pe care trebuie să-i servească. Este deci de mirare că nu ştiu nici măcar că Tibetul a fost ocupat. Am constatat cu uimire că noi în Europa suntem mult mai la curent cu evenimentele din Tibet decât populaţia medie din China.

Dar să ne întoarcem la Lhasa. Răscoala din provincia estică Kham a durat cincisprezece ani, iar timp de doi ani s-a extins şi în provincia nordică Amdo. A fost o perioadă marcată de cruzimi inimaginabile din partea chinezilor. Nu vreau să scriu şi aici despre toate crimele şi torturile barbare. Au fost multe şi există dovezi că au avut loc. Unul dintre capitolele următoare va prezenta un destin exemplar pentru multe astfel de cazuri, pornind de la relatarea înregistrată pe bandă de magnetofon de medicul lui Dalai Lama.

În 1952, când am părăsit Valea Chumbi, îndreptându-mă spre India, am sperat că acordul în 17 puncte încheiat la Beijing între Tibet şi China ar putea facilita o convieţuire loială a unor parteneri atât de inegali. Nici disponibilitatea lui Dalai Lama de a respecta condiţiile acordului, nici atitudinea precaută, liniştită a tibetanilor nu i-au făcut pe chinezi să le respecte autonomia promisă. Se pare că chinezii nu au avut niciodată de gând să respecte acest acord. Dimpotrivă, în ţară domneau exploatarea şi cruzimea. „Calea spre socialism” indicată de chinezi pretindea o schimbare totală a modului de viaţă al tibetanilor. Însă încercarea de a le distruge credinţa religioasă a eşuat complet în cei treizeci de ani de ocupaţie, deşi acesta părea unul dintre scopurile principale ale chinezilor. Odată ce ar fi eradicat credinţa, anexarea completă a ţării ar fi fost un pas foarte uşor. Nu le-a reuşit; tibetanii ţin la religia lor mai mult ca oricând, ea fiindu-le, mai ales în aceste vremuri de restrişte, refugiu şi consolare. Jafurile şi distrugerea vechilor mănăstiri şi a bunurilor culturale de o valoare inegalabilă au fost evenimente tragice atât pentru tibetani, cât şi pentru întreaga lume şi au sporit îndârjirea cu care acest popor asuprit a rezistat ocupaţiei. Între timp, lumea întreagă a aflat cum poporului i-a fost distrusă baza economică a existenţei în timpul guvernării „bandei celor patru”, cum călugării au fost duşi la muncă forţată şi siliţi să renunţe la celibat. Mulţi dintre cei mai valoroşi profesori şi lideri spirituali au fost executaţi. Şi în timp ce multe mii de tibetani au fost strămutaţi cu forţa în China, în Tibet au fost colonizaţi multe mii de chinezi. S-a sperat că tibetanii vor deveni o minoritate în propria lor patrie. Reeducarea tineretului tibetan şi alte „măsuri socialiste” trebuiau să desăvârşească procesul de reformare. Urmarea acestor măsuri a fost însă o rezistenţă făţişă sau ascunsă a populaţiei. Următorii paşi ai chinezilor au fost reformele funciare. Au încercat să-i aţâţe pe ţărani împotriva proprietarilor de terenuri, iar în cazul unor nemulţumiţi au reuşit. Mulţi proprietari de pământ erau din regiunea

Kham, un soi de oameni neobişnuit de duri şi de drepţi, care nu au acceptat acest tratament fără să reacţioneze. Nu este de mirare că tocmai din rândurile lor s-a ridicat un erou şi un eliberator al poporului tibetan. Este vorba despre Andrutshang, un bărbat de 44 de ani, capul uneia dintre cele mai vechi, bogate şi respectate familii din Kham. Andrutshang era cunoscut în tot Tibetul ca un om de bine, generos şi săritor, care îi ajuta întotdeauna pe cei aflaţi în nevoie. Acest om s-a retras în păduri şi, în fruntea unui grup de prieteni, a început să-i atace pe chinezi. Partizanii khampa au reuşit să preia controlul asupra unor teritorii întinse, încât soldaţii chinezi nu prea mai aveau curaj să iasă din barăcile lor.

În toamna anului 1958, partizanii khampa s-au simţit destul de puternici pentru a ieşi la luptă deschisă. Bătălia de la Tsethang, un loc de târg la sud de Brahmaputra, a durat mai multe ore şi i-a costat pe chinezi câteva mii de morţi. A fost cea mai mare victorie a vitejilor khampa.

Tibetanii sunt un popor paşnic. Nu ridică niciodată vocea, atâta timp cât un răspuns blând poate aplana un conflict. Când chinezii l-au rugat pe Dalai Lama să-i trimită pe soldaţii din garda lui de corp să lupte împotriva partizanilor khampa care păreau invincibili, el le-a răspuns că i-ar trimite cu plăcere, dar sunt prea prost înarmaţi şi, în plus, probabil că ar trece de partea adversarilor. În primăvara anului 1959 a izbucnit o nouă răscoală în Lhasa. Cauza a fost invitaţia trimisă de chinezi lui Dalai Lama pentru a participa la un spectacol de teatru în cartierul general chinezesc, invitaţie în spatele căreia lumea se temea că se ascunde un plan de răpire. Un zid uman de protecţie s-a format în jurul palatului de vară al tânărului rege, treizeci de mii de tibetani adunându-se pentru a-şi apăra cu propriile trupuri conducătorul spiritual. În cele din urmă, la 17 martie, una dintre temutele furtuni de nisip le-a permis lui Dalai Lama, familiei sale, profesorilor, miniştrilor şi suitei formate din optzeci de însoţitori să iasă neobservaţi din Norbulingka. Drumul lor a continuat spre sud, prin teritoriul controlat de khampa, şi de acolo, peste graniţă, în India.

4. Fascinaţia Tibetului

S-a scris foarte mult în trecut despre Tibet şi chiar şi azi continuă să se scrie despre această ţară. Aş numi asta „ispita Tibetului", acea fascinaţie şi ademenire a unui tărâm misterios care de mai multe secole a incitat fantezia şi spiritul de aventură al oamenilor. Cea mai relevantă este, desigur, literatura scrisă de cercetători ca Sven Hedin şi Wilhelm Filchner, care au tratat mai ales aspecte geografice. În perioada modernă au existat o serie de tibetologi excepţionali, care au scris cărţi despre Tibet nu din raţiuni comerciale, ci din dragoste

pentru această ţară şi, desigur, din interes ştiinţific. Cel mai adesea, ei s-au străduit şi să înveţe limba tibetană. Nu-i pot enumera aici pe toţi şi voi menţiona doar trei nume semnificative: Siegbert Hummel, Blanche Ch. Olschak şi David L. Sneligrove, care, prin intermediul cărţilor şi lucrărilor lor ştiinţifice, ne-au transmis bogatele lor cunoştinţe despre cultura tibetană. Ei au aprofundat cunoştinţele fundamentale ale lui Charles Bell şi Hugh E. Richardson, care au petrecut câţiva ani în Tibet şi au scris în urma acestei experienţe despre datinile, modul de viaţă şi arta tibetane.

Foarte citite, dar mai puţin fundamentate ştiinţific, sunt cărţile scrise de Alexandra David-Neel, care, din dragoste pentru cultura şi religia tibetane, a devenit călugăriţă budistă şi care era convinsă de realitatea unor fenomene supranaturale ca separarea spiritului de corp, levitaţia şi misticismul.

Deoarece până în urmă cu câţiva ani era foarte greu, aproape imposibil să verifici dacă ceea ce se scria despre Tibet era adevărat, dat fiind că aproape nimeni nu putea intra în această ţară, au existat, desigur, şi autori care au scris, fără nicio reţinere, toate fanteziile care le treceau prin cap. Şi eu am luat parte la elucidarea unui astfel de caz. În timpul unei serii de conferinţe susţinute în Anglia, editorul meu, Rupert Hart-Davis, mi-a povestit că a apărut o carte senzaţională despre Tibet. Prietenul său Frederick Warburg, editorul acestei cărţi, ne-a trimis şpalturile ca să ne putem informa. Am răsfoit textul şi mi-am dat seama imediat că era vorba de un şarlatan. Cartea era scrisă de Lobsang Rampa, care afirma că locuise mai mulţi ani în Lhasa, ca student şi medic, pe vremea când eram şi eu acolo, şi se numea *Al treilea ochi*. L-am rugat pe Hart-Davis să sune la editura Secker & Warburg şi să întrebe dacă nu l-aş putea întâlni pe acest Lobsang Rampa, deoarece m-ar interesa să vorbesc în tibetană cu cineva care a stat în Lhasa în acelaşi timp cu mine. Am auzit însă numai scuza că acesta ar medita şi că nu poate vorbi cu mine. Câteva zile mai târziu mi s-a spus că lui Lobsang Rampa îi pare foarte rău, dar tocmai este în drum spre Canada. Mi-a fost tot mai clar că era vorba într-adevăr de un şarlatan şi, împreună cu Hugh Richardson, reprezentantul Angliei în Tibet pe vremea când am fost eu în Lhasa, şi alţi tibetologi, am încercat să-l demasc pe acest individ. În cele din urmă, Marco Pallis, un tibetolog şi budist practicant care cânta la violoncel într-o orchestră de cameră din Londra şi era specialist în covoare tibetane, s-a decis să-l găsească pe autorul textului. A angajat un detectiv care s-a infiltrat în anturajul lui Lobsang Rampa ca discipol al acestuia şi a observat că la el la meditaţie veneau, printre alţii, şi membri ai înaltei aristocraţii engleze. Lobsang, cu o barbă ce-i cădea în valuri, stătea pe un pat mare, înconjurat de pisici siameze, însă nu era decât fiul unui tinichigiu din Ţara Galilor care avusese un accident şi, după ce a fost

un timp comis-voiajor, s-a făcut prezicător, dându-şi seama că oamenii cred pur şi simplu orice, dacă le-o spui în mod iscusit. Lobsang Rampa a început să copieze cărţi despre Tibet şi să le completeze cu misticism din alte zone spirituale. Rezultatul a fost cartea *Al treilea ochi*, care s-a vândut în milioane de exemplare în lumea întreagă. Dacă cineva scrie sub forma unui roman, aşa cum a făcut James Hilton în cartea sa *Undeva în Tibet*, mi se pare în ordine. Dar dacă unul jură strâmb că nişte pure invenţii sunt de fapt documentaţie ştiinţifică, atunci cred că această stare de lucruri nu poate fi tolerată. Alexandra David-Neel scrie, foarte precaut, atunci când îşi mărturiseşte credinţa budistă, că „mi s-a povestit". Nu spune niciodată „a fost aşa", şi în asta constă deosebirea fundamentală. Când vorbesc despre „ispita Tibetului", mă refer la statutul aparte pe care l-a avut dintotdeauna Tibetul în opinia publică mondială. Poate că nici un alt popor nu s-a bucurat de atâta interes. Un exemplu tipic este India. Când, după obţinerea independenţei şi divizarea ţării, au fost zece milioane de refugiaţi indieni, acest lucru a contat pentru restul lumii mai puţin decât cei o sută de mii de refugiaţi tibetani, care s-au bucurat de simpatia tuturor. Ei sunt în asemenea măsură în centrul atenţiei, încât reprezentantul Indiei la ONU, Krishna Menon, s-a ridicat furios în mijlocul adunării plenare şi a strigat: „Mereu Tibetul! Mereu Tibetul! De ce?". Da, într-adevăr, de ce? A fost o ţară mistică, o naţiune pe care nu o cunoştea aproape nimeni. Plină de mănăstiri, mare şi misterioasă, ascunsă departe, dincolo de gheţari. Puteai să pui orice acolo, toate visele, toate nostalgiile. Auzeai de călugări care erau în stare să zboare prin văzduh şi să-şi separe spiritul de trup. Aproape niciun călător nu a putut să relateze despre Tibet, iar puţinii care au fost în această ţară nu au rezistat, adesea, tentaţiei de a povesti aventuri ce nu corespundeau întotdeauna adevărului.

Ei bine, după ce comuniştii chinezi au deschis porţile Tibetului ca să facă rost de valută, au apărut imediat o duzină de cărţi ilustrate, cu fotografii frumoase, colorate, dar cu texte care fuseseră compilate din alte cărţi. Adesea erau consultate lucrări mai vechi şi erau preluate, printre altele, şi erorile din aceste cărţi. Nu poţi găsi în ele o adevărată documentare şi, în plus, cele mai multe au şi coloratură politică. Exemplu tipic: Han Suyin, care, ca o comunistă convinsă ce era, a văzut acolo numai lucruri minunate şi îi lăuda cu patos pe chinezi pentru „transformările pozitive ale Tibetului" care li se datorează. Contraexemplul celebru este cartea scoasă la editura Geo de Peter-Hannes Lehmann. El scrie din punctul de vedere al tibetanilor, în special din perspectiva surorii lui Dalai Lama, Pema Gyalpo, care era, ca şi el, dezolată de ororile şi distrugerile Revoluţiei Culturale, la un an după încheierea acesteia. Între timp, lucrurile s-au mai ameliorat, există mai multă toleranţă, însă tot ce scrie Lehmann corespunde

realităţii, denotă o bună cunoaştere a Tibetului şi de aceea cartea are valoare.

Desigur, e greu să le faci tuturor pe plac – refugiaţilor tibetani, tibetanilor care colaborează cu chinezii şi celor ca Pema Gyalpo, care, în dragostea nemărginită pentru conaţionalii ei şi după toate lucrurile îngrozitoare pe care le-a trăit, nu reuşeşte să mai vadă şi să mai creadă în puţinele transformări pozitive care au avut loc. Trebuie să fim însă corecţi şi cu chinezii, pentru că există, fără îndoială, şi semnele unei îmbunătăţiri a situaţiei. Şansa lor a fost mare, dar, din păcate, n-au reuşit s-o fructifice.

*

Mă gândesc la o discuţie pe care am avut-o la Lhasa în 1949 cu un ministru tibetan. Când l-am întrebat ce ar face dacă ar trebui să se alieze cu o mare putere, spre cine ar tinde: spre chinezi, ruşi sau indieni, el mi-a răspuns laconic: „Uită-te la mine!”. Asta se întâmpla pe vremea lui Chiang Kai-Shek, când tibetanii se simţeau, desigur, mai apropiaţi de vechea China. Astăzi, după atâtea grozăvii şi experienţe cumplite, nu aş mai primi acelaşi răspuns. Greşeala chinezilor a fost că au ratat ocazia de a câştiga un prieten. În schimb, tibetanii au devenit duşmanii lor.

5. Shangri-La, un vis al omenirii

În timpul scurtei mele şederi la Beijing am fost purtat, ca toţi turiştii, de la un templu la altul, de la mormântul împăratului la statuile zeilor. Unele erau încă distruse, altele în stare bună, iar multe altele erau în curs de reconstrucţie, pentru că nu trebuie să uităm că „banda celor patru” distrusese cu la fel de multă furie şi acasă, şi în Tibet. Acum – şi asta este pentru mine o nouă confirmare a teoriei privitoare la „ispita Tibetului” –, despre Tibet a aflat toată lumea, despre China din acea perioadă, foarte puţini. Deşi aceste ansambluri de temple şi-au pierdut farmecul iniţial din pricina distrugerilor provocate de guvernul chinez, ele nu şi-au pierdut total atractivitatea.

„Oraşul interzis” din Beijing, cel mai sfânt dintre toate locurile sfinte ale imperiului, protejat de privirile profanilor prin multe ziduri, este azi punct de întâlnire pentru toţi turiştii care merg în China. A devenit atracţia turistică tipică, mândria tuturor. Ceva între artă, industrie artistică şi imitaţie, aşa cum magazinele de suvenire pline de kitsch-uri sunt un semn al noii adaptări la fenomenul turismului. Aşa va arăta şi Lhasa într-o bună zi, m-am gândit, dacă ţinem cont că în 1981 au sosit acolo peste o mie de turişti. Nu va mai dura mult până când suvenirele kitsch vor fi oferite turiştilor şi la poalele palatului Potala. Deja se pot vedea nişte prime încercări timide de a fi se oferi

turiştilor neexperimentaţi care vin în Barkhor, aleea centrală circulară din vechea Lhasa, cutiuţe cu amulete din aluminiu ieftin, ornamentate cu turcoaze şi corali falşi, pe post de antichităţi. Comerţul cu astfel de lucruri fără valoare va fi stăvilit într-o oarecare măsură de noua reglementare a chinezilor, care nu va admite în viitor decât un număr de patru sute de turişti pe an în Lhasa. Sigur, şi asta e o problemă, căci cu ce drept poţi să închizi un oraş viu pentru turism şi să-l deschizi doar pentru un număr limitat de turişti, ca pe un muzeu privat? Şi tibetanii îşi doresc să aibă parte de banii pe care îi aduce turismul, vor să câştige şi ei, ca toată lumea, şi să-şi ridice nivelul de trai – poate chiar să-l îmbunătăţească –, numai că despre asta se poate discuta, dar toţi banii sunt încasaţi de Beijing.

Cât de îndoielnice sunt aceste ameliorări şi ce fel de problemă este turismul îţi poţi da seama imediat în Ladakh. Mă gândesc şi la micul regat învecinat Zanskar, care are douăsprezece mii de locuitori. Poate că eu am fost ultimul om care a ajuns acolo călare, pe cărări abia umblate. Astăzi oricine poate intra în ţară pe o şosea, cu autobuzul. Însă ce mi-a răspuns regele din Zanskar când i-am spus că e trist că, în locul cerului senin şi al florilor frumos mirositoare, în viitor vor fi la el în ţară praf şi gaze de eşapament? „Şi supuşii mei trebuie să aibă un spital, un oficiu poştal, iar asta e posibil dacă avem turişti, de aceea am nevoie de şosea.” Se estimează că Tibetul a fost vizitat de aproximativ 3.400 de străini de la deschiderea graniţelor. Dacă numărul de vize va fi redus la doar patru sute pe an, putem bănui care este motivul pentru această restrângere: chinezii le-au povestit de ani de zile tibetanilor că vor putea trăi în sfârşit în paradisul comunismului, unde tuturor oamenilor le merge mai bine decât oriunde altundeva pe pământ. Şi acum vin aceşti călători bogaţi, bine îmbrăcaţi, înarmaţi cu aparate de fotografiat şi de filmat şi dovedesc contrariul. Desigur, nu este singurul motiv al reducerii numărului de vize, problemele organizatorice vor fi jucat şi ele un rol.

Un băiat tibetan de treisprezece ani mi-a povestit că la şcoală copiilor din Lhasa li s-a spus să se ţină departe de turişti şi să evite orice contact cu ei. „Nu am făcut aşa”, mi-a zis el, „ne-am furişat mereu în apropierea străinilor când au apărut în oraş, ca să putem sta pe lângă ei, pentru că miros atât de bine”. Când Peter Aufschnaiter şi cu mine am locuit în Lhasa, Tibetul era misteriosul „acoperiş al lumii”. Avea un aer intangibil, necunoscut şi mistic. Era un vis pe care omenirea dorea să-l viseze, cu omul zăpezilor şi misteriosul „Shangri-La”. Dar oare acum voi putea regăsi în Tibet acest „Shangri-La”? Mai există el în Tibetul de azi?

„Shangri-La” este o denumire din celebrul roman al lui James Hilton *Undeva în Tibet*, roman care s-a bucurat de un succes uriaş, a fost ecranizat de mai multe ori şi se mai vinde şi azi, după patruzeci

de ani. Hilton descrie cum un avion a fost silit să aterizeze undeva în Himalaya, în apropierea unei mănăstiri, şi numeşte acest loc „Shangri-La”. Îţi dai seama imediat că nu poate fi vorba decât despre un loc din Tibet, pentru că acolo călugării trăiesc în rugăciune şi cântă o muzică misterioasă.

*

Conceptul de „Shangri-La” a fost făcut celebru în special de către preşedintele Roosevelt în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Când nişte jurnalişti l-au întrebat despre locul unde se afla un anumit portavion, el a răspuns, pentru a nu fi silit să divulge dacă a fost scufundat sau mai pluteşte pe ocean, că „se află în Shangri-La”. Romanul şi această replică a preşedintelui au făcut ca termenul să se răspândească foarte repede pretutindeni. Există hoteluri, restaurante şi baruri care se numesc astfel, din dorinţa de a transmite ceva misterios, nepământean, de o frumuseţe de neatins. În aceste zile pe care le petrec în Lhasa, îmi doresc să mai poată fi păstrat ceva din acest farmec al Tibetului, să mai existe o ţară unde superstiţia să fie poezia vieţii, unde să mai fie loc pentru ritualuri misterioase, unde să mai fie oracole, ghicitori în stele, vraci şi mistici, nu în sensul şarlataniei unui Lobsang Rampa, ci al credinţei reale pe care poporul tibetan o posedă cu asupra de măsură şi care chiar poate muta munţii.

Ca să relatezi despre mistere şi miracole din Tibet nu este nevoie să inventezi poveşti, sunt suficiente „minuni” autentice în această ţară. Mă gândesc, de exemplu, la muntele sfânt Kailash, înalt de 6.700 de metri, care stă, izolat în frumuseţea lui maiestuoasă, lateral faţă de lanţul himalayan. Pentru toţi budiştii şi hinduiştii, acest pisc este centrul lumii, şi nu îşi doresc nimic cu mai multă ardoare decât să poată face un pelerinaj la el. Sau căutătorii de miere din Kyirong: oare fagurii ascunşi în râpele abrupte sub promontoriile de stâncă nu sunt un miracol? Şi toate animalele care nu trăiesc decât în Tibet şi care nu au dispărut, pentru că budismul interzice să ucizi… Mă gândesc la măgarii sălbatici albi, *kyang*, care apar la orizont ca nişte nori şi apoi dispar. La milioanele de păsări călătoare care întunecă cerul atunci când trec peste această ţară…

Sihăstriile se lipesc, aparent inaccesibile, de pereţi de stâncă verticali, oferindu-le protecţie şi singurătate vizitatorilor lor, care timp de trei ani şi chiar mai mult nu fac niciun pas afară din întunericul chiliilor, pe care le luminează cu lumina credinţei. Milarepa a trăit şi a scris astfel minunatele sale poezii despre munte, la fel şi mulţi alţi sfinţi, rămaşi necunoscuţi. Nu trebuie să inventezi lucruri, aşa cum au făcut cei care n-au cunoscut niciodată Tibetul. Există acolo atâtea lucruri minunate care sunt adevărate, iar cei ce le caută le vor găsi.

*

Lhasa nu va mai fi niciodată aşa cum a fost, iar numele său, „tărâmul zeilor”, nu mai corespunde realităţii. În mijlocul oraşului există, de exemplu, o tăbliţă cu un cap de cal, care indică interdicţia de a umbla călare. Această interdicţie a devenit însă anacronică, deoarece nu mai există cai în oraşul în care înainte vreme toţi umblau călare, în care servitorii cu căciuli roşii îi însoţeau pe nobilii călare, iar soţiile acestora îşi fereau faţa de soare cu un *kesang*, un mic paravan. Când au venit primii chinezi cu camioanele, caii de pe stradă i-au încurcat, şi atunci a apărut această tăbliţă.

Când locuiam în Lhasa, în urmă cu treizeci de ani, m-am hotărât să rămân toată viaţa în mijlocul acestui popor paşnic şi vesel. A fost o ironie a destinului că tocmai aici, pe „acoperişul lumii”, nu a fost posibil să trăiesc departe de război şi de politică. Tibetul s-a izolat în credinţa că, dacă va exista doar pentru el însuşi, atunci va fi lăsat în pace de ceilalţi şi va putea trăi liniştit şi mulţumit conform religiei sale. Setea de putere a chinezilor avea să pustiască ţara, dar, chiar dacă Lhasa nu va mai renaşte în forma în care a existat, harnicii şi inteligenţii tibetani vor reuşi într-o bună zi să-şi şlefuiască din nou „Norbu”, piatra lor preţioasă, într-un giuvaier.

Prin „Norbu” eu înţeleg un sinonim al ţării lor, care, după toate particularităţile descrise, poate se va transforma în viitor în cel mai mare miracol. Încununat de speranţa că odată şi odată toţi tibetanii, din centrul, din nordul şi din sudul ţării, dar mai ales împreună cu cei din Kham, vor popula mândri acest oraş.

6. Tronul zeilor

În noianul de dezamăgiri pe care le-am trăit pe timpul şederii mele în Lhasa, şerpaşul Tenzing Norgay a fost pentru mine o adevărată oază de lumină. Primul om care a escaladat Everestul a însoţit partea americană a grupului nostru, devenind o atracţie suplimentară. De fiecare dată când era posibil, ne adunam la un loc şi ne ţineam unii de alţii, iar Tenzing, care venise de mai multe ori în Lhasa după deschiderea graniţelor, pentru promovarea turismului, îmi dădea multe sfaturi bune. Deşi nu făcea fotografii, ştia exact unde era permis, unde era foarte scump şi unde era interzis. Tenzing este azi un bărbat cunoscut în toată lumea şi orice persoană interesată îi cunoaşte performanţa: a escaladat pentru prima oară Everestul, împreună cu Sir Edmund Hillary din Noua Zeelandă.

Însă lucrurile nu au stat întotdeauna aşa. Când Tenzing a descoperit în 1937, împreună cu Frank Smythe, „Valea florilor” din Himalaya, el era doar unul dintre numeroşii şerpaşi, la fel ca atunci când au escaladat împreună Muntele Everest venind dinspre nord,

dinspre Tibet, şi au ajuns până la 8.500 de metri. În acest context trebuie menţionat cel de-al treisprezecelea Dalai Lama, care în 1910 se refugiase din calea chinezilor la Darjeeling, în India, şi care din recunoştinţă pentru ospitalitatea administraţiei coloniale britanice a făcut un gest generos, chiar dacă, din perspectiva religiei sale, nu tocmai uşor: le-a dat permisiunea de a escalada Muntele Everest dinspre nord, venind din Tibet.

Tenzing era unul dintre acei pionieri ai Himalayei care se căţărau încă de timpuriu fără coardă, fără pitoane şi fără mască de oxigen. Doar că pe atunci nici nu se vorbea despre asta, atunci aşa stăteau lucrurile. În 1948, când a venit la Lhasa împreună cu profesorul Giuseppe Tucci, un important tibetolog, acesta l-a încurajat să mai meargă odată cu englezii pe Everest, însă de data asta nu pe post de şerpaş, ci ca membru cu drepturi egale al echipei care încerca escaladarea vârfului. În felul acesta putea şi el să-şi facă un renume. Atunci l-am cunoscut şi eu, când era cu Tucci în Lhasa, şi ne-am decis să urcăm într-o bună zi împreună pe Kanchenjunga. Apoi, în 1951, când m-am refugiat din calea comuniştilor chinezi în India, prin statul Sikkim[6], am întrebat familia regală din Gangtok[7], cu care eram în relaţii de prietenie, dacă ne-ar avea în vedere pe mine şi pe Tenzing în cazul în care s-ar acorda vreodată permisiunea de a escalada „Kanch”-ul. Îmi doream foarte mult să escaladez acest munte deoarece Peter Aufschnaiter fusese deja acolo în 1929 şi 1939, împreună cu Paul Bauer, ajungând până aproape de vârf, şi mi-ar fi plăcut să particip şi eu. Regele din Sikkim mi-a răspuns: „Tocmai tu, Henrig, ar trebui să înţelegi că noi nu dorim să urce nimeni acolo, deoarece ştii că acolo locuieşte zeul nostru protector Kanchenjunga” – denumire care înseamnă „Cele cinci comori ale marii zăpezi”. În plus, a spus regele, ar fi hotărât cu guvernul nepalez să nu ia o decizie în privinţa unei astfel de permisiuni decât împreună, deoarece vârful se află la graniţa dintre cele două ţări. Câţiva ani mai târziu am citit în ziar că o expediţie engleză a escaladat „Kanch”-ul. Am fost foarte dezamăgit şi am întrebat în Gangtok de ce ne-au omis pe mine şi pe Tenzing. Răspunsul a fost că englezii le-au promis nepalezilor că vor lăsa vârful muntelui neatins. Această promisiune am fi făcut-o însă şi noi. Între timp, problemele de acest gen au dispărut, deoarece nimeni nu mai ţine cont de valorile religioase şi etice.

Când am venit în India după fuga din Tibet, Tenzing, a cărui mamă este din Lhasa şi al cărui tată e din Rongbuk, de la poalele Everestului, devenise celebru în toată lumea, împreună cu Hillary, el a fost primul care a urcat pe cel mai înalt munte de pe pământ. Între timp, Himalaya a fost escaladat de atâtea ori, încât nimeni nu-i mai numără pe alpiniştii care au ajuns în vârf. Consider însă că este important să spun câteva cuvinte despre ascensiunile care au pornit

din partea de nord, dinspre Tibet. Se vorbeşte despre o expediţie „chineză” şi se poate spune, fără discuţie, că chinezii sunt alpinişti excepţionali şi probabil şi mai buni organizatori. Fără îndoială, este o performanţă uriaşă să echipezi şi să organizezi astfel de expediţii, însă dacă citim numele celor nouă alpinişti care au ajuns în vârf venind din Tibet, opt dintre ei sunt tibetani, chiar dacă statisticile îi menţionează ca fiind chinezi. Printre ei s-a aflat şi o femeie, Panthog, cea mai bună alpinistă tibetană la vremea ei. Între timp s-a îngrăşat, s-a urâţit şi s-a măritat cu un chinez. Însoţitorii ei în expediţia pe Muntele Everest au fost: tibetanii Sonam Morbu, Lotse, Samdrub, Dar Puntso, Pasang, Tshering, Ngapo, precum şi chinezul Hou Sheng Fu. Şi tânăra Yangehenla, care s-a ocupat de noi la casa de oaspeţi din Lhasa, participase la expediţia de pe Muntele Everest, în calitate de cărăuşă, ajungând până la o altitudine de 8.000 de metri.

Începutul escaladării piscurilor de peste 8.000 de metri din Himalaya i se datorează francezului Maurice Herzog. El a citit într-o publicaţie a Royal Geographic Society reportajul lui Peter Aufschnaiter despre Dhaulagiri, ilustrat cu schiţele mele. Atunci s-a hotărât să escaladeze acest munte, dar nu a reuşit, şi a încercat apoi să urce pe Annapurna, aflat în vecinătate; Herzog şi echipa sa au ajuns astfel, pentru prima oară în istoria alpinismului, pe vârful unui munte de peste 8.000 de metri. Herzog a devenit apoi, în timpul lui De Gaulle, ministru al Sportului, şi a vorbit în deschiderea unei prelegeri pe care am ţinut-o în Salle Pleyel din Paris după ce m-am întors din Tibet. De atunci suntem prieteni.

Un alt munte de peste 8.000 de metri este Nanga Parbat, aşa-numitul „munte al destinului nemţilor”, care a fost escaladat pentru prima oară de austriacul Hermann Buhl, într-o expediţie solitară, fără mască de oxigen. A urmat Cho Oyu, escaladat tot de un austriac, Herbert Tichy, în probabil cea mai mică şi mai ieftină expediţie din istoria Munţilor Himalaya. Tichy a fost cel care a reuşit, cu puţin înainte de izbucnirea războiului, să ajungă aproape până pe vârful muntelui Gurla Mandhata, de 7.728 de metri, dar a trebuit să facă cale întoarsă împreună cu şerpaşul său. Acest munte nu a fost escaladat nici până în ziua de azi[8]. Acelaşi Tichy a înconjurat muntele sacru Kailash şi a fost primul care a fotografiat pelerinii ce mergeau prosternându-se pe drumul cel sfânt. Prin prosternare ei sperau să obţină o renaştere mai bună. Aş vrea să menţionez şi cel mai scund dintre cei paisprezece munţi de peste 8.000 de metri, Shishapangma, care a fost escaladat pentru prima oară, cu tibetani, sub conducere chineză. Astăzi, când alpinişti precum Kurt Diemberger şi Reinhold Messner iau la rând „optmiarii”, toate aceste evenimente sunt deja istorie. În timpul refugiului nostru, eu şi Aufschnaiter am fost primii europeni care au traversat trecătoarea Chakhyungla, cu un bagaj de

40 de kilograme şi la minus 22 de grade Celsius. Aici, în acest pustiu, am îndrăznit pentru prima oară să ne deplasăm la lumina zilei şi am fost răsplătiţi cu o panoramă superbă. În faţa noastră era uriaşul lac Pelgu, de un albastru profund, iar în spatele lui, la nord, se vedeau rocile multicolore ale unor munţi izolaţi ai podişului. Întregul platou era mărginit la sud de un lanţ strălucitor de gheţari, iar noi eram mândri că ştiam numele a două dintre vârfuri – Gosainthan, înalt de 8.013 metri, şi Lapchikang, ceva mai mic. Pe vremea aceea nici nu existau fotografii cu aceşti munţi, care încă îşi aşteptau cuceritorii, ca mulţi alţi uriaşi din Himalaya. Chiar dacă mâinile ne erau îngheţate bocnă, Aufschnaiter a reperat cel mai important vârf cu vechiul nostru compas şi şi-a notat cifrele. Poate aveam să le folosim cândva. Mi-am scos carnetul de schiţe şi am trasat din câteva linii conturul munţilor. Pe vremea aceea, pe hărţile noastre, Shishapangma era numit Gosainthan.

Şi în est, în apropierea graniţei dintre China şi Tibet, se înălţau gheţari maiestuoşi, care au fost vizitaţi de atunci de multe grupuri de alpinişti, mai ales americani. Numai aici trăieşte ursul panda, atât de scump la vedere. În timpul şederii mele la Lhasa primeam uneori scrisori de la câte un director de grădină zoologică, care mă ruga să-i trimit un panda. Cea mai mare ofertă a fost de 50.000 de dolari, dar, desigur, nu am dat curs niciunei astfel de rugăminţi. Abia după război chinezii au trimis aceste animale minunate pe post de „cadouri de stat” către anumite naţiuni.

Sven Hedin a făcut cercetări îndelungate în principal în regiunea Kailash din vestul Tibetului şi şi-a publicat însemnările despre această zonă, devenite celebre în toată lumea. Încă din fragedă pruncie l-am venerat pe acest cercetător suedez legendar, care mi-a fost model toată viaţa. A fost singura persoană căreia i-am cerut vreodată un autograf. Eram la Graz, după o prelegere a lui Hedin în Stephaniensaal, când, tânăr student fiind, m-am apropiat de el. Mai târziu, această veneraţie a mea s-a transformat într-o prietenie la baza căreia a stat o corespondenţă susţinută între Lhasa şi Stockholm. Lui Hedin i se datorează faptul că am notat tot ce am trăit în cei şapte ani de şedere în Tibet şi că am făcut schiţe, în lipsa posibilităţii de a filma. Într-una din scrisorile sale îmi spunea:

„Fiecare cuvânt este important… Am citit cu admiraţie şi entuziasm scrisoarea dumneavoastră în care vă descrieţi drumeţiile şi aventurile minunate. Este pur şi simplu fabulos că doi europeni trăiesc de ani de zile în capitala atât de ermetic izolată a Tibetului, în Mecca lumii budiste, şi că au reuşit să se facă atât de îndrăgiţi acolo încât să li se încredinţeze misiuni foarte importante… Aveţi şansa, de care niciun european nu s-a bucurat până acum, de a înţelege viaţa intimă a tibetanilor. Vă citesc scrisorile ca pe nişte romane, deşi ele sunt

descrieri ale destinaţiei visurilor mele de demult…

Al dumneavoastră prea devotat, Sven Hedin”.

Aceste scrisori, atât de importante pentru mine, le-am purtat cu mine, pe cal, bine împachetate, în refugiul meu în India. Însă când a trebuit să ne urcăm cu animalele acelea îndărătnice pe bacul uriaş de lemn care traversa Brahmaputra, a căzut în apă tocmai bagajul cu aceste scrisori. Am recuperat bagajul, dar, din păcate, nu am putut despacheta imediat scrisorile, care s-au decolorat şi mai târziu au devenit ilizibile. În vara anului 1952 mi-am putut revedea măcar scrisorile scrise la maşină. Fusesem invitat la a 87-a aniversare a lui Sven Hedin, iar când i-am povestit despre ghinionul meu, a mers în camera în care îşi păstra arhiva, a scos, de la litera H, întreaga noastră corespondenţă şi mi-a dat copii după ea. Acele zile petrecute în prezenţa marelui cercetător, înconjurat de fraţii şi surorile lui, care ajunseseră şi ei la o vârstă înaintată, se numără printre cele mai frumoase şi mai palpitante din viaţa mea. Sora lui, Alma, tot intervenea şi ne cerea să facem câte o pauză, necesară la cei 87 de ani ai lui Sven, atât de multe lucruri aveam să ne povestim. La despărţire, Hedin mi-a dat toate operele lui cu autograf, inclusiv celebrele sale lucrări şi schiţe despre Tibetul de Sud. Pe 27 noiembrie 1952 am ţinut la Feldkirch o prelegere despre Tibet. Dimineaţă citisem în ziar că Sven Hedin murise cu o zi înainte, liniştit, în somn. În seara dinaintea prelegerii mele, organizatorul mi-a înmânat o scrisoare căreia i-am recunoscut imediat autorul, după scrisul care urca de la stânga la dreapta. Scrisoarea era datată 16 noiembrie şi era cu siguranţă una dintre ultimele pe care le-a scris marele Sven Hedin. Ea mi-a parvenit după moartea autorului său.

Dar să ne întoarcem la Himalaya, Shishapangma, care pe harta noastră se numea Gosainthan, a fost escaladat pentru a doua oară în 1980 de către o expediţie germană condusă de Manfred Abelein. Abelein a fost primul european care a adus fotografii zguduitoare cu oraşul de mănăstiri Ganden distrus. Între timp, tibetanii au început din proprie iniţiativă şi cu mijloace financiare proprii să restaureze, respectiv să reconstruiască oraşul Ganden, iar chinezii au contribuit şi ei cu fonduri. În ultima vreme, autobuzele cu turişti merg la Ganden pentru a vedea lucrările de restaurare.

Din recunoştinţă pentru ospitalitatea cu care a fost întâmpinat, Abelein şi-a lăsat în Lhasa vehiculul de teren, un Mercedes Puch, dar, imediat după plecarea membrilor expediţiei, un bărbat ameţit de *chang*, berea tibetană din orz, a urcat la volan şi a făcut un accident, distrugându-l. Maşina este acum în şopronul casei de oaspeţi, necesitând reparaţii capitale. Abelein a folosit în expediţia lui numai cărăuşi tibetani, care fuseseră selectaţi de chinezi. Aceştia sunt la fel de buni ca şerpaşii, ceea ce nu e de mirare, fiindcă şi şerpaşii sunt

tibetani. Ei se numesc de fapt „şarpas”, ceea ce înseamnă „oameni veniţi din est”. În urmă cu aproximativ zece generaţii, au emigrat din provincia Kham, prin Lhasa, în Nepal şi au devenit cetăţeni nepalezi. Dar religia, fizionomia, datinile şi obiceiurile lor sunt pur tibetane. Tenzing, care este şerpaş, trăieşte în prezent în Darjeeling, fiind cetăţean indian, dar în sufletul său a rămas tibetan. Este budist practicant şi mi-a povestit, în cursul uneia dintre numeroasele vizite pe care i le-am făcut în frumoasa lui casă, că a fost de curând la Dalai Lama împreună cu întreaga familie – cei trei fii, o fiică şi soţia lui, Dakola. Fiul său Tagme era bolnav de multă vreme, iar Tenzing i-a povestit despre asta lui Dalai Lama. Sanctitatea Sa i-a răspuns: „Pe mine mă cheamă Tenzing, pe tine te cheamă tot Tenzing, haide să-i spunem şi lui Tenzing Tagme”. Din acea zi, fiul său nu a mai fost bolnav.

*

Casa celebrului şerpaş este plină de suvenire şi cadouri, la care mă tot uit. La ultima mea vizită, mi-a arătat plin de mândrie ciudatul său tablou *thangka* cu o roată a vieţii pe care l-a primit cadou la Londra, când a fost omagiat pentru prima escaladare a Muntelui Everest. Cât de modest a rămas cu toate acestea Tenzing o arată o mică întâmplare din timpul vizitei pe care am întreprins-o acum împreună în Lhasa. El tot priza tutun dintr-o cutiuţă de film fotografic veche şi deformată, iar când l-am întrebat dacă nu are una mai bună, mi-a răspuns râzând că a primit multe tabachere din argint, jad şi malachit, dar îi era milă să le folosească, pe când cutia aceea era foarte practică, căci o putea pierde fără părere de rău.

Un mare alpinist şi un om modest. Cu cele patruzeci de distincţii pe care le-a primit, Tenzing se numără printre oamenii cei mai premiaţi din întreaga lume.

Dacă vorbim de escaladarea vârfurilor din Himalaya, nu trebuie să-l uităm pe unul dintre cei mai buni căţărători germani ai perioadei interbelice, Ludwig Schmaderer. Wiggerl[9], cum îl numeau prietenii, a escaladat în 1938 împreună cu prietenul său H. Paidar şi cu dr. Grob din Elveţia probabil cel mai frumos munte din lume, Siniolchu, în Sikkim. Un an mai târziu au reuşit să escaladeze pentru prima oară vârful Tent[10], înalt de 7.365 de metri, tot din Sikkim. Apoi a izbucnit al Doilea Război Mondial şi doar elveţianul a putut să se întoarcă în patria lui, în timp ce Schmaderer şi Paidar au fost internaţi în lagărul nostru din Dehra Dun. Interesele noastre comune au făcut să ne împrietenim şi mi-aduc aminte foarte bine cum am decis ca după sfârşitul războiului să escaladăm împreună toţi versanţii dificili. Deşi ar fi fost o variantă, nu l-am ales pe el ca partener de evadare, deoarece era foarte legat de Paidar datorită expediţiilor comune la

care participaseră. Iar când Aufschnaiter şi cu mine nu ne-am mai întors în lagăr, în 1944, după ce avuseserăm mai multe tentative de evadare eşuate, Wiggerl şi Paidar s-au hotărât să ne urmeze exemplul. Cei doi au reuşit în 1945 să treacă dincolo de sârma ghimpată, să vină pe urmele noastre de-a lungul Gangelui, până au ajuns în Valea Spiti, de unde Aufschnaiter şi cu mine ajunseserăm în cele din urmă în Tibet, traversând două trecători la 6.000 de metri. Într-un sat din această regiune s-au aprovizionat cu alimente pentru marşul dificil care îi aştepta, însă în cursul unei opriri au constatat că de fapt nu aveau destule provizii. Încurajaţi de uşurinţa cu care putuseră cumpăra cele necesare, Schmaderer s-a dus înapoi în sat, în timp ce Paidar a rămas lângă bagaje. După părerea mea, aceasta a fost greşeala esenţială a lui Schmaderer, care până atunci se dovedise foarte precaut, căci nu s-a gândit că atât englezii, cât şi tibetanii interziseseră cu stricteţe călătoriile fără aprobare. La prima incursiune se puteau invoca pretexte, sătenii puteau spune că nu i-au văzut pe străini, dar la a doua vizită o astfel de scuză nu mai era credibilă. Trista realitate este că la întoarcere Schmaderer a fost ucis – omorât cu pietre. Cadavrul lui a fost găsit în albia unui râu.

Wiggerl, şi aceasta este cealaltă explicaţie a întâmplării, şi-a presimţit moartea. Mi-a spus de mai multe ori: „Uită-te la dinţii mei! Din cauza coroanelor de aur, într-o zi voi fi omorât de tâlhari în Himalaya”. După moartea lui Schmaderer, lui Paidar nu i-a mai rămas decât să se întoarcă în lagăr. Câţiva ani mai târziu, după terminarea războiului, el a dat curs vechii lui pasiuni, alpinismul, şi a încercat să escaladeze masivul Großglockner[11] prin jgheabul de gheaţă Pallavicini. Şi atunci s-a întâmplat ceva ciudat. Şi pe el l-a lovit o piatră şi a murit.

N-aş vrea să închei acest capitol fără să-l comemorez pe Peter Aufschnaiter. De-a lungul întregii mele evadări l-am avut alături pe acest inginer agronom din Kitzbühel, un om minunat căruia îi datorez multe. Avea un caracter ieşit din comun, dar era dificil să comunici cu el. Nu era genul cu care să porţi *a small talk*, ci era taciturn, meticulos, de încredere şi foarte citit.

*

Când a trebuit să părăsim Tibetul, cu puţin timp înainte de intrarea în ţară a chinezilor, Aufschnaiter nu s-a întors în patria lui, Austria, ci a mers în Nepal, unde a lucrat pentru FAO[12]. Ca să se poată deplasa cât mai liber prin Nepal, a devenit cetăţean nepalez. Asta i-a adus şi neplăceri, deoarece o dată, când s-a dus acasă în concediu, vameşii austrieci de la Pasul Brenner l-au întâmpinat cu cuvintele: „Vă cunoaştem bine, domnule Aufschnaiter, dar fiindcă sunteţi cetăţean nepalez aveţi nevoie de viză de intrare”. Ca un tirolez

şi austriac adevărat ce era, Aufschnaiter s-a înfuriat. Bineînţeles, a primit permisiunea de intrare după o mică ciondăneală. Acelaşi lucru i s-a întâmplat şi când a vrut să treacă din Tirol în Bavaria. Aufschnaiter studiase la München, fusese secretar al Fundaţiei Himalaya şi, prin urmare, se simţea acasă şi acolo. Din trei în trei ani, când venea în concediu în Europa, trebuia să treacă prin aceste neplăceri, până când la un moment dat i s-a umplut paharul. A revenit atunci la cetăţenia lui iniţială.

A murit la 12 octombrie 1973, în timpul unui concediu în Innsbruck, şi este înmormântat la loc de cinste în oraşul Kitzbühel. L-am mai vizitat de câteva ori în Nepal. Ultima dată l-am întâlnit la o reuniune a alpiniştilor şi conducătorilor de expediţii în Darjeeling. Fiecare naţiune îşi prezenta acolo succesele repurtate în Himalaya. Numai Austria nu era menţionată. Chiar la final m-am ridicat în picioare şi am cerut permisiunea, cu toată modestia, să spun ceva despre ţara mea. Am arătat atunci că austriecii au escaladat pentru prima dată cinci dintre cei paisprezece munţi de peste 8.000 de metri, în timp ce alte naţiuni se puteau lăuda doar cu o singură reuşită de felul acesta. Apoi am considerat că merită să fie menţionat faptul că majoritatea vârfurilor escaladate pentru prima oară de austrieci au fost cucerite fără mască de oxigen. Am încheiat cu prezentarea lui Peter Aufschnaiter, care era fără îndoială unul dintre cei mai buni cunoscători ai Himalayei. A luat parte la ambele expediţii de pe Kanchenjunga, din 1929 şi 1931, şi nimeni nu cunoştea mai bine decât el geografia acestei părţi a lumii, nimeni nu vorbea atâtea dialecte din Himalaya, unde Aufschnaiter a lucrat timp de câteva decenii.

7. Milarepa – primul poet al munţilor

Aici în Himalaya a trăit şi a scris unul dintre cei mai minunaţi poeţi ai munţilor din întreaga lume. Este probabil cel mai important şi mai cunoscut sfânt al Tibetului. A trăit în secolele al XI-lea şi al XII-lea, în mai multe peşteri între Muntele Everest şi Dhalaugiri, iar dacă îl vedem în picturi *thangka* sau în gravuri în bronz, îl recunoaştem imediat după *mudra* lui, după poziţia mâinii şi a degetelor. Cu mâna dreaptă la ureche, îşi ascultă vocea interioară, în timp ce în mâna stângă ţine un bol cu spanac şi urzici, singura lui mâncare.

Biografia lui Milarepa, pe care a dictat-o la bătrâneţe unuia dintre discipolii săi, este o capodoperă a prozei tibetane. Ea spune mai multe despre viaţa, simţămintele şi gândirea poporului tibetan decât orice alt text. Un imn de laudă a vieţii de sihastru în Himalaya se numără printre poeziile mele favorite:

O, tu, sihăstrie din singurătatea muntelui,

loc în care minunatele jina[13] îi ating pe cei iluminaţi,
meleag unde adastă bărbaţii cei sfinţi,
loc unde singurul om sunt eu!
Stâncă roşie Chonglung, cuib de vulturi,
deasupra ta se strâng ai Sudului nori,
dedesubt şerpuiesc râuri în repede curgere,
în văzduh se-nvârte în zbor vulturul pleşuv;
sute de soiuri de arbori foşnesc în pădure,
maiestuoşi se apleacă în dans legănat;
albinele îşi zumzăie cântul: Khorroro,
florile împrăştie arome din Chillili,
păsările ciripesc armonios: Kyurruru,
pe această stâncă roşie Chonglung
păsări şi păsărele-şi încearcă măiestria aripii,
maimuţe şi maimuţele se întrec în salturi,
cerbul şi căprioara se întrec în alergat;
eu, Milarepa, îmi exersez agerimea spirituală,
agerimea spirituală şi sfinţenia interioară mi le exersez;
cu zeul local al sihăstriei
sunt în paşnică armonie.
Monştri fantomatici care v-aţi adunat aici,
beţi sucul dragostei şi al îndurării,
şi plecaţi de aici, fiecare la locul lui!

După ce am evadat din lagărul indian, Peter Aufschnaiter şi cu mine am trecut pe lângă o mănăstire săpată în stâncă în apropierea satului Kyirong Dzong. Ne-a impresionat puternic felul în care mai multe temple roşii şi chilii atârnau, agăţate de stâncă, la două sute de metri deasupra văii. Am urcat versantul abrupt, ameninţat de avalanşe, şi am savurat din nou panorama minunată a Himalayei. Am întâlnit câţiva călugări şi călugăriţe şi am aflat de la ei că aceea era mănăstirea lui Milarepa, care a trăit acolo în urmă cu opt sute de ani. Mănăstirea se numea Trakar-Taso, ceea ce înseamnă „Stânca albă a dintelui de cal”. Ne puteam da seama foarte bine că împrejurimile încântătoare şi poziţionarea unică erau parcă anume create pentru a predispune un cuget sensibil la meditaţie şi la poezie. Ne-a venit foarte greu să ne despărţim de acel loc. Şi ne-am propus să revenim după ce vom fi făcut schiţe cu diverse alte mănăstiri. În urmă cu ceva vreme am întâlnit în timpul unei ture de trekking în Langtrang, în Himalaya din nordul Nepalului, oameni din Kyirong care trăiseră odinioară în apropierea mănăstirii. Erau refugiaţi şi mi-au povestit că sihăstriile lui Milarepa nu au fost distruse, căci atunci când hoardele comuniste au coborât din Dzonga Dzong pentru a dărâma şi mănăstirile din Kyirong, de exemplu celebra Samtenling, şi-au aşezat tabăra în vale, la poalele

mănăstirii lui Milarepa, hotărâte să pornească acţiunile de demolare a doua zi dimineaţă. Peste noapte a venit însă o furtună şi a inundat câmpia. Râul a ieşit din matcă şi chinezii nu au reuşit să depăşească acest obstacol, astfel că Trakar-Taso a fost salvată prin intervenţia divină.

Când am fost o dată în vizita mea anuală obişnuită la Dharamsala şi mă despărţeam de Dalai Lama, acesta mi-a spus: „Cum aş putea să-ţi fac o bucurie, Henrig? Pune-ţi o dorinţă!”. Atunci i-am răspuns: „Nu, acum tu eşti refugiatul, tu ar trebui să-ţi pui o dorinţă!”. Dalai Lama a ripostat: „Nu, ştii la ce mă refer. Nu vrei un bronz sau o *thangka?*”. I-am răspuns: „Ba da, caută-mi o *thangka* cu Milarepa. Dacă ai putea găsi una cu el, aş fi foarte bucuros”. După aproape un an, când l-am reîntâlnit pe aeroportul din Geneva în timpul unei vizite în Europa, a venit spre mine ţinând sub braţ un sul şi mi-a spus: „Nu am găsit o *thangka* veche cu Milarepa, de aceea am pus să ţi se facă una…”. Pictura atârnă şi azi în camera mea de lucru, iar pe birou se află un bronz vechi şi preţios reprezentându-l pe Tse-pame, zeul vieţii veşnice, primit cadou tot de la Dalai Lama, care mi l-a înmânat spunându-mi: „Acesta să fie de acum înainte zeul tău protector personal!”.

8. Dalai Lama în India, chinezii în Tibet

În primăvara anului 1959, Dalai Lama a reuşit să se refugieze din calea chinezilor. Sute de jurnalişti şi mii de credincioşi îl aşteptau în localitatea Tezpur (provincia Assam din India). Venisem şi eu, ca trimis al publicaţiilor *LIFE* şi *Daily Mail*. Nu voi uita niciodată momentul în care Dalai Lama m-a recunoscut brusc în mulţimea de oameni şi a început să strige: *„Dogpo! Dogpo!”* („Prietene! Prietene!”).

Odată ajuns în India, Dalai Lama a primit azil politic din partea prim-ministrului Nehru, care iniţial era cu totul de partea chinezilor. Viaţa poporului tibetan pe Acoperişul Lumii devenise între timp tot mai dificilă. Oamenii nu mai aveau voie să se mute dintr-un loc în altul, ceea ce era de neimaginat pentru un popor nomad, şi nu mai existau sărbători religioase, care erau o parte esenţială a vieţii lor. Chiar Panchen Lama, care la început a fost curtat de chinezi, a fost destituit din toate funcţiile sale în 1964, condamnat pentru trădare şi pus sub arest la domiciliu la Beijing. Abia în 1982 a putut să se întoarcă în Lhasa.

„Gărzile Roşii” au intrat în 1966 în Lhasa şi au inventat mereu noi şi noi grozăvii împotriva populaţiei. Au fost împuşcate toate animalele, chiar şi păsările zburătoare – un lucru insuportabil pentru un credincios budist. Tot ce era tibetan trebuia extirpat şi uitat cât se poate de repede. Mai întâi limba, apoi îmbrăcămintea frumoasă, colorată, chiar şi codiţele împletite cu multă fantezie. Tot ceea ce

odată fusese vesel trebuia acum să fie cenuşiu şi dezolant. Populaţia a fost infiltrată cu chinezi conform unui plan sistematic. În Lhasa s-a ajuns la un raport de 120.000 de chinezi la 40.000 de tibetani. Din cele 3.500 de temple şi mănăstiri au fost cruţate doar treisprezece, printre care şi Potala, simbolul oraşului. Conform unor relatări, Zhou Enlai a împiedicat distrugeri şi mai mari postând soldaţi din armata regulată în faţa templelor rămase, deoarece „Gărzile Roşii” arătau respect doar faţă de soldaţii înarmaţi.

Mao a murit în 1976 şi atunci lumea a început să-şi dea seama şi în China că s-au făcut greşeli. Secretarul general al Partidului Comunist, Deng Xiaoping, a întreprins primele încercări de a-l readuce pe Dalai Lama în Tibet. Dar Dalai Lama învăţase între timp că nu poate avea încredere în chinezi şi a cerut ca o delegaţie aleasă de el să meargă în Tibet pentru a-i transmite apoi impresiile. I-a trimis pe fratele său Lobsang Samten şi pe sora sa Pema Gyalpo în ţara ocupată, în două delegaţii separate. Atunci s-a întâmplat ceva ce nimeni nu crezuse că este posibil. Tibetanii s-au adunat în număr mare şi i-au ovaţionat pe cei 16 reprezentanţi ai regelui-lama, arătându-le dragostea, dar şi disperarea lor, fără să mai ţină cont de chinezi. Treizeci de ani de reeducare chinezească dură, groaznică nu reuşiseră să le distrugă credinţa profundă. Şi-au scos din ascunzători moriştile de rugăciune, şi-au adus panglicile albe purtătoare de noroc, au plâns şi i-au atins pe vizitatori. A fost o demonstraţie de solidaritate, de apartenenţă cum nimeni nu crezuse că mai este cu putinţă. Au împins cu propriile corpuri gardurile instalate de chinezi, pentru a fi binecuvântaţi de reprezentanţii lui Dalai Lama. Chinezii au fost şocaţi când şi-au dat seama că tibetanii au rămas o unitate naţională bazată pe religie, sub conducerea unui Dalai Lama plin de carismă. Asta în timp ce în cazul altor minorităţi, de exemplu în Mongolia sau Manciuria, reeducarea violentă fusese încununată de un oarecare succes. Acum chinezii au înţeles brusc că în cazul tibetanilor aplicaseră o metodă greşită. Ce-i drept, în anii care au urmat, acestora nu li s-au făcut concesii în chestiunea autonomiei, dar le-au fost acordate unele facilităţi. Chinezii au propus în 1980 un program de reforme care le dădea tibetanilor dreptul la autodeterminare şi autoadministrare. Aveau dreptul să decidă ce să cultive şi puteau să-şi vândă surplusul de recoltă pe piaţa liberă. Puteau să cultive din nou o bucată de teren şi să crească iaci şi oi. S-a promis că, până în 1982, 80% din chinezii staţionaţi în Tibet aveau să părăsească ţara, iar celor rămaşi li s-a cerut să înveţe limba tibetană. Se putea coresponda din nou cu persoane din străinătate şi graniţele au fost deschise într-o oarecare măsură, astfel că rudele din exil puteau fi vizitate.

*

Nu s-a renunţat însă la ideea că tibetanii sunt cetăţeni chinezi. Alte delegaţii ale lui Dalai Lama au vizitat Tibetul şi au purtat discuţii deschise cu guvernul de la Beijing, menţionând că Dalai Lama este interesat să se întoarcă în ţară. De fiecare dată când în Tibet venea o delegaţie, chinezii erau martorii aceloraşi demonstraţii de devotament şi dragoste pentru Dalai Lama. I-a surprins atitudinea consecventă a tibetanilor şi au început să-i avertizeze cu cuvintele devenite celebre: „Nu uitaţi că trimişii lui Dalai Lama sunt precum cocorii albi, vin şi pleacă. Dar voi sunteţi ca broaştele în fântână şi trebuie să rămâneţi”. Dacă vezi reacţia poporului tibetan la venirea reprezentanţilor lui Dalai Lama, este uşor să-ţi imaginezi ce s-ar întâmpla dacă s-ar întoarce el însuşi într-o bună zi! Nu e treaba mea să scotocesc prin cărţi de istorie pentru a dovedi când a fost Tibetul independent şi când nu. Un răspuns obiectiv va fi mereu dificil, verdictul depinde mereu de autor – dacă e englez, indian, tibetan sau chinez. Fiecare are propria versiune. Astăzi sunt importante alte chestiuni: ce poate face Tibetul, ce poate face Dalai Lama şi mai ales ce concesii sunt gata să facă chinezii pentru a restabili nişte relaţii umane normale. Îmi vine mereu în minte exemplul Bhutanului. Acolo trăieşte un popor mândru, independent, care ştie însă că prietenia cu India înseamnă mult pentru ţară. Bhutanul este ţară membră ONU şi bhutanezii nu îşi fac griji că trebuie să se apere singuri împotriva altor puteri. Un alt exemplu ar fi Mongolia Exterioară, unde trăieşte un popor nomad fericit, care se află în sfera de influenţă a Rusiei, dar care formal este un stat independent, cu reprezentant la ONU. Lobsang Samten mi-a spus într-una din discuţiile noastre că sunt aproximativ şase milioane de tibetani, dintre care o treime trăiesc în afara graniţelor republicii autonome stabilite de chinezi. Eu am observat că în armata chineză se înrolează trei până la cinci tibetani la o sută de chinezi, pentru ca tibetanii care nu vorbesc chinezeşte să se poată înţelege între ei. Lobsang a răspuns: „Nu cunosc aceste cifre, dar în toate satele sunt garnizoane ale Armatei Populare constituite doar din tibetani. Ei colaborează cu chinezii deoarece aceştia au arme”. Există o puternică mişcare tibetană de rezistenţă, care, de exemplu în Shugtrilingka, în parcul unde am cules sparanghel sălbatic împreună cu ambasadorul nepalez, a aruncat în aer cea mai mare clădire ce adăpostea administraţia şi toate informaţiile despre tibetani. Clădirea a fost reconstruită din temelii, însă cartoteca s-a pierdut definitiv. Lobsang a comentat: „Întotdeauna când se întâmplă ceva în oraş sau undeva la ţară, vestea se răspândeşte ca pârjolul printre tibetani, chiar şi fără ziar şi radio”. Între timp a fost incendiată şi casa lui Yütok, în care am locuit eu. Adăpostea birouri chinezeşti, de aceea a fost incendiată de tibetani. Aceasta era situaţia la sosirea mea în Lhasa în primăvara anului 1982.

Stăpânirea străină în Tibet durează deja de peste trei decenii. O mare nelinişte şi o mare disperare au trecut asemenea unei forţe a naturii peste podişul asiatic şi i-au alungat pe refugiaţii Tibetului în toate zările. Între timp, situaţia s-a mai ameliorat, cum am spus, în special în ceea ce priveşte religia. Dar Dalai Lama se află încă în exil, deoarece concesiile guvernului de la Beijing nu sunt suficiente, administrarea autonomă a Tibetului este respinsă, iar despre independenţă nici nu poate fi vorba.

*

Pentru a acorda Tibetului autonomie, aşa cum s-a stabilit în programul în 17 puncte din 1951, China va trebui să facă mult mai multe concesii faţă de tibetani. Oricine vizitează Tibetul vede ce dificultăţi întâmpină chinezii cu acest popor neobişnuit, ce surprize au trăit cu oamenii de acolo în cei treizeci de ani de ocupaţie. Nu în ultimul rând, fascinaţia pe care o exercită cuvântul „Tibet" joacă un rol important şi printre chinezi. Oamenii din întreaga lume, mai puţin guvernele, vor vedea ce garanţii îi dau chinezii lui Dalai Lama, căci Tibetul nu este separat de lume printr-o cortină de fier sau de bambus. Asta s-a văzut şi în timpul Revoluţiei Culturale. Au existat mereu breşe dinspre Tibet spre lumea liberă.

Chiar şi preţurile mari pe care le solicită azi chinezii pentru vizitarea Tibetului au de-a face tot cu această fascinaţie. Turiştii care visează la Shangri-La sunt dispuşi să plătească bani grei pentru asta. Cu atât mai mare este apoi dezamăgirea lor, pentru că în afară de Potala, de culorile peisajului şi de caracterul încântător al locuitorilor nu a mai rămas nimic din farmecul de odinioară. Distrugerea exterioară a acestei culturi, ale cărei urme le întâlneşti la tot pasul, este mult mai rea decât abolirea violentă a sistemului feudal teocratic. Acest lucru îl doreau şi tibetanii inteligenţi şi progresişti, inclusiv Dalai Lama, însă fără utilizarea violenţei.

Momentan se negociază, iar Dalai Lama poate să aştepte. La fel de imposibil de prognozat este şi întoarcerea celor o sută de mii de tibetani care trăiesc în exil. Dar oare mai vor ei să se întoarcă în vechea patrie? Cei patruzeci până la cincizeci de mii de tibetani care s-au stabilit în sudul Indiei spun mereu că vor să revină cu toţii în Tibet, deşi între timp s-au adaptat foarte bine şi au ajuns să posede case şi terenuri agricole, datorită hărniciei şi capacităţii lor de adaptare. Indienii şi-au dat seama mult mai repede decât chinezii cât de valoroşi sunt tibetanii pentru ei. S-au construit şcoli pe care mii de copii ai refugiaţilor tibetani le frecventează pe banii guvernului indian. Bărbaţii sunt recrutaţi în armată şi sunt trimişi în misiune, asemenea celebrilor soldaţi de elită gurkha, în Himalaya sau în regiunea Naga, unde au loc tulburări. Prietenii mei indieni mi-au spus

mereu: „Tibetanii sunt oameni extraordinar de harnici şi de capabili". Ei şi-au făcut cu toţii o situaţie şi în ziua de azi nu există tibetani săraci în India. India oferă deci un bun exemplu pentru modul în care poţi trata raţional minorităţile.

Pe parcursul unui zbor intern am fost serviţi de o tânără tibetană care locuieşte în Darjeeling, îmbrăcată în frumosul port popular din patria ei. Cât de atrăgătoare ar fi fost aceste haine şi în timpul zborului dintre China şi Tibet, în locul uniformei simple, urâte în care erau îmbrăcate tinerele şi simpaticele stewardese. Cât de bine ar arăta şi hotelurile, dacă li s-ar permite femeilor din minorităţile naţionale care lucrează ca recepţionere să arate ca în ţara lor – frumoase şi autentice. Şi cu toate că este greu de spus dacă tibetanii care trăiesc în Elveţia sau conaţionalii lor din Germania, dintre care unii au ajuns să se bucure de recunoaştere academică, deoarece în Europa trăiesc mai ales tibetani educaţi, ar fi dispuşi să mai revină în Tibet, cei pe care i-am întrebat m-au asigurat că ar fi gata să-şi pună ştiinţa la dispoziţia lui Dalai Lama şi să se întoarcă cu el în ţară, măcar pentru câtva timp. Fără îndoială că toţi l-ar urma dacă el ar dori asta.

Desigur, tibetanilor care trăiesc de douăzeci şi cinci de ani în Europa şi care au profesii bune nu le-ar fi uşor să renunţe la bunăstarea lor. Totuşi, există experienţe foarte pozitive când este nevoie de un ambasador al lui Dalai Lama în New Delhi, de exemplu. Tibetanii s-au pus mereu la dispoziţia lui şi şi-au îndeplinit în mod remarcabil această misiune. Mă gândesc acum la George Taring sau Sadutshang Rinchen, care au cerut permisiunea de a reveni la cariera lor numai după câţiva ani de muncă în slujba lui Dalai Lama.

Sigur că pentru cei în vârstă ar fi mult mai uşor să se întoarcă în Tibet decât pentru cei tineri, care s-au născut în Elveţia şi care uneori vorbesc foarte puţin limba tibetană. Ar fi însă fericiţi să se întoarcă cei care de două decenii au fost purtaţi dintr-o parte în alta, de exemplu cei ce s-au refugiat în Bhutan şi cărora nu li s-a mai acordat azil decât cu condiţia să accepte cetăţenia bhutaneză, conform cerinţelor guvernului de la Thimphu.

În Elveţia şi în India sunt câteva capete înfierbântate, tineri care repetă cuvântul „violenţă" în revendicările lor. Trebuie să-i înţelegem şi pe ei, iar dorinţa lor de a recuceri Tibetul include cu siguranţă o doză bună de curaj şi idealism. Dar eu sunt mai degrabă de partea acelor tineri tibetani echilibraţi care gândesc realist, care vor să-şi redobândească patria recurgând la răbdare şi principii morale. Ei au constituit în primăvara anului 1970 asociaţia Tineretul Tibetan din Europa. Aceasta a fost înfiinţată în Elveţia şi are ca obiectiv păstrarea şi cultivarea culturii tibetane, iar ţelul cel mai important al membrilor ei este întoarcerea într-un Tibet administrat de tibetani. Între timp, ei încearcă să-şi însuşească cultura ţării care-i găzduieşte şi care a

devenit a doua lor patrie. Aceşti tineri – fie că sunt în exil în India, Elveţia, America, Japonia, Anglia, Germania sau Suedia – au învăţat că există idealuri pentru care merită să munceşti. Au învăţat că trebuie să înveţi şi să renunţi, o virtute pe care noi, în Occidentul materialismului şi bunăstării, am uitat-o. Ei au de apărat şi păstrat o moştenire care ne este superioară din punct de vedere spiritual. Se numără printre aceia care au posibilitatea de a face comparaţii, care pot vedea că valorile materiale singure sunt fără sens, dar că nu poţi trăi nici numai de dragul religiei şi al unor forme de guvernare învechite. Şi de aceea tocmai ei sunt cei predestinaţi să-l urmeze pe Dalai Lama, dacă într-o bună zi ar avea loc mult sperata întoarcere în patrie. Şi tinerii noştri din Europa năzuiesc să găsească modele şi un sens al vieţii. Ei merg la Dharamsala şi caută în apropierea lui Dalai Lama rezolvarea problemelor lor. Tocmai forma tibetană a budismului, generoasă şi deschisă, ar putea fi de ajutor pesimismului occidental. Numărul centrelor meşteşugăreşti în care lucrează tibetanii din exil a crescut între timp la douăsprezece. Realizarea de bronzuri după vechile metode, pictura *thangka* şi ţesutul covoarelor contribuie la păstrarea şi răspândirea unei culturi multimilenare. Ei îşi trimit produsele în lumea întreagă, iar produsele tibetane se află în oferta curentă a multor magazine europene.

9. Copilăria unui băiat de 13 ani

Lobsang Tempa are treisprezece ani şi locuieşte la Institutul Tibetan Rikon din Elveţia. Este un tânăr refugiat tibetan, pare sănătos şi mulţumit, iar eu sunt un pic preocupat să nu-l întreb ceva ce l-ar putea întrista. Încerc foarte precaut să aflu câte ceva despre trecutul său şi sunt surprins să văd cât de bine îşi aminteşte totul şi cât de obiectiv vorbeşte despre asta.

Chinezii, spune Lobsang Tempa, ar fi împărţit populaţia în trei grupe mari. Mai întâi tibetanii curtaţi de chinezi, aşa-numiţii „bicefali”, cum îi numesc localnicii, colaboratorii. Ei şi familiile lor se bucură de numeroase privilegii: au voie să meargă la şcoală, să studieze, au permisiunea să se perfecţioneze la Beijing şi primesc, desigur, cele mai bune posturi din administraţie. Salariul lor lunar este între 80 şi 100 de yuani, aproximativ 45–50 de dolari.

Doar 40 de yuani câştigă tibetanii – foarte mulţi – din a doua grupă, din care fac parte şi părinţii lui Lobsang Tempa, care nu vor să se expună şi nu fac parte din nicio tabără: nici din cea pro-chineză, nici din cea naţional-tibetană. Lobsang Tempa a putut să meargă la şcoală, a învăţat din cărţi tibetane tipărite şi nu a mai scris cu beţişoare de bambus, cum se scria odinioară, ci cu peniţă metalică, în scriere cursivă. Cursurile se ţineau de luni până vineri, iar sâmbătă

după-amiaza elevii trebuiau să facă curat în şcoală. Despre îmbrăcămintea lor, băiatul de treisprezece ani relatează: „Erai lăudat de chinezi dacă te îmbrăcai sărăcăcios, cu haine peticite şi cât mai monoton posibil, în gri sau albastru. Erai considerat econom şi erai îndrăgit de profesori”. Clasele arătau astfel „uniform” şi nimeni nu mai îndrăznea să poarte frumoasele stofe şi şorţuri colorate tipice portului tradiţional tibetan.

Lobsang Tempa a fost elev la aşa-numita „Şcoala Chineză Nr. 1”, unde învăţau 1.300 de copii, dar tibetanii şi chinezii erau în clase separate. La ora de sport jucau fotbal unii împotriva celorlalţi. Cele mai importante erau însă exerciţiile de gimnastică militară pe care le făceau în comun în fiecare dimineaţă.

Lobsang Tempa a părăsit Lhasa împreună cu părinţii săi în decembrie 1970, când au mers în pelerinaj în India, şi prin urmare a putut fi martor la vizita delegaţiei lui Lobsang Samten, fratele lui Dalai Lama, dar nu a mai prins vizita ulterioară a surorii acestuia, Pema Gyalpo. Înainte de sosirea primei delegaţii, elevilor li s-a interzis explicit să se uite curioşi la delegaţi sau chiar să accepte cadouri de la ei. Ce s-a întâmplat de fapt în timpul vizitei am relatat deja. Populaţia era pregătită de chinezi într-un mod similar şi pentru întâlnirea cu turiştii.

Din a treia categorie făceau parte acei tibetani care îşi apărau cu dârzenie independenţa. Aceştia erau preponderent nobili, semi-nobili şi lama, pe care chinezii îi pedepseau obligându-i să presteze muncile cele mai de jos, cum ar fi construirea de drumuri şi poduri. Erau acei oameni foarte săraci şi asupriţi care trebuiau să cureţe oraşul înainte de sosirea turiştilor şi care apoi erau urcaţi în camioane şi duşi în afara oraşului, unde erau ţinuţi ascunşi când soseau primii turişti şi mai ales delegaţiile lui Dalai Lama. Pentru aceşti proscrişi exista un lagăr, Tsal Gungthang, aflat în apropiere de Lhasa, în partea de est, unde în restul timpului erau duşi doar cerşetorii şi vagabonzii. A fost înfiinţat înainte de vizita primei delegaţii a lui Dalai Lama, pentru a-i amăgi pe membrii ei şi pe turişti. Aş dori să menţionez că în timpul şederii mele în Lhasa existau în oraş cel puţin două mii de cerşetori, dar niciunul nu suferea de foame, deoarece toţi îşi exercitau „meseria” de-a dreptul profesionist. Niciun tibetan nu ar fi refuzat să le dea o pomană cât de mică, fie şi doar o lingură de făină. Chinezii voiau să demonstreze că nu mai există, ca înainte, oameni săraci, care cerşesc pe străzi. Cei din a treia categorie primeau doar 35 de yuani pe lună. A apărut un nou termen în tibetană: *thabsing*, sinonim cu pustiirea sufletească şi nimicirea oricărei demnităţi umane. Atunci când membrii celei de-a treia categorii se întorceau seara acasă, începea *thabsing*-ul. Noi am numi asta spălarea creierului, pentru că la ora 19 erau chemaţi cu toţii, după cum relatează Lobsang Tempa, la

îndoctrinare. Unul trebuia să iasă în faţa adunării, iar ceilalţi trebuiau să-l acuze, să-l defăimeze, în cele din urmă fiind silit el însuşi să-şi facă autocritica. Toţi trebuiau să ia parte, unul după altul, la acest spectacol înspăimântător. Unele familii au preferat să se sinucidă decât să se supună acestei umilinţe. Părinţii erau siliţi să participe şi să aplaude la împuşcarea copiilor lor mai mari, care erau condamnaţi la moarte pentru activitate subversivă. Copiii mai mici erau şi ei obligaţi să aclame. După îngrozitorul *thabsing*, trebuie să-i înţelegem pe acei tibetani care îşi renegă familia şi chiar credinţa şi care se poartă adesea chiar mai rău decât chinezii. Psihiatrul şi profesorul Bürger-Prinz din Hamburg spune, referitor la „spălarea creierului", că fiecare om rezistă doar până la un anumit punct. Copilul acesta de treisprezece ani îmi relatează foarte liniştit şi fără patetism despre viaţa din Lhasa şi pare aproape jenat că eu îl ascult cu atâta seriozitate şi că îmi notez impresiile şi explicaţiile lui.

Nu toţi tibetanii reuşesc să uite aceste grozăvii ale revoluţiei şi de aici provine neîncrederea profundă, foarte uşor de înţeles, faţă de aşa-zisul „dezgheţ" ideologic. Ei simt neîncredere, dar şi speranţă când chinezii dau necontenite asigurări că Dalai Lama se va întoarce în Lhasa „chiar anul acesta". Şi mie mi-au spus mai mulţi tibetani din Lhasa, radiind de fericire, că Dalai Lama se va întoarce anul acesta... Asta e propaganda necesară a chinezilor, deoarece ei ştiu că fără Dalai Lama nu o scot la capăt cu acest popor. Când am mers cu avionul din Lhasa la Beijing am citit într-un ziar chinezesc un interviu pe care preşedintele Partidului Comunist, Hu Yaobang, l-a dat unui profesor de la Universitatea Columbia din Statele Unite. În acest interviu, liderul comunist a recunoscut că chinezii au primit o lecţie în Tibet şi că au tras învăţăminte din ea. Oricine distruge voinţa unui popor nu poate avea succes, ci va eşua. În zece ani, între 1966 şi 1976, chiar chinezii au sărăcit foarte mult, la ei în patrie, şi nu doreau să se mai poarte niciodată atât de prosteşte. Hu Yaobang a spus-o foarte clar: „Am dat o dată cu capul de pragul de sus, a doua oară nu se va mai întâmpla".

Ce ar trebui să mai creadă tibetanii? Chinezii şi-au pierdut complet credibilitatea în anii trecuţi. Faptul mi s-a confirmat şi mie, zi de zi, în Lhasa, prin „satele lui Potemkin" puse în scenă de chinezi. Fie că era vorba de untul şi carnea care se găseau doar în Lhasa, în timp ce în afara oraşului oamenii flămânzeau, fie că era vorba de lucrările de reparaţii la mănăstiri care se efectuau chiar în faţa aparatelor de fotografiat ale turiştilor.

10. Consideraţii despre viitorul Tibetului

Oare acest popor minunat este condamnat să rătăcească asemenea

unei turme fără păstor? În discuţiile pe care le-am purtat, am observat că şi chinezii mai înţelepţi erau convinşi că grozăviile şi distrugerile trecutului au fost doar o explozie fără sens, care a aruncat în aer bunuri culturale valoroase, l-a alungat din ţară pe talentatul rege-lama şi a pus în locul lui, în ruine, praf şi pulbere, mulţi conducători „deghizaţi”, incapabili. Desigur, şi printre regenţii tibetani de mai demult au existat lăcomie, corupţie şi slăbiciune. Dar ei au fost condamnaţi sau îndepărtaţi, pentru că exista o ordine, erau miniştri buni, învăţaţi sau călugări cultivaţi, şi nu nişte străini care guvernau în temeiul dreptului celui mai tare. Iar tibetanii cu care am vorbit erau convinşi că se pot guverna din nou singuri, că ar fi în stare să-şi rezolve problemele. Căci ei căutau dreptate – iar Tibetul de asta avea mai mare nevoie. Şi cu toţii sperau, fie că erau în Lhasa sau în exil, că nu mai este mult până când în Tibet va domni din nou ordinea, chiar dacă asta presupunea şi o schimbare de conştiinţă. Nu mai poţi să te aştepţi la multă răbdare din partea acestor oameni, pentru că aşteaptă deja de prea mult timp. Dar ei trebuie să-şi păstreze speranţa, zic eu, pentru că speranţa înseamnă viaţă. Chinezii nu trebuie să-şi închipuie că le va fi foarte uşor, pe de o parte cu tibetanii, pe de altă parte cu străinătatea, şi că vor putea să dea vina pentru toate pe „banda celor patru”. Aceşti politicieni au domnit, ce-i drept, în Tibet, dar au comis toate nemerniciile în numele Chinei. Tibetanii trebuie să-şi schimbe modul de gândire şi să înţeleagă că acum chinezii vor să fie toleranţi faţă de refugiaţii pe care până de curând îi consideraseră trădători şi infractori. Nici ei nu ştiu cum să procedeze. Şi acum fac diferenţe între tibetanii care au fugit din ţară în 1959 şi cei care au rămas în Tibet. Cei care au colaborat cu chinezii sunt avantajaţi şi au drepturi speciale.

Dacă refugiaţii din India, din Elveţia şi din alte ţări s-ar întoarce în ţară într-o bună zi, ar fi trataţi ca oameni de categoria a doua. Dar tocmai aceşti tibetani ar putea fi de mare folos ţării, cu ştiinţa şi cu noile cunoştinţe pe care le-au dobândit între timp în străinătate.

Am avut ocazia să discut pe această temă cu un funcţionar superior chinez din Lhasa, care a înţeles argumentele mele, mi-a dat dreptate şi a promis că le va transmite mai departe la Beijing. Între timp am vorbit şi cu ambasadorul chinez din Viena, care mi-a declarat foarte clar că acum sigur nu s-ar mai face nicio diferenţă între tibetanii rămaşi în ţară şi cei întorşi din exil şi că Dalai Lama este binevenit. Ar trebui doar să mai treacă un pic de timp – exact ce vor şi tibetanii. Chinezii trebuie să înţeleagă că tibetanii din străinătate au fugit exact de ceea ce ei înşişi condamnă acum declarativ, şi anume de Revoluţia Culturală din timpul conducerii celor „patru răi”.

Vechiul meu prieten Wangdü, despre al cărui destin voi mai vorbi, mi-a spus că deja s-a deschis un birou pentru despăgubirea

refugiaţilor la care oricine poate să se adreseze pentru a fi îndrumat. Mi-a spus şi că unele familii nobiliare vechi care au rămas în Tibet se numără din nou printre cei mai bogaţi tibetani, deoarece chinezii le-au acordat despăgubiri financiare, fără să le restituie totuşi terenurile pe care le-au posedat odinioară, însă trebuie să ne gândim că a fi bogat într-un sistem comunist înseamnă cu totul altceva decât la noi. Bunurile expropriate sunt astăzi proprietate comună pe care tibetanii lucrează sub conducerea şi supravegherea chinezilor. Există şi maşini, chiar şi câteva automobile, dar oriunde mă uit în jur tibetanii lucrează cu braţele. Nu văd aproape nicio diferenţă faţă de vremurile de demult, cel mult câte-un mic atelaj tras de măgari care trece pe drum, cu roţi de cauciuc – o noutate, căci înainte vreme roata nu era un obiect obişnuit în viaţa profană. Ba chiar, din motive religioase, fusese interzisă pentru uzul cotidian. „Cu roata vine sfârşitul”, spune o veche profeţie tibetană; cu toate acestea, al treisprezecelea Dalai Lama a încercat să folosească roata, însă nu a reuşit, fiind împiedicat de puternicii călugări. În ziua de azi, roata nu mai are aceeaşi semnificaţie majoră ca simbol sfânt, religios. Multe lucruri sunt ca în vremea de demult, unele mai rele, altele, puţine, mai bune. Iacul este animalul cel mai folosit în agricultură. În gospodăriile agricole colective am văzut că animalelor li se pictează pe frunte un mic steag roşu triunghiular, în timp ce odinioară tibetanii vopseau în roşu cozi de iac alb pe care apoi le puneau ca podoabă pe capul animalelor. De câteva ori am văzut şi melci *kauri* prinşi ca podoabă pe fruntea animalelor. Fără îndoială, evoluţia va fi lentă şi dificilă, un timp vor mai domni sărăcia şi greutăţile, dar apoi vor veni din nou liniştea şi credinţa, care le sunt de fapt caracteristice tibetanilor.

Tuturor celor care cunosc Tibetul le este limpede că această ţară atât de întinsă are nevoie în primul rând de drumuri. Căci fără ele nu este posibilă o administraţie modernă pe un teritoriu atât de mare. Şi tibetanii înţeleg şi chiar şi pe vremea mea se discuta despre asta în Kashang, consiliul de miniştri. Încă de pe atunci existau idei şi planuri, dar ele nu s-au realizat, din păcate, poate pentru că nu s-a putut ajunge la un acord în privinţa priorităţii interesului comun faţă de interesul personal. Astăzi chinezii afirmă că ei sunt autorii tuturor reformelor, indiferent dacă este vorba de asistenţă medicală, de sistemul educaţional sau de reformele agrare. Acum, când vin din afară, aceste reforme întâmpină o oarecare rezistenţă din partea tibetanilor, care oricum sunt destul de refractari la nou.

Un tibetan educat mi-a spus odată că poporul său ar trebui încet-încet să-şi vină în fire, pentru că nu există în toată lumea un altul mai prost tratat. El a fost prins într-un vârtej de forţe pe care nu le-a înţeles, şi totuşi a rezistat, cu o hărnicie, o credinţă şi o răbdare invincibile, iar această atitudine ar trebui să fie în cele din urmă

încununată de succes. Dar nu prin metodele utilizate de chinezi – aceştia introduc maşini agricole pentru a obţine producţii mai mari de grâu, care apoi este dus în China, pentru a-i hrăni pe chinezi. Acelaşi lucru este valabil şi pentru calea ferată, care slujeşte la rândul ei – la fel ca drumurile şi podurile – planurilor militare ale invadatorilor, şi nu binelui tibetanilor.

Bărcile din piele de iac cu care se traversa odinioară râul nu mai există decât ici şi colo. Pe Brahmaputra am văzut o barcă folosită pentru pescuit şi i-am întrebat pe oameni ce fac, deoarece pe vremea lui Dalai Lama pescuitul era interzis. Astăzi există pescari profesionişti, iar peştii prinşi de ei îmbogăţesc alimentaţia tibetanilor.

Aufschnaiter şi cu mine am încălcat uneori interdicţia ce viza pescuitul şi am primit peşte delicios de la gărzile de corp gurkha ale ambasadorului nepalez, care pescuiau adesea pe ascuns. Soldaţii gurkha îşi făcuseră un oarecare renume în Lhasa deoarece încălcau cu atâta obrăznicie interdicţia. Când lucrurile au ajuns la urechile guvernului, acesta a trimis o notă de protest guvernului nepalez şi atunci a început un joc amuzant. Ambasada nepaleză dorea foarte mult să aibă relaţii bune cu guvernul din Lhasa, iar făptaşii trebuiau pedepsiţi. Acest lucru s-a făcut, desigur, doar de formă, dar guvernul s-a declarat satisfăcut. Niciun om, în afară de soldaţii gurkha, nu ar fi îndrăznit pe atunci să meargă la pescuit. În tot Tibetul exista un singur loc care avea privilegiul pescuitului. Era pe fluviul Tsangpo[14], în mijlocul deşertului, unde nici nu creşteau cereale, nici nu puteau fi ţinute animale, deoarece nu existau păşuni. Pescuitul era singura sursă de hrană şi legea făcea acolo o excepţie. Desigur, din această cauză, locuitorii acelui sat erau consideraţi inferiori, la fel ca breslele măcelarilor şi fierarilor.

Repet însă, pe vremea aceea eram cu toţii de acord în Lhasa că trebuie să se schimbe multe în acest stat, al cărui guvern era un amestec de sistem feudal şi politică religioasă, cam ca la noi în Evul Mediu. Când am scris *Şapte ani în Tibet*, am fost foarte atent să redau cele văzute cât mai fidel posibil, în aşa fel încât nici Peter Aufschnaiter, nici Hugh Richardson, care au trăit şi ei în Tibet în aceeaşi perioadă ca şi mine, să nu-mi poată reproşa vreo greşeală sau vreo exagerare. Niciodată nu m-am gândit însă că descrierea poporului tibetan pe care am făcut-o ar putea fi vreodată verificată de întreaga lume. Goethe spune în *Maxime şi reflecţii* că „în faţa marilor calităţi ale celuilalt nu există nicio salvare în afara iubirii…”, şi cu siguranţă iubirea a fost cea care m-a făcut să-i descriu pe Dalai Lama şi poporul său aşa cum am făcut-o. Pentru mine a fost o experienţă minunată să văd că tibetanii, după ce s-au refugiat în străinătate cu sutele de mii, au fost lăudaţi peste tot pentru hărnicia şi capacitatea lor de adaptare.

Din toate părţile se fac încercări de a găsi o soluţie şi chiar şi chinezii dau impresia că ar căuta o modalitate de rezolvare a problemelor, deşi par să înţeleagă foarte greu că tibetanii reacţionează cu totul altfel decât se aşteptau ei. A trebuit depăşit mai întâi şocul provocat de reacţiile la vizita delegaţiei lui Dalai Lama şi la întoarcerea lui Panchen Lama, despre care voi vorbi într-un capitol ulterior. Pentru asta au avut nevoie de aproape doi ani. Au încercat să atenueze impresia explicând – ca şi Wangdü, de altfel – că acea primire copleşitoare a avut doar motive religioase, nu şi motive politice. A urmat o perioadă de tăcere, iar lui Dalai Lama nu i s-a mai făcut nicio invitaţie de a se întoarce în ţară. Abia pe 6 aprilie 1982, când mă aflam în Lhasa, marele ziar chinez *China Daily* a publicat pe prima pagină un articol cu titlul „Dalai Lama, invitat să se întoarcă pentru a rămâne acasă?”, pe care îl redau aici în traducere, uşor prescurtat:

„Dalai Lama şi susţinătorii săi care locuiesc în prezent în străinătate pot să-şi viziteze oricând rudele şi să se stabilească în China. Promitem că ei se pot întoarce oricând doresc”. Aceste declaraţii au fost făcute de prim-secretarul Partidului Comunist al Regiunii Autonome Tibet, Yin Fatang, în timpul unei şedinţe a organizaţiei locale a partidului. El a mai spus: „Politica partidului nostru este de a lăsa trecutul să se liniştească, de a nu mai răscoli întâmplările trecute şi de a privi spre viitor”. A adăugat că Dalai Lama şi susţinătorii săi trebuie să aibă încredere în politica chineză şi şi-a exprimat speranţa că aceştia vor contribui la reunirea patriei lor într-o familie a tuturor naţionalităţilor şi la modernizarea ei. Dacă mai au îndoieli, ei pot aştepta câţiva ani, ca să observe din afară evoluţiile. În încheiere, prim-secretarul partidului a declarat: „Familiile care trăiesc în Tibet ale tovarăşilor noştri aflaţi în străinătate se bucură, în orice caz, de aceleaşi drepturi ca şi restul poporului tibetan”.

Chiar dacă Dalai Lama, în modestia sa, subliniază mereu că persoana lui nu este importantă, trebuie să spun că totuşi ea este importantă; ba chiar, după părerea mea, de o importanţă decisivă. Experimentul chinezilor de a-l aduce pe Panchen Lama în Lhasa a arătat cum reacţionează poporul tibetan. Deşi Panchen Lama nu are nici pe departe carisma lui Dalai Lama, a fost capabil să declanşeze emoţii foarte puternice. Strălucirea lui Dalai Lama şi adoraţia profundă a poporului său îi fac pe toţi să spere că el va prelua într-o bună zi conducerea laică şi spirituală a Tibetului. Acest lucru l-a recunoscut şi Panchen Lama, care a subliniat că doreşte să-şi îndeplinească atribuţiile numai sub autoritatea lui Dalai Lama, ale cărui inteligenţă şi viaţă ascetică îl predestinează pentru această înaltă funcţie. Puterea sa şi a poporului său ar trebui să fie aceea de a nu

cădea în autoflagelare, de a recunoaşte greşelile trecutului şi de a nu le repeta. Dalai Lama nu se consideră, conform propriilor declaraţii, un fel de zeu în viaţă, această concepţie fiind răspândită doar în Occident. El poate fi flexibil şi poate exprima înalta virtute a budismului, toleranţa.

Mi-am tot bătut capul să înţeleg care ar fi lucrul de care Tibetul are cea mai mare nevoie. Ce ar trebui să facă tibetanii dacă li s-ar permite să se conducă singuri. Desigur, ar trebui să facă o reţea de drumuri, fără de care nu poate fi vorba de o administraţie funcţională, apoi o reţea de telefonie de mare acoperire, hidrocentrale şi fabrici de ciment, după cum planificase şi Tsarong. Exploatarea resurselor solului şi subsolului care au fost neglijate până acum şi intensificarea exploatărilor agricole ar fi indispensabile, apoi ar trebui construită o hidrocentrală uriaşă în defileul săpat de Brahmaputra înainte de a ieşi din Himalaya spre India. Ar mai trebui, de asemenea, amenajate din punct de vedere forestier pădurile neglijate timp de sute de ani. Toate acestea le-au promis şi chinezii şi ar constitui un program măreţ, însă discuţiile despre reforme au rămas până acum doar pe hârtie. Tibetanii sunt şi acum dezbinaţi – colaboratorii de acasă, susţinătorii fideli ai lui Dalai Lama din ţară şi tibetanii din exil.

În discuţiile mele cu tibetanii favorabili Chinei pe care i-am întâlnit în Lhasa am pus mereu aceeaşi întrebare: „Ce s-a schimbat de fapt, ce merge cu adevărat mai bine? Nu s-au irosit treizeci de ani care ar fi trebuit să fie puşi în slujba reformelor?”. Îl citez pe Yin Fatang, liderul chinez al partidului din Lhasa, care a făcut declaraţiile din *China Daily*. El conduce un guvern după modelul Kashang-ului de odinioară; dacă înainte acesta avea în frunte un lama, acum este condus de un funcţionar politic chinez. Sub el sunt trei tibetani, care nu au un cuvânt greu de spus. Deci tot ca în Kashang, când un lama prezida un cabinet alcătuit din trei *sawangchenpo*, miniştri laici, care erau de acelaşi rang cu el. Unii funcţionari din subordinea actualului cabinet se ocupă de educaţie, economie, industrializare, transport şi religie; în total sunt treisprezece ministere. Secţia culturală este condusă de vechiul meu prieten Wangdü, care este cunoscut azi mai mult sub numele de Thubten Nyima. Mintea sa este plină de idei bune, dar ele trebuie să fie mai întâi aprobate de chinezi.

Marea şansă a tibetanilor este că oamenilor din populaţia han, cum se numesc chinezii, nu le place să lucreze în Tibet şi de aceea funcţiile administrative trec încet-încet în mâna tibetanilor. Dar încă mai există preşedintele „Partidului Comunist Chinez al Republicii Autonome Tibet”. Prin urmare, nu s-au schimbat foarte multe faţă de trecut. Singura deosebire: acum se stă la o masă cu scaune, şi nu pe fotolii de înălţime diferită, în funcţie de rang. Comparaţia poate continua: şi acum stă mai sus unul care îşi exercită puterea; şi acum el

şi colegii lui colaboratori tibetani nu pot cădea de acord dacă să servească interesele comunităţii sau interesele proprii.

Chinezii răspândesc mereu povestea că tibetanii ar fi lucrat ca nişte sclavi în sistemul feudal din timpul lui Dalai Lama. În cursul îndelungatei mele şederi în Lhasa am observat adesea că, dacă cineva venea ca servitor într-o casă din capitală, statutul său mai degrabă se ameliora, deoarece pe lângă acest serviciu putea să facă comerţ şi să-şi îmbunătăţească astfel nivelul de trai. Şi aici ne putem întreba cine are mai multă libertate: cel care lucrează ca „sclav”, în schimbul unei plăţi, în casa şi pe pământurile unui nobil sau cel care face foame în lagărele de muncă ale chinezilor?

Chinezii acuză mereu dările mari pe care populaţia trebuia să le plătească în statul feudal al lui Dalai Lama. Se trece cu vederea faptul că era vorba de o altă formă de impozitare, în care fiecare supus trebuia să dea în natură o parte suportabilă din ceea ce producea sau poseda. Aceste dări se plăteau în unt în regiunile montane din Himalaya, în cereale în văile fertile şi în lână la nomazii din Changthang. Dacă o familie trăia într-un ţinut unde creşteau sălcii şi răchite, făcea mături de nuiele şi trimitea o parte dintre ele, ca impozit, la Lhasa. Dacă un ţăran avea un mic ogor înconjurat de tufe de ienupăr şi de azalee sălbatică, aducea câteva mănunchiuri de plante pentru fumigaţii la mănăstire. Nobilii înstăriţi şi marii proprietari de pământ îşi plăteau dările sub forma unor prestări de servicii către stat. Îşi trimiteau supuşii la armată şi trebuiau ei înşişi să exercite funcţii administrative, fără salariu. După părerea mea, e un mod drept şi raţional de a rezolva problema dărilor, care nu-i transformă pe servitori în „sclavi”, cum afirmă chinezii. Când tăia nuiele şi împletea coşuri, tibetanul era cu siguranţă mai liber decât când lucra într-o cooperativă de producţie.

Mă gândesc la motivele reale care îi vor determina pe chinezi să se retragă treptat şi să le acorde tibetanilor tot mai multe libertăţi. Costurile uriaşe ale ocupaţiei joacă şi ele un rol esenţial, transporturile de alimente, plata chinezilor staţionaţi în Tibet – se pot economisi deci sume importante dacă tibetanii sunt lăsaţi să se conducă. Armata va rămâne, nu trebuie să ne facem iluzii, dar într-o bună zi chinezii vor trebui să renunţe la îndoctrinarea tibetanilor, pentru că nu are nicio şansă de reuşită. Deja ca turist am putut observa în timpul călătoriei mele de acum că nu a mai trebuit să părăsesc mereu autobuzul, aşa cum relatau călătorii anteriori, pentru a vizita grădiniţe, şcoli şi gospodării colective create special pentru propagandă, în timp ce ghidul îşi recită poezia despre binefacerile comunismului. Nu mai este arătat nici aşa-zisul „muzeu al ororilor” de la baza palatului Potala. După părerea mea, chinezii ştiau bine că îi mint pe turişti atunci când le prezentau braţe umane uscate, fluiere făcute din femururi sau cranii

argintate pe post de mărturii ale unor torturi, biciuiri şi alte grozăvii. Chiar şi Wangdü era atât de influenţat de chinezi, încât confirma poveştile de groază pe care aceştia le spuneau despre tibetani. El mi-a amintit că în timpul celui de-al cincilea Dalai Lama (în secolul al XVIII-lea) şi încă în timpul celui de-al treisprezecelea (1900–1933) se întâmpla ca tibetanilor să le fie tăiate mâinile şi picioarele. La întrebarea mea directă, a trebuit însă să recunoască că aşa ceva nu s-a mai întâmplat în perioada în care am stat eu în Tibet.

În timpul şederii mele de şapte ani în Tibet am fost martor la două biciuiri în public. Asta însă nu se compară cu grozăviile care se întâmplă zi de zi în lume. Era vorba de o călugăriţă din Kyirong, de la templul budist reformat, care încălcase regula severă a celibatului. Călugăriţa rămăsese însărcinată cu un călugăr de la acelaşi templu şi născuse un copil, pe care îl omorâse imediat după naştere. Cei doi au fost denunţaţi şi au fost puşi la stâlpul infamiei, fiind condamnaţi la o sută de lovituri de bici. Chiar în timpul biciuirii, oamenii au cerut clemenţă funcţionarilor care executau pedeapsa, oferind, după obicei, bani şi panglici aducătoare de noroc. Pedeapsa a fost diminuată, iar în mulţimea care s-a adunat la locul pedepsei, în care mulţi spectatori plângeau, s-au auzit suspine de uşurare. Mila oamenilor a fost remarcabilă. Ei le-au făcut multe cadouri în bani şi alimente celor doi păcătoşi, care au plecat din Kyirong cu tolba plină într-un pelerinaj.

În al doilea caz, motivele au fost deosebit de tragice. Când comuniştii chinezi au ocupat Turkestanul, Mackiernan, consulul american staţionat acolo, a vrut să fugă în Tibet împreună cu un conaţional, studentul Bessac, şi cu trei bieloruşi. Prin India, el a solicitat guvernului tibetan permisiunea de a traversa ţara; Lhasa a trimis în grabă mesageri la graniţa de nord, pentru ca grănicerii şi patrulele să nu le facă greutăţi refugiaţilor. Drumul micii caravane trecea prin Kuen Lun şi prin Changthang. Ghinionul a fost că emisarul guvernamental a ajuns cu întârziere în locul pe unde americanul şi însoţitorii săi voiau să treacă graniţa. Grănicerii au făcut uz de arme înainte să fie posibile orice discuţii şi tratative. Consulul american şi doi bieloruşi au murit pe loc, al treilea rus a fost rănit şi doar Bessac a scăpat nevătămat. A fost luat prizonier şi dus împreună cu rănitul la cel mai apropiat guvernator. Tratamentul la care a fost supus a fost mai degrabă brutal; a fost insultat ca un infractor care vrea să treacă ilegal graniţa. Însă înainte ca transportul cu cei doi prizonieri să ajungă la următorul funcţionar, a sosit mesagerul cu ordinul ca americanii şi însoţitorii lor să fie primiţi ca oaspeţi ai guvernului tibetan. Soldaţii tibetani au schimbat foaia şi se întreceau acum în politeţuri. Însă incidentul nu mai putea fi reparat. Guvernatorul a trimis un raport la Lhasa. Acolo toţi au fost consternaţi şi au încercat să transmită în toate felurile posibile regretul guvernului. Un medic

şcolit în India a fost trimis cu cadouri la Bessac şi la bielorusul rănit. Au fost invitaţi amândoi în Lhasa pentru a depune mărturie împotriva soldaţilor care fuseseră deja arestaţi. În Lhasa fusese pregătită pentru ei o casă de oaspeţi, al cărei personal îi aştepta. Din fericire, rana bielorusului Vasiliev nu era gravă, iar el şi-a revenit curând. Amândoi au rămas o lună în Lhasa, timp în care m-am împrietenit cu Bessac. Nu nutrea duşmănie faţă de ţara care îl primise atât de rău; singura satisfacţie pe care o cerea era pedepsirea soldaţilor care l-au tratat urât în timpul transportului până la guvernator. A fost rugat să fie prezent la executarea pedepsei, pentru a se convinge că nu este vorba de o înşelătorie. Când a văzut însă duritatea biciuirii, a solicitat el însuşi o reducere a pedepsei. A făcut fotografii ale scenei respective, care au apărut în revista *LIFE*, astfel că guvernul tibetan a scăpat de oprobriul public internaţional. Bessac şi-a continuat drumul până la graniţa cu Sikkimul, unde era aşteptat de reprezentanţi ai ţării lui.

Ceea ce arătau chinezii în acest muzeu erau însă relicve ale unor mari artişti, ale căror mâini creatoare erau păstrate cu veneraţie. La fel se întâmplă şi la noi, unde în mănăstirile catolice se păstrează cranii, oase şi corpuri mumificate ale sfinţilor, care sunt îmbălsămate şi venerate. Şorţurile din oase, fluierele din oase şi craniile argintate erau obiecte religioase făcute din scheletele unor muritori de rând, utilizate cu respect ca instrumente muzicale şi obiecte de cult în timpul serviciului religios. Toate acestea nu aveau de-a face cu nişte orori, ci erau ritualuri ale unei religii de o altă factură, faţă de care trebuia să se manifeste toleranţă.

Din păcate, primii reporteri care au putut vizita Tibetul au căzut în capcana minciunilor spuse de chinezi despre tibetanii care şi-ar fi omorât copiii şi au crezut tot ce li s-a arătat. La loc de frunte se află reportajele lui Han Suyin, care, fără să fi studiat cultura tibetanilor, a publicat o carte, vândută mai apoi în tiraje mari, despre ororile comise de tibetani. Astăzi nu mai sunt arătaţi nici în piesele de teatru acei „nobili cruzi care exploatau poporul şi îl ţineau legat în lanţuri groase de fier". Chinezii şi-au dat seama între timp că această propagandă le face mai mult rău lor decât tibetanilor. În orice caz, ceea ce li se prezintă azi turiştilor în Lhasa este mai degrabă folclor aşa cum îl percep chinezii, cu un uşor *touch* american. Când am criticat dansatorii machiaţi înfiorător – în comparaţie cu reprezentaţiile naturale din trecut – şi am întrebat de ce nu este în orchestră niciun instrument tibetan, mi s-a răspuns: „Ei, ne-am modernizat şi noi".

Am vorbit despre asta şi cu Wangdü, dar el nu mi-a împărtăşit dezaprobarea. A numit-o „muzica minorităţilor naţionale" sau „muzica instrumentală a minorităţilor naţionale". Ar fi o muzică nouă şi adaptată la propria-i bogăţie sau la cea a lumii. Îmi aduc aminte că am spus odată unei trupe tibetane de teatru care încerca să facă bani în

Vest: „Vă rog, nu-i imitaţi în toate pe chinezi, arătând cum v-au chinuit. Daţi un exemplu bun, pentru că religia voastră vă învaţă iertarea şi toleranţa”. Din fericire, ambele părţi au încetat între timp să mai pună în scenă astfel de piese de teatru îngrozitoare. În orice caz, teatrul din Tibet nu s-a schimbat în bine, deoarece, dat fiind că acolo americanii constituie cea mai mare parte a turiştilor, după reprezentaţii se cântă *Jingle bells, jingle bells*…”.

Nu se mai întorc spre zei, nu continuă marea lor tradiţie! Mi-aş dori pentru ei să se întoarcă la marile spectacole de mistere, la dansul sacramental, ca un gest educativ şi de rezistenţă în faţa pragmatismului timpului nostru, căci la tibetani credinţa şi cultura formează o unitate. Mă voi abţine să le dau sfaturi tibetanilor. Pot să descriu lucrurile numai din perspectiva mea subiectivă şi, în plus, ştiu bine că tibetanilor oricum nu le poţi da sfaturi. Ei au ascultat întotdeauna cu interes, dar şi-au păstrat propria opinie, pe care şi-au apărat-o. Pe vremea când locuiam în Tibet citeam în articole din ziarele europene că eu i-aş consilia pe tibetani sau chiar că aş fi conducătorul armatei lor. O astfel de ştire putea fi scrisă numai dintr-o crasă necunoaştere a firii tibetanilor. Cât de greu poţi să-i sfătuieşti pe tibetani am aflat-o nu doar eu, ci şi chinezii, englezii şi indienii. Nu pot şi nu vreau să dau sfaturi. Dar ceea ce pot să fac este, la fel ca în prima mea carte, *Şapte ani în Tibet*, să atrag atenţia asupra acestui popor mic, viteaz şi plin de farmec, pentru ca el să fie recunoscut de lume şi în special de chinezi, să i se dea libertatea pe care o merită, să i se permită să-şi exercite credinţa sub conducerea unui Dalai Lama binecuvântat cu multă carismă. Îmi doresc din nou o ţară cu fascinaţia pe care a exercitat-o mereu Tibetul şi căreia i-am căzut pradă şi eu.

Când am sosit în Lhasa împreună cu Peter Aufschnaiter, bieţi refugiaţi săraci şi epuizaţi, am fost primiţi de tibetani fără nicio reţinere. Ne-au dat adăpost şi m-au îngrijit când am fost bolnav. Le-a fost milă de noi şi pot să-mi exprim recunoştinţa doar trezind simpatia faţă de ei, pentru ca un popor care este atât de diferit de chinezi şi care are atâtea particularităţi să-şi dobândească autonomia. Iar în această privinţă sunt de părere că ar trebui să le sprijinim în primul rând religia, pentru că ea reprezintă un reazem fără egal pentru acest popor. Instituţia bisericii lamaiste a făcut, desigur, greşeli pe care le înţelege şi Dalai Lama. Peter Aufschnaiter nu-şi putea ascunde repulsia faţă de intrigile şi manevrele ierarhilor religioşi, de care am avut parte şi noi din plin când am lucrat pentru guvern. Aici trebuie să se schimbe nişte lucruri, iar asta le era clar şi tibetanilor inteligenţi, dar schimbarea ar fi trebuit să pornească de la ei, şi anume organic, pas cu pas. Deasupra tuturor, intangibilă, stă persoana lui Dalai Lama, şi mulţi tibetani cu care am vorbit mi-au declarat că pentru ei doar Dalai Lama merită să fie venerat. Tenzing Norgay, celebrul şerpaş, mi-a spus

recent că el nu este interesat nici de Panchen Lama, nici de vreo altă reîncarnare, ci îl stimează profund doar pe Dalai Lama şi se pleacă doar în faţa acestuia.

11. Lumea mă recunoaşte

Primăvara anului 1982. După treizeci de ani. Sunt din nou în Lhasa şi în sfârşit singur. M-am trezit devreme şi pot să-mi îndrept paşii în orice direcţie doresc. Fără supraveghetor – cât de minunat poate fi! Timpul meu este foarte preţios şi aş dori să nu-l risipesc câtuşi de puţin. Mai întâi fac o plimbare până la Lingkhor. Acesta era un drum pentru pelerini care înconjura Lhasa şi din care azi nu mai există decât câteva porţiuni. Mi-aduc aminte de sosirea noastră în Lhasa, cu treizeci de ani în urmă, când făceam vizitele de curtoazie. Am fost atunci la sediul ministrului-călugăr, situat pe drumul Lingkhor. Îmi amintesc şi acum cuvintele lui: „În vechile noastre scrieri este o profeţie potrivit căreia o mare putere din nord va ocupa Tibetul în urma unui război, va distruge religia şi va ajunge să stăpânească întreaga lume…”.

Drumul Lingkhor, care trecea prin grădini înfloritoare şi prin pieţe romantice, nu mai există în forma lui din trecut. Mă mir că pe o stradă asfaltată, pe unde trec autobuze şi maşini, se prosternează pelerini – până când înţeleg că de fapt mă găsesc pe Lingkhor. Văd câţiva cioplitori în piatră, care sculptează figuri de zei şi ard tămâie pe stradă în jurul unui altar de jertfă înconjurat de steaguri de rugăciune, supravegheat de un călugăr bătrân. Îmi continui plimbarea pe Lingkhorul transformat şi redescopăr un loc nemaipomenit de frumos pe malul unui afluent al râului Kyichu. Cunosc locul foarte bine şi ştiu că aici se reflectă în apă de secole „Buddha cel albastru”. De-a lungul acestei călătorii m-am întrebat adesea dacă mă găsesc cu adevărat în ţara care mi-a fost patrie timp de şapte ani, dar în acest loc am dintr-odată sentimentul că măcar aparent nu s-a schimbat nimic. Credincioşii care trec pe lângă basorelieful proaspăt revopsit ating cu fruntea, spatele şi mâinile – ca în vremurile de demult – stânca sacră. Rămân acolo mult timp, până nu se mai vede niciun om. Lhasa este departe, umbre lungi, obosite coboară deja de pe stânci, iar micul râu din apropiere susură vioi. Descopăr, rămase de la Anul Nou, doze de tablă cu germenii verzi ai orzului pe ele. Mă uit în sus la Buddha cel albastru, care ţine în mâna stângă un fulger, simbol al neschimbării şi al indestructibilităţii. Multe alte reîncarnări din panteonul lamaist înconjoară figura centrală, iar printre ele tronează Chenrezig cel cu unsprezece capete, „Zeul îndurării”, a cărui reîncarnare este Dalai Lama. În lumina crepusculului, prin arbori se mişcă o mulţime de steaguri de rugăciune şi nu îmi vine greu să cred că aici mai locuiesc

încă spiritele care protejau religia şi zeităţile. Nu se mai văd cerşetori, ca în vremurile de demult, doar raţele mai dau din aripi ca odinioară atunci când unul dintre puţinii pelerini le hrăneşte în acest loc romantic de lângă Lhasa. Când mă întorc, peste case şi străduţe domneşte o tăcere aproape fantomatică. Câţiva nomazi se apropie de mine, mă roagă să le dau un portret al lui Dalai Lama şi îmi povestesc că sunt pe drum deja de cinci luni şi că doresc să petreacă o săptămână în Lhasa.

Merg mai departe şi ajung la Barkhor, promenada interioară care înconjoară Tsuglagkhang, cel mai sacru templu al tibetanilor. Aici, în Barkhor, se desfăşura înainte toată viaţa urbană, aici erau cele mai multe magazine şi mi-am notat pe atunci în jurnal: „Barkhor are momentele sale de glorie de Anul Nou. Aici încep şi se termină toate ceremoniile şi procesiunile religioase. Seara, în special de sărbători, cei pioşi vin grupuri-grupuri în Barkhor, îşi murmură rugăciunile şi mulţi credincioşi străbat drumul prosternându-se continuu. Dar promenada interioară are şi o faţă mai puţin evlavioasă, căci femeile frumoase îşi arată straiele colorate, podoabele din turcoaz şi coral, flirtează cu tinerii nobili şi chiar şi frumoasele de moravuri mai uşoare găsesc acolo ceea ce caută. Centrul vieţii economice, sociale şi al bârfei – asta este Barkhorul".

Astăzi, cântăreţii Mani şi Lama nu mai există. Aceştia şedeau odinioară pe jos, pe un perete din spatele lor atârna o *thangka* reprezentând viaţa unui sfânt, iar ei povesteau ascultătorilor, pe un ton grav, cântat, poveşti minunate, învârtindu-şi între timp moriştile de rugăciune.

Şi astăzi Barkhorul este plin de oameni, ale căror feţe radiază mulţumire. Multe dintre femeile mai bătrâne mă recunosc, încep să plângă şi să mă întrebe dacă le pot povesti ceva despre Dalai Lama, dacă aş avea pentru ele o fotografie cu el. Le întreb câţi tibetani mai sunt *nangpa*, după treizeci de ani de comunism. Termenul *nangpa* înseamnă „înăuntru" şi îi desemnează pe cei din interiorul credinţei budiste. „Aproximativ 100 la 100", este răspunsul lor lapidar. Altele mă întreabă: „Dar unde este Po-la, cel cu barbă, eraţi doi, nu?". Se referă la Peter Aufschnaiter. Îmi oferă oase şi vase de cult din cupru, alamă şi bronz, vechi şi frumoase, pe care vor să le vândă pentru bani puţini, 50 până la 100 de yuani, care valorează cam tot atâţia franci elveţieni. Zeci de tibetani tineri, care nu au cum să mă cunoască de mai demult, se adună în jurul nostru. Se minunează şi râd, surprinşi că un străin vorbeşte dialectul lor local din Lhasa. Ghidul nostru chinez mi-a răspuns odată când l-am întrebat în legătură cu asta: „Desigur că puteţi cumpăra aceste lucruri". Însă se ştie că este interzis şi nu ar trebui să ne mirăm dacă vasele de cult ne-ar fi confiscate înainte de plecare. Păcat, pentru că târgul ar fi fost în avantajul ambelor părţi şi

se ştie din exemplul multor ţări cât de benefic a fost faptul că europenii au cumpărat şi au luat cu ei obiecte de artă care altfel ar fi fost distruse. Ele pot astăzi să dea mărturie măcar din muzee despre cultura popoarelor respective. Aici, în Barkhor, la baza palatului Potala, simţi cât de fermecător trebuie să fi fost odinioară oraşul. Tibetanii nu au folosit decât lemn şi piatră pentru a înălţa clădirile lor simple şi tocmai de aceea atât de frumoase. Închipuiţi-vă: blocurile de granit au fost lipite fără ciment, doar cu lut, şi astfel s-a înălţat uriaşul palat Potala, care a rezistat tuturor cutremurelor! Rezistă chiar şi acum, în „timpurile noi". După intrarea chinezilor în ţară s-a schimbat totul, în afară de micul centru al oraşului. De jur-împrejur, cât vezi cu ochii, o mare de acoperişuri oribile de tablă. Am urcat pe acoperişul palatului Potala şi a trebuit să închid ochii, orbit de tabla urâtă din jur. Întreaga atmosferă a acestui oraş a fost distrusă. Am vorbit despre asta cu Wangdü, care este responsabil acum cu întreţinerea palatului Potala. Îi amintesc cât de des am vorbit odinioară despre construirea unui nou oraş Lhasa, cu un mare canal care să aducă apă proaspătă între Norbulingka şi Valea Tölung. Chiar am făcut schiţe şi planuri împreună cu Aufschnaiter. Peste tot pe povârnişuri trebuiau să fie flori înflorite, ca în Grădinile Semiramidei, iar în faţa palatului aveau să se înalţe arbori. În locul lor, azi vedem aceste acoperişuri de tablă, cu goliciunea lor tristă.

Wangdü îşi amintea de planurile noastre, căci m-a asigurat că va insista ca toate construcţiile urâte să fie îndepărtate, iar în jurul palatului Potala să se ridice case în stilul vechi, din lemn şi piatră. S-a pierdut definitiv şi uriaşul parc Shugtrilingka. El se întindea de la casele înghesuite din micul sat Shö de la baza palatului Potala, unde se aflau imprimeria, grajdurile lui Dalai Lama şi închisoarea, până la râul Kyichu. În mijlocul parcului se afla un tron de piatră, Shugri, pe care şedea Dalai Lama în cadrul unor ceremonii mai rare. Pe aici mă plimbam de două ori pe an cu ambasadorul nepalez, ca să culegem sparanghel sălbatic, după cum am spus deja. Şi în acest loc este azi o mare de barăci ieftine şi de case acoperite cu tablă. Potala, simbolul oraşului Lhasa, a rezistat însă tuturor vicisitudinilor. A trecut prin secole, a rezistat cutremurelor şi dorinţei de distrugere a Gărzilor Roşii, mai rele decât cutremurele. Poate că în curând vom vedea şi în marea curte interioară, unde înainte aveau loc spectacolele fantastice ale dansatorilor cu pălării negre, ceva asemănător organizat pentru turişti. Dar niciodată nu vor mai fi spectatorii care stăteau la etaje diferite, îmbrăcaţi în brocart scump şi mătase strălucitoare. La cel mai înalt etaj stătea Dalai Lama cu trei dintre consilierii săi, la etajul următor era regentul, un domn sever, apoi veneau miniştrii, părinţii regelui-zeu şi celelalte rude ale sale. Pe undeva eram şi eu şi mă uitam plin de veneraţie la acei demnitari ai Tibetului. În loc de brocart şi

mătase, spectatorii de mâine vor purta uniforme albastre şi verzi şi vor avea cu toţii pe cap aceleaşi bonete monotone. Impresia puternică pe care mi-au făcut-o diversele pălării colorate, îmbrăcămintea şi blănurile atât de variate ţine de trecut, iar splendoarea de altădată va putea fi admirată de acum înainte doar în muzee. Desigur, şi turiştii inteligenţi ar putea contribui la păstrarea acestor vechi comori culturale. Tibetanii ar trebui sprijiniţi cu tact şi sensibilitate. Ar trebui să li se spună cât de important este să-şi păstreze datinile şi obiceiurile străvechi, pentru că foarte curând ar putea fi prea târziu. Şi noi în Europa ne-am dat seama adesea tardiv cât de important este să ne păstrăm şi să ne cultivăm propriile tradiţii.

12. Vechiul meu prieten Wangdü

Nu voi uita niciodată una dintre primele mele întâlniri cu prietenul Wangdü, un funcţionar-călugăr. Am mers împreună la singurul restaurant chinezesc din Lhasa şi am văzut acolo o gâscă mergând prin curte; cu siguranţă urma să fie gătită pentru clienţii restaurantului. Cu un gest impulsiv, Wangdü a scos o bancnotă de valoare mare şi a cumpărat gâsca de la proprietarul chinez, apoi i-a dat-o unui servitor să i-o ducă acasă. A făcut asta pentru a salva o viaţă. La el acasă am văzut-o încă mulţi ani după aceea, bucurându-se netulburată de bătrâneţe. Au trecut treizeci de ani de la acest episod, iar între timp s-au întâmplat toate lucrurile pe care am încercat să le descriu în capitolele anterioare. Cei doi tineri fără griji de atunci s-au transformat în doi bărbaţi în vârstă, care au încercat, cu răbdare şi optimism, pe căi foarte diferite şi la distanţă mare unul de altul, să dea sens vieţii lor.

În martie 1982 stăteam, uşor emoţionat, în aeroportul din Lhasa în faţa soţiei lui Wangdü, Drölma, şi i-am pus întrebarea pe care mi-o pusesem atât de des în ultimele săptămâni: „Wangdü este în Lhasa? Şi dacă da, am vreo şansă să mă întâlnesc cu el?”. Drölma a ezitat să-mi răspundă şi mi-am dat seama, din primele momente petrecute din nou pe pământ tibetan, cât de mare este teama de puternicul ocupant al ţării. Nu am mai insistat şi i-am întrebat pe cei din Beijing care ne însoţeau dacă aş putea întâlni un vechi prieten.

Revederea cu Wangdü a însemnat un drum obositor pe la mai multe autorităţi. A trebuit să fac o cerere la filiala din Lhasa a Oficiului chinez pentru turism, Lüxingshe, şi să explic care sunt motivele dorinţei mele. La început nu am primit niciun răspuns. Cum zilele treceau şi momentul plecării mele se apropia, am întrebat dacă cererea mea a fost măcar analizată. „Da”, mi s-a răspuns, „sâmbătă seara la ora 19 puteţi să-l vizitaţi pe Thubten Nyima”. Vechiul meu prieten nu se mai numeşte acum Sholkhang Tsetrung şi nici Wangdü,

ci Thubten Nyima. În sfârşit, a venit şi momentul revederii; am urcat într-un jeep rusesc cu şofer şi am fost dus la râul Kyichu, pe malul căruia Ngabö, celebrul colaborator, îşi construise o căsuţă în mijlocul unei grădini. Acolo locuia şi Wangdü. Desigur că-mi treceau tot felul de gânduri prin cap şi aşteptam întâlnirea cu bucurie, dar şi cu nelinişte. Mă simţeam ca într-o aventură, într-o poveste cu final necunoscut. Mă întrebam dacă Wangdü era de fapt interesat de această întâlnire. Vom râde ca odinioară şi ne vom bea ceaiul? Va fi o situaţie penibilă? Întrebări peste întrebări. Îmi spuneam că pot să apar în faţa lui cu conştiinţa liniştită, căci opiniile mele privind viitorul Tibetului, pe care i le prezentasem în urmă cu treizeci de ani, rămăseseră aceleaşi. Multă vreme am fost foarte afectat după ce am aflat că devenise şeful tineretului comunist, până când mi s-a transmis, mai târziu, explicaţia lui, cum că e mai bine să se ocupe de tineret un tibetan autentic decât cineva care nu simte şi nu gândeşte decât ca un chinez.

Maşina se opreşte, iar eu mă ridic ca trezit din vis. Am ajuns atât de repede la destinaţie! Cobor. În jurul meu este atât de întuneric. Recunosc o siluetă la intrarea în curte: Wangdü. Vine spre mine. Ne îmbrăţişăm fără cuvinte. Sunt emoţionat. Wangdü este şi el emoţionat. În tăcere, cu un braţ petrecut pe după umerii mei, mă conduce în camera lui. O încăpere relativ mare, în care sunt o măsuţă mare şi una mică. Din păcate, nu suntem singuri, pentru că în afară de Drölma a luat loc la masa cea mare şi şoferul. Wangdü şi cu mine stăm unul lângă altul, pe o canapea. Mă uit la el şi observ că, după treizeci de ani, sunt puţine lucruri care ne mai leagă, chiar dacă nu am uitat niciodată prietenia noastră din trecut. El s-a schimbat puţin, totuşi are părul mai lung şi îmi aduc aminte că şi odinioară, pe când era funcţionar-călugăr, nu avea capul complet ras, la fel cu ceilalţi, ci îşi lăsa câteva şuviţe netunse. La fel stăteau lucrurile şi cu hainele lui. Când se întorcea acasă de la întâlnirea miniştrilor-călugări, îşi dădea jos imediat rasa călugărească şi îmbrăca o mantie cum purtau tibetanii laici, confecţionată din cea mai fină gabardină deschisă la culoare. Wangdü a fost mereu neconvenţional şi i-a păsat prea puţin de regulile ierarhiei tibetane. Într-o bună zi a fost degradat de către regent din cauza „atitudinii corporale străine”. A fost surprins în timp ce făcea poze cu aparatul meu de fotografiat, stând ghemuit, deci într-o poziţie nedemnă pentru un călugăr. Era un fumător înrăit şi avea mereu la el o mulţime de ţigări englezeşti de bună calitate, ceea ce era iarăşi interzis pentru călugări. Nu i-a plăcut niciodată tutunul pentru prizat, care era permis.

După primele momente petrecute în tăcere, pline de încărcătură emoţională, râdem amândoi când constatăm că şi unul, şi altul avem nevoie de ochelari pentru citit, iar asta a spart gheaţa. Mă interesez

cum stă cu sănătatea, pentru că ştiu că a fost grav bolnav, a avut TBC şi are probleme şi cu dinţii. Wangdü este cu opt ani mai tânăr decât mine şi are o faţă îngustă, cu trăsături fine şi câteva riduri. Îmi face aceeaşi impresie de om plin de viaţă şi de încredere în sine pe care mi-a lăsat-o odinioară şi îl întreb dacă mai suntem prieteni. El spune că da şi îmi oferă ceai cu unt, care este mult mai bun decât cel pe care l-am băut împreună mai demult în mănăstiri. Cu toate acestea, Wangdü se scuză că untul nu e chiar atât de proaspăt cum ar trebui să fie. Îl întreb dacă pot să pornesc magnetofonul în timp ce discutăm, iar el îmi răspunde: „Desigur".

Vocea lui sună serios şi meditativ. Sunt curios ce va spune. Faţa lui radiază o mare putere de atracţie şi în scurt timp am senzaţia că îşi face multe gânduri cu privire la prezentul şi viitorul Tibetului. Ceea ce spune este plin de sens şi îl ascult cu deosebită plăcere şi interes. Înainte să trecem la tema sensibilă a politicii, aş vrea să ştiu ce părere are despre alpinism şi sport, dar insistă să-i povestesc şi eu despre mine, despre ce am făcut de când a trebuit să părăsesc Lhasa. În acest moment ne dăm seama că, deşi ne lega o strânsă prietenie, atunci nu ne-am luat rămas-bun unul de la altul, deoarece în 1950, cu puţin timp înaintea plecării mele din ţară, el fusese trimis de ministrul Ngabö într-o misiune în provincia Kongpo. Wangdü era prieten dintotdeauna cu acest om care mai târziu a devenit colaborator. Au jucat împreună Mahjong şi zaruri, dar dincolo de asta îi legau şi nemulţumirea faţă de guvernarea călugărilor şi dorinţa de reforme. Wangdü nu a mai ajuns la Kongpo, pentru că între timp chinezii au intrat în estul Tibetului, iar el a rămas nouă luni în Gyamdadzong. Ne-am despărţit deci atunci fără să ne luăm rămas-bun şi acum i-am povestit că după fuga mea din Lhasa am petrecut trei luni în Valea Chumbi împreună cu Dalai Lama, iar mai târziu am început să scriu cartea *Şapte ani în Tibet* în hotelul „Himalaya" din Kalimpong.

Îi amintesc lui Wangdü de Sanga Chöling, un loc de basm, înconjurat de păduri dese şi gheţari înalţi, menţionez şi Mindrutsari, muntele de 6.000 de metri de lângă Lhasa, pe care l-am urcat împreună. Încă de pe vremea aceea nu avea nicio reţinere să păşească pe acest munte sfânt, considerat de tibetani tronul zeilor. Astăzi, Wangdü este responsabil cu activităţile turistice de la Potala şi cele legate de alpinism.

În timp ce vorbim, îşi aprinde ţigară după ţigară şi nu pare să bage de seamă când unicul său fiu, în vârstă de unsprezece ani, un copil vioi, intră şi ne toarnă ceai. Vorbeşte liniştit despre vremurile când, după 1951, a fost timp de doi ani profesor de engleză şi chineză. Ştia foarte bine engleza, dar acum, zice el, vorbeşte mai bine chineza. Îşi aminteşte şi de întoarcerea lui Dalai Lama în 1951, când lucrurile au rămas neschimbate şi nu s-a făcut nicio reformă. Consideră

vremurile de atunci minunate, pentru că, deşi exista un reprezentant al chinezilor în Lhasa, fiecare se putea mişca liber şi putea merge chiar în pelerinaj în India. Wangdü a devenit atunci, după cum am menţionat, şeful organizaţiei de tineret comuniste. Îmi povesteşte asta, iar eu îl întrerup şi îi spun că am aflat încă din 1956, de la tibetanii din India. El îmi transmisese că mă roagă să-l înţeleg de ce preluase munca cu tinerii. Acum îmi povesteşte că i-a plăcut mult această muncă, şi îl cred, pentru că ştiu că a avut întotdeauna o înclinaţie spre dans, joc şi sport.

„Mai ştii să dansezi step?”, îl întreb. „Bineînţeles”, râde el, şi ne amintim cum cerea o scândură când voia să-şi arate abilităţile de dansator de step la serbările vesele. Chiar şi într-o barcă mică din piele de iac, pe micul lac din spatele palatului Potala, a pus să fie sprijinită o scândură pe cele două margini ale bărcii şi toţi cei prezenţi s-au bucurat de sunetul paşilor lui de dans, care seamănă atât de mult cu dansurile populare tibetane. În timp ce vorbim, câinele lui din rasa Lhasa Apso vine la mine; începem să vorbim despre câini, şi îi povestesc că şi eu am astfel de câini. În Lhasa am văzut de mai multe ori aceste animale interesante. Câinii pe care i-am văzut nu aveau stăpân şi nu arătau prea bine. În Occident, câinii Apso sunt consideraţi o raritate, costă foarte mult şi sunt crescuţi ca rasă specială.

Wangdü revine la tema muncii cu tinerii, îmi povesteşte despre călătoriile la întâlnirile mondiale ale tineretului şi spune că se întorcea mereu în Lhasa. Din cuvintele lui se simte entuziasmul şi îmi dau seama că această muncă i se potrivea ca o mănuşă. Apoi a venit însă Revoluţia Culturală şi, odată cu ea, primele dificultăţi. Wangdü povesteşte despre această perioadă fără dramatism şi conchide cu modestie: „Nu au fost vremuri bune”. Ştiu însă cât de rău i-a mers de fapt, ştiu chiar că a trebuit să poarte un *gyangshing*, un fel de stâlp al infamiei, iar în calitate de „nobil exploatator de sclavi” a fost supus „spălării creierului şi a sufletului”. A recunoscut: „Am avut ceva probleme în perioada aceea. Banda celor patru a acţionat necugetat. Ei ne-au adus mari prejudicii, nouă şi întregii Chine. Au distrus tot ce era frumos înainte. Această perioadă este numită astăzi «deceniul pierdut al Revoluţiei Culturale». După aceea ne-a mers mult mai bine. Acum putem continua politica pe care a inaugurat-o Mao Zedong. Dacă vom merge înainte pe acest drum, va fi bine. Toate rasele devin prietene, toate sunt egal îndreptăţite, nimeni nu mai are dreptul de a exercita violenţă împotriva celuilalt, oamenii se ajută reciproc. Tuturor ne merge mai bine. Au trecut şase ani de atunci şi merge tot mai bine”.

Nu doresc să caut motivele acestei atitudini. Fapt este că s-a lăsat convins să devină primul membru tibetan al Partidului Comunist al Republicii Autonome Tibet. Revoluţia Culturală a fost îngrozitoare şi pentru el şi nu-şi aminteşte cu plăcere de acea perioadă. Vorbeşte pe

un ton acuzator despre distrugerile care au avut loc şi simt că a înţeles că au fost distruse comori irecuperabile ale culturii sale. În orice caz, adaugă că şi tibetanii au participat la operaţiunile de distrugere. Îi răspund că, după ştiinţa mea, un număr mare de tibetani s-au opus acestor distrugeri şi au suferit foarte mult din această cauză. Dar degeaba – s-a distrus ceea ce era important pentru tibetani, s-au distrus mănăstirile şi templele lor, o mare tradiţie religioasă a fost transformată în ruine. I-am spus asta lui Wangdü, iar el a dat meditativ din cap: „Cei patru ticăloşi au fost condamnaţi şi de atunci totul s-a schimbat în bine”.

Nu reuşesc să găsesc foarte repede o modalitate de a schimba subiectul discuţiei şi mai vorbesc un timp despre pierderile irecuperabile şi despre tibetanii curajoşi care şi-au salvat măcar propriile bunuri culturale. Cărţi, statuete de bronz şi picturi *thangka* au fost scoase prin trecătorile din Himalaya în ţările libere ale Asiei. Vorbesc şi despre faptul că muzee precum cele din München sau Zürich sunt capabile în prezent să organizeze expoziţii prin care să arate cum trăiau odinioară tibetanii. Nu mă îndoiesc că prietenul meu Wangdü şi-a păstrat sensibilitatea patriotică. Totuşi, nu-i împărtăşesc opiniile. El continuă să vorbească despre Hu Yaobang, secretarul general al Partidului Comunist Chinez, care a vizitat Lhasa timp de o lună, şi afirmă că de atunci multe lucruri s-au ameliorat. Subliniază importanţa scutirii de impozite pe trei ani, faptul că oamenii pot cumpăra carne şi unt în bazarul din Lhasa. „Dar de ce nu mergi la ţară, unde oamenii suferă de foame şi de mizerie?”, îl întreb eu. Fără să-mi răspundă, vorbeşte despre construirea de străzi şi despre canalizare, despre reconstrucţie şi progres – dar oare nu-i vede pe copiii siliţi să presteze cele mai grele munci doar ca să obţină şi ei o cartelă de alimente şi să nu moară de foame? Oare nu vede munca forţată la care unii sunt supuşi fără milă? Printre aceştia se numără lama învăţaţi, nobili, negustori, ţărani, bătrâni, copii şi femei, oameni a căror singură vină este aceea de a nu se fi plecat sub jugul puterii străine. El nu vede asta? Se lasă tăcere. Sunt curios ce va răspunde şi aştept. Cine ştie ce îi trece acum prin cap. Wangdü şi cu mine avem opinii diferite despre evoluţia lucrurilor. El rămâne la părerea că mai demult ţăranii tibetani nu aveau absolut nimic, că erau obligaţi să trăiască înghesuiţi în nişte hrube întunecoase, fără hrană şi îmbrăcăminte. Astăzi, dimpotrivă, trăiesc în locuinţe decente – iar el spune că poate nu am ştiut asta. Aici trebuie să-l contrazic şi să-i spun că am fost şi la ţară şi că nu am observat nicăieri aceste locuinţe mai decente. Wangdü, ca funcţionar, nu prea iese din Lhasa şi crede ceea ce spune propaganda chineză. Când mă aflam în ţinutul Yamdrok Yumtso, am intrat şi în casele ţăranilor şi am văzut că nimic nu s-a schimbat faţă de situaţia de mai demult. După părerea mea, e mai

bine aşa, pentru că lutul şi lemnul sunt în orice anotimp mai plăcute şi mai sănătoase decât betonul şi tabla. Nu mă îndoiesc că, atunci când chinezii au început să înalţe construcţii „moderne", tibetanii au fost mai întâi foarte impresionaţi de betonul alb şi tabla strălucitoare, însă apoi şi-au dat seama treptat cât de lipsite de stil şi demnitate şi cât de nesănătoase erau noile locuinţe. Wangdü mă întreabă insistent dacă nu vreau să înţeleg că trebuiau să aibă loc schimbări; odinioară am vorbit adesea despre asta şi am fost de aceeaşi părere. „Desigur", îi răspund, „îmi aduc aminte foarte bine. Trebuiau să aibă loc schimbări, dar venite dinăuntru, nu din afară".

Ştiu că Wangdü a fost mereu un om curajos şi că şi-a spus părerea în mod deschis, motiv pentru care a avut de suportat pedepse şi dojeni din partea vechiului guvern. A fost mereu un susţinător al reformelor şi acum spune: „Deoarece dinăuntru a fost imposibil să se întâmple, schimbarea a trebuit să vină din afară". „Dar, Wangdü, ce s-a schimbat de fapt cu adevărat?", îl întreb. „Stai în biroul tău şi ai un superior chinez; înainte vreme era un călugăr, iar sub el erau funcţionarii laici. Deosebirea constă doar în faptul că înainte la conducere era totuşi un tibetan, iar acum este un chinez." Wangdü mă asigură că Hu Yaobang a promis în timpul vizitei sale că va schimba şi asta. Îmi spune că ar trebui să merg în şcoli. Acolo se predă din nou limba tibetană, ceea ce este un nou pas pe calea schimbărilor pozitive.

Nu pot să nu-i temperez optimismul atrăgându-i atenţia că în trecut chinezii s-au dovedit a nu fi de încredere în relaţiile cu tibetanii, că şi-au încălcat cuvântul dat. Oare nu ar fi posibil ca o nouă „bandă a celor patru" să ajungă la putere? Wangdü neagă vehement. A ajuns să-i cunoască bine pe chinezi în cei treizeci de ani care au trecut şi o nouă bandă a celor patru nu ar mai putea să vină la putere. Când vreau să-i dovedesc că marxismul a adus popoarelor puţine lucruri bune în îndelungata sa existenţă, fie că vorbim de Polonia, de Cehoslovacia sau de vreo altă ţară, el reacţionează surprins: „Existenţă îndelungată? Când ideile lui Marx sunt puse în practică abia de cincizeci de ani? Totul este abia la început, dar ideea e bună".

Wangdü crede doar ce vrea să creadă, vede doar ce vrea să vadă şi îl consideră adversar pe cel care gândeşte altfel decât el. Că ideea în sine este bună cred şi alţii. De exemplu, Dalai Lama a subliniat destul de des că există o anume înrudire între budism şi comunism şi că pot fi făcute paralele între cele două. Să ne gândim doar la modul strict de organizare a mănăstirilor tibetane sau la poruncile Bisericii Catolice. Wangdü nu se numără printre cei care doar vorbesc despre tezele marxismului, el le şi aplică în propria viaţă. În 1959, când nobililor şi celor bogaţi le-au fost confiscate toate bunurile şi proprietăţile funciare, el a renunţat benevol la ale sale. Între timp s-au acordat despăgubiri băneşti pentru bunurile confiscate, dar Wangdü a renunţat

şi la ele. Asta este o dovadă de consecvenţă şi tocmai de aceea a fost unul dintre puţinii funcţionari tibetani angajaţi la Biroul pentru Despăgubiri şi Repatriere. Chinezii i-au recunoscut calităţile şi i-au încredinţat diverse sarcini. Îl întreb dacă îşi mai aminteşte cuvintele pe care i le-am spus despre ţară, naţiune şi patrie. Nu mă hotărăsc să-l întreb dacă mai crede în amulete, căci odinioară mă asigura că un talisman care provine, de exemplu, de la Dalai Lama îţi poate salva viaţa chiar şi dacă eşti împuşcat. Odată a vrut să-mi demonstreze asta pe un câine, dar am refuzat, bineînţeles, deoarece nu am vrut ca îndoielile să-i diminueze credinţa. Astăzi nu mai pare atât de sigur, dar am avut impresia că el confunda religia cu vechea ierarhie lamaistă. Nu cred că Wangdü neagă credinţa, ci mai degrabă ierarhia, fosta administrare a ţării de către călugări. Am constatat amândoi că, de la vizita lui Hu Yaobang în Tibet, mult mai mulţi credincioşi îndrăznesc să se roage în public, însă îi poţi vedea mai degrabă în faţa mănăstirii Tsuglagkhang. În Sera sau în Drepung sunt, dimpotrivă, doar puţini pelerini.

Deoarece Wangdü este responsabil şi cu alpinismul, îi propun să ne împlinim un vis mai vechi, şi anume să călătorim spre sud-est până la cotul fluviului Brahmaputra. În trecut nu am putut face asta, deoarece eu trebuia să îmi îndeplinesc obligaţiile de angajat al guvernului, iar el trebuia să participe zilnic la şedinţele obligatorii ale funcţionarilor-călugări. „Acum suntem liberi şi am putea să ne împlinim acest vis", îi spun. Wangdü ezită şi îmi spune că abia peste doi ani va fi gata şoseaua care va duce în provincia Pemakö, la sud de creasta principală a Munţilor Himalaya. Îi spun că nu aveam de gând să mergem cu maşina sau pe jos pe o şosea, ci să facem drumeţii prin minunatul peisaj neatins al Tibetului de Sud. Dacă există cineva care să poată face rost de un permis pentru asta, acela ar fi chiar el. Wangdü răspunde că este total exclus, deoarece el are deasupra lui un funcţionar chinez. Îi răspund: „Oare nu ai, printre superiorii tăi de la Beijing, pe cineva care ne-ar putea ajuta să primim permisul?". Wangdü recunoaşte că nu a fost niciodată în acel birou şi de aceea nu cunoaşte pe nimeni acolo. Revin la tema neutră a sportului. Îmi spune cât de bună este echipa de fotbal a Tibetului, care se află la jumătatea clasamentului Ligii chineze. Vara aceasta va veni în Lhasa o echipă din estul Chinei ca să joace cu ei. Îi propun o vizită în Europa, pentru a juca cu echipele noastre, şi spun că în mod sigur costurile deplasării ar fi suportate de europeni. Wangdü s-a gândit puţin, apoi mi-a zis că ar trebui să prezint acest plan în mod oficial la Beijing şi că ei şi-ar acoperi singuri costurile.

Dacă tot suntem la tema „sport", mă gândesc şi la *lung gompa*, acei bărbaţi extraordinari care pot alerga distanţe uriaşe în transă şi care fac astfel de exerciţii mistico-religioase incredibile, fără să

mănânce, la altitudini între 4.000 şi 6.000 de metri. Ei ar fi predestinaţi să participe la întâlnirile alergătorilor de cursă lungă din cadrul Jocurilor Olimpice, chiar dacă scopul acestor întâlniri este profan. Se ştie că alergătorii din podişul kenyan ies întotdeauna în evidenţă la astfel de întâlniri. Ar fi un gest de fairplay din partea chinezilor dacă le-ar permite tibetanilor să participe cu o echipă proprie, aşa cum fac şi ruşii cu mongolii, şi i-ar scoate astfel din izolarea lor seculară.

Orele petrecute cu Wangdü trec ca în zbor, iar şoferul meu începe să devină neliniştit. Observ că timpul alocat vizitei mele s-a scurs deja. Wangdü mă priveşte cu un zâmbet întrebător, iar eu mă uit în ceaşca mea goală de ceai, care nu mai este umplută. Mă despart de Wangdü şi sper că vom rămâne prieteni, în ciuda divergenţelor politice.

13. Ce a trebuit să îndure medicul lui Dalai Lama

Discuţia cu vechiul meu prieten Wangdü mi-a lăsat o impresie profundă. Dar, dincolo de bucuria revederii, mă simt stânjenit din cauza diferenţelor noastre de opinii privind trecutul şi viitorul Tibetului. Printre multele discuţii pe care le-am purtat înainte de vizita în Lhasa se numără şi cea cu medicul lui Dalai Lama din Dharamsala, dr. Tenzing Chödak, care mi-a relatat chinurile îndurate în închisorile chinezeşti. Citez aici dintr-un interviu pe care i l-am luat medicului, astfel încât cititorii să-şi poată forma propria opinie.

Harrer: Când ai venit în India?

Dr. Chödak: În luna a zecea a anului 1980. Când fratele lui Dalai Lama, Lobsang Samten, a venit cu delegaţia lui în Lhasa, i-a rugat pe chinezi să mă lase să plec în India, fiindcă mama lui Dalai Lama era grav bolnavă şi voia să o tratez eu. Deoarece fusesem şi înainte medicul ei, am primit permisiunea de a pleca, dar numai după un an, şi am venit în Kathmandu cu un camion, prin Tibetul de Sud.

Harrer: Nu ai fugit din ţară cu Dalai Lama. De ce?

Dr. Chödak: Nu, deoarece în 1959, în timpul rebeliunii, n-am mai avut posibilitatea să ajung la Dalai Lama, căci locuiam în cealaltă parte a oraşului. Fiind medicul lui, am fost arestat imediat de chinezi, deşi nu posedam arme şi eram un om paşnic. Fusesem de câteva ori membru al Adunării Naţionale, iar ei ştiau asta şi se pare că acesta a fost motivul pentru care m-au băgat la închisoare. Acolo erau patru sute până la cinci sute de deţinuţi, majoritatea nobili sau funcţionari guvernamentali. Unii erau ţinuţi câte douăzeci într-o celulă, dar erau şi celule cu zece deţinuţi; eu eram într-o celulă cu alţi şapte, pentru ca mai târziu să fim numai câte trei.

Harrer: Ce s-a întâmplat apoi?

Dr. Chödak: Eu aveam doar rangul unui *letsempa*, adică al unui

funcţionar de la mijlocul ierarhiei, şi totuşi am fost supus zilnic spălării creierului, ca să mărturisesc totul. Dar, dat fiind că eram medic, nu aveam nimic de mărturisit şi de aceea a trebuit să port *gyangshing*, stâlpul infamiei.

Dr. Chödak descrie apoi dimensiunea lemnului, modul în care era fixat cu frânghii şi cum trebuia să poarte pe umeri acest *gyangshing* timp de două ore pe zi. Lemnul nu era foarte greu, dar delincventul trebuia să ţină braţele întinse ca un crucificat în timpul acestei torturi, ceea ce era extrem de chinuitor.

Harrer: Acesta a fost sfârşitul torturilor tale?

Dr. Chödak: După ce m-au dezbrăcat de cămaşă, au început să mă lovească cu cizmele şi să mă calce în picioare. Când eram douăzeci de deţinuţi în celulă, au început o „spălare colectivă a creierului şi a sufletului". Fiecare era somat să-şi mărturisească greşelile, după care ar fi putut să părăsească închisoarea ca om liber. Ei ştiau că am fost adesea la Dalai Lama în Norbulingka, dar nu aveam totuşi nimic de mărturisit.

Harrer: Erau prezenţi şi tibetani la aceste torturi?

Dr. Chödak: Da, în timpul spălării creierului chinezii se foloseau de translatori tibetani.

Harrer: Ce se întâmpla apoi?

Dr. Chödak: Au început să-mi toarne apă peste faţă până când a venit un medic chinez şi le-a spus: „Dacă îl trataţi în continuare aşa, va muri în curând". Colegul chinez nu şi-a exprimat astfel compasiunea, ci a făcut asta doar ca să fie considerat nevinovat în cazul în care aş fi murit. Aşa am fost abuzat în continuare, cu şuturi, cu lovituri şi cu apă, timp de opt luni – din a doua până în a zecea lună. Apoi, pe cei aşa-zis „irecuperabili" ne-au împărţit în trei grupe. Eu am făcut parte dintr-o grupă de şaptezeci şi şase de tibetani care a fost dusă în China. Am călătorit douăsprezece zile într-un camion deschis, am dormit sub cerul liber, înconjuraţi de soldaţi chinezi. În Chuchen am fost duşi la închisoare, iar acolo mâncarea era foarte puţină şi am suferit îngrozitor. Nu primeam ceai, niciun fel de grăsime, doar cincisprezece *gyama* de făină pe lună, adică vreo 7,5 kg. Am slăbit cu toţii foarte repede, ajungând nişte schelete.

Harrer: Câţi au supravieţuit?

Dr. Chödak: Eram atât de slăbiţi, că în curând nici nu ne mai puteam ţine capul drept. Ne-a căzut părul şi nu ne mai puteam mişca picioarele. Mai aveam la noi mantalele din blană de oaie cu care veniserăm din Lhasa, din care smulgeam lâna şi mâncam pielea. Unul dintre colegii deţinuţi fusese servitor în casa lui Dalai Lama şi avea un brâu de piele. L-a mâncat… Ca să nu murim de foame trebuia să „organizăm" mereu câte ceva. Sufeream îngrozitor din cauza diareei. Iar unii urlau tot timpul din cauza durerilor de intestine. Între timp

mai trăiau, ca să-ţi răspund la întrebare, doar douăzeci şi unu din cei şaptezeci şi şase de la început, iar aceştia au reuşit să rămână în viaţă deoarece mâncau din când în când carne de catâr mort.

Harrer: Cât timp a durat asta?

Dr. Chödak: Trei ani. În acest timp a trebuit să lucrăm la câmp şi uneori mai găseam câte-un os sau alte resturi prin gunoiul folosit ca îngrăşământ. Prietenul meu Lobsang Gyaltsen a găsit odată un purceluş născut mort şi a luat cu el un os la închisoare. L-am avertizat să nu-l ia, deoarece eram controlaţi foarte sever când ne întorceam seara în celulele noastre. Osul a fost într-adevăr găsit, iar el a fost întrebat de ce a făcut asta, că doar primeam destulă mâncare de la chinezi! A fost dus undeva, iar după trei zile era mort.

Harrer: Ai văzut şi deţinuţi chinezi?

Dr. Chödak: Da. Aceştia erau foarte iscusiţi. Prindeau şoareci şi şobolani. Apoi îşi spălau propriile excremente, scoteau din ele viermi lungi, albi, şi îi mâncau.

Harrer: Dar într-o bună zi v-au adus înapoi în Tibet?

Dr. Chödak: Da, ne-au adus înapoi în Lhasa cu un convoi, exact aşa cum ne-au şi dus în China. Când traversam trecătorile înalte, din cauza aerului foarte rarefiat ne ţâşnea sângele pe nas, atât de epuizaţi eram. În cele din urmă am ajuns în închisoarea Trabchi din Lhasa.

Harrer: Ai fost torturat şi după aceea?

Dr. Chödak: Am fost transferat după puţin timp într-o închisoare mai mică, în care eram doar o sută de deţinuţi. Aici au început din nou cu „spălarea creierului şi a sufletului”. Ca medic al lui Dalai Lama trebuia să ştiu, spuneau ei, dacă acesta a avut femei. Dacă aş fi zis că avea femei, aş fi fost eliberat imediat. Ce-i drept, un cunoscut de-al meu, care fusese servitorul unui Rinpoche, a mărturisit, deşi nu era adevărat, că stăpânul său, care trebuia să trăiască în celibat, avea o femeie. A fost eliberat imediat şi elogiat public.

Harrer: Nu aţi fost duşi niciodată în faţa unui judecător?

Dr. Chödak: Nu, niciodată în cursul primilor paisprezece ani. În Lhasa, la închisoare, am fost supus ani de zile „spălării creierului şi a sufletului” – între timp trecuseră şaptesprezece ani. A trebuit să lucrez trei ani într-o carieră de piatră, dar măcar atunci pedepsele corporale au încetat. În ziua de 21 a celei de-a treia luni a anului 1976 am fost transferat ca medic într-un lagăr care se numea Drigung şi am putut chiar să merg acasă la sfârşit de săptămână. Am lucrat acolo trei ani, până la sfârşitul lui 1978. Mâncarea era mult mai bună şi încet-încet am putut să mă refac. În toamna lui 1980 am avut voie, după cum ţi-am povestit, să merg în India.

Dr. Chödak înşiră apoi numele a treisprezece închisori care există şi estimează numărul deţinuţilor din 1978 la o sută de mii. Ulterior, chinezii au început să-i elibereze treptat pe aceşti deţinuţi. În

încheiere mi-a relatat un episod care l-a marcat şi la care s-a gândit foarte des: „Un prieten, care a fost şi el într-una din închisori cu mine, introdusese în închisoare o *khata* foarte preţioasă, o panglică aducătoare de noroc, şi o cususe într-o pernă. Într-o zi, când a primit sarcina de a mătura coridoarele, a scos panglica, a legat-o de coada măturii şi a alergat fluturând-o de-a lungul coridoarelor, strigând tare: «Libertate! Libertate!». A fost prins şi de atunci nu mai ştiu ce s-a întâmplat cu el”.

14. Grijile lui Dalai Lama

Când Lobsang Samten, fratele mai mare al lui Dalai Lama, a fost cu delegaţia sa în Lhasa în 1979, a avut de îndeplinit şi o misiune privată. Mama lui era foarte bolnavă şi şi-a rugat fiul să-i întrebe pe chinezi dacă s-ar putea întoarce oficial în Lhasa, ca să moară acolo. Beijingul a ezitat şi a făcut în cele din urmă un compromis, permiţându-i medicului personal, dr. Tenzing Chödak, să meargă în India, pentru a-i fi alături. Acesta nu a mai putut-o ajuta, astfel că ea a murit în ianuarie 1981 şi a fost incinerată în cadrul unei ceremonii solemne la Dharamsala.

De această femeie extraordinară mă leagă multe amintiri frumoase. La numai opt zile după sosirea noastră în Lhasa au venit la noi nişte servitori care ne-au invitat în casa părintească a lui Dalai Lama. În curând, Aufschnaiter şi cu mine ne aflam în faţa unei porţi uriaşe, apoi am fost conduşi, printr-o grădină mare cu răsaduri de legume şi sălcii, la palat, unde am urcat la etajul al doilea. A fost trasă la o parte o draperie, lumea din jur a început să se închine respectuos, iar noi am ajuns în faţa mamei regelui-lama. În sala mare, luminoasă, ea stătea pe un tron mic, înconjurată de servitori, o siluetă feminină impozantă prin nobleţe şi demnitate. Când i-am înmânat panglicile noastre albe purtătoare de noroc, a zâmbit cu toată faţa, emanând bunătate. Vizita noastră a fost începutul unei relaţii cordiale cu această femeie simplă şi înţeleaptă. Am participat la multe serbări în casa ei şi îmi aduc aminte de petrecerea oficială prilejuită de naşterea fiului ei cel mai mic, care apoi a fost recunoscut ca o reîncarnare a lui Ngari Rinpoche. Invitaţia a avut loc la doar trei zile după naştere, dar ea se plimba mulţumită printre invitaţi, ca şi cum nu ar fi născut de curând.

La ei nu există botez în sensul botezului nostru. Numele copiilor sunt căutate de un lama, care ia în considerare aspecte astrologice şi relaţiile cu sfinţii.

S-a mâncat şi s-a băut ore în şir. O cherchelească nu era considerată păcat – lumea o aprecia ca pe o contribuţie la buna dispoziţie. Aşa s-a încheiat ziua în care am petrecut în cinstea

băieţelului, pe care acum îl revăd, an de an, alături de fratele său, Dalai Lama, în Dharamsala.

Ne uitam adesea împreună cu ea prin fereastra micii sale case de vară din Norbulingka la poarta din zidul galben prin care ieşea regentul după ce-şi termina lecţiile cu Dalai Lama. Pentru noi, acesta era un semnal că Dalai Lama este „liber". Doi câini uriaşi păzeau acea poartă, care de obicei era închisă. Precum nişte cerberi din lumea subpământeană, aceşti câini cu înfăţişare de lei păzeau intrările din zidul cel galben.

Când regentul ieşea dimineaţa de la Dalai Lama şi mama observa asta, îmi şoptea: „Acum trebuie să mergi tu". Dincolo de poartă se afla „Chapekhang". *Chape* este termenul literar pentru cărţi, *chapekhang* era prin urmare biblioteca. De acolo, Dalai Lama se uita nerăbdător pe fereastră până când poarta galbenă din zid se deschidea în mod misterios, iar eu puteam intra în grădina interioară a palatului. Regentul Tagtra Rinpoche era un bărbat sever, de care se temea toată lumea, inclusiv eu. Mama lui Dalai Lama îşi iubea însă atât de mult fiul, încât îndrăznea să-l contrazică pe regent pentru a-i lua apărarea băiatului ei. Tagtra Rinpoche a murit între timp, la fel şi cel mai în vârstă dintre cei doi profesori ai lui Dalai Lama, Trichang Rinpoche, care a decedat în 1981 la o vârstă înaintată, la Dharamsala, şi a cărui cenuşă este venerată în *stupa*, urna funerară construită special pentru el. L-am vizitat mereu pe Trichang Rinpoche până la moartea lui şi am povestit despre Lhasa din vremurile de demult. Spre deosebire de regent, el era înţelegător când Dalai Lama dorea să mă vadă şi sprijinea prietenia noastră. Dalai Lama îşi petrecea cu mine orele sale libere, iar timpul petrecut cu el era foarte preţios şi pentru mine. Timpul era măsurat foarte atent şi, pe cât de bucuros mă aştepta, pe atât de temător se uita la ceas când orele libere se terminau. Căci profesorul lui de religie îl aştepta punctual într-un pavilion. Odată, când am întârziat, Dalai Lama stătea deja în spatele micii ferestre a palatului său şi se uita după mine. Mama lui m-a întâmpinat cu o dojană, pentru că, în dragostea ei, nu a putut să nu vadă cât de des se uita la ceas băiatul. I-am explicat de ce întârziasem şi ea m-a crezut când i-am spus că nu aş rata niciodată din superficialitate o oră petrecută cu fiul ei. Atunci am construit, la cererea lui Lobsang Samten, un cinematograf pentru Dalai Lama. Am primit o comandă oficială în acest sens şi din partea ierarhilor religioşi, astfel că toate porţile zidului interior din Norbulingka, care altfel erau închise pentru toată lumea, îmi erau deschise. Primul film pe care l-am prezentat a fost *Henric al V-lea*, cu Laurence Olivier, în care regele are o replică profundă: toată răspunderea regelui trebuie să o poarte regele. Mai târziu am citit în *Henric al IV-lea* o frază la fel de plină de semnificaţii pentru Dalai Lama: „Neliniştit doarme capul care poartă coroana".

Cred că băiatul, inteligent, a înţeles încă de pe atunci semnificaţia acestor cuvinte şi bănuia ce îl aşteaptă. Zeii i-au dat din tinereţe şi până în ziua de azi multe griji şi gânduri pentru poporul şi ţara lui.

Abia mulţi ani mai târziu, după grijile dinaintea evadării din 1979, am reîntâlnit-o pe mama lui Dalai Lama pentru prima oară la Dharamsala, unde i s-a amenajat un cămin, aşa-numita „Casă Kashmir”. De departe se putea vedea strălucind printre copaci acoperişul verde de sub locuinţa fiului ei. Ea a fost prima care mi-a relatat ororile comise de chinezi şi mi-a povestit consternată cum au fost pavate străzile cu copertele de lemn, gravate splendid, ale cărţilor sfinte, cum au fost scoase cu baionetele capetele de aur ale zeilor de pe aceste coperţi. Toate astea erau prea mult pentru această femeie curajoasă şi credincioasă, iar inima ei a încetat să mai bată departe de patrie.

Au trecut de atunci treizeci de ani, iar Dalai Lama nu a putut trăi niciodată cu adevărat fără griji. Griji care au început cu invadarea de către chinezi a ţării sale în 1951, până la revolta din 1959, când a trebuit din nou să se refugieze. Se vorbeşte despre cantităţile uriaşe de aur pe care Dalai Lama le-ar fi luat cu sine în exil. Ştiu însă foarte bine că aceste comori nu au fost atât de mari. Această exagerare ţine oarecum tot de fascinaţia Tibetului.

În timpul vizitei mele la Norbulingka din 1982 am încercat să merg pe drumurile cunoscute de demult. Am căutat zidul cel galben, cinematograful şi poarta vegheată odinioară de câinii legaţi cu zgărzi uriaşe de lese făcute din cozi albe de iac. În Potrang Sarpa, palatul cel nou construit în anii 1953–1954 de către Pala şi Taring Jigme, am fost întâmpinat de o tânără tibetană îmbrăcată în haine chinezeşti, care ar fi fost drăguţă dacă nu ar fi avut trăsăturile feţei atât de dure. Migmar – aşa se numea – nu mi s-a părut o reprezentantă bună a Tibetului, iar asta mi-a accentuat nostalgia cu care căutam locurile bine cunoscute: cinematograful, casa lui Dalai Lama şi a părinţilor lui. Totul era pustiit şi închis. Amenajaserăm de jur-împrejur o grădină de flori, dar acum nu mai înfloreşte nimic, totul e ofilit, iar iazurile sunt golite de apă. Am umblat prin Potrang Sarpa, m-am uitat la frescele cu istoria Tibetului şi am compătimit-o în sinea mea pe Migmar, care ştia atât de puţin despre aceste lucruri.

15. Vin „acasă”

Primul lucru care m-a frapat când mi-am vizitat fostele locuinţe din Lhasa a fost lipsa florilor. Tibetanii iubesc florile colorate şi oriunde au vase vechi pe care nu le mai folosesc, oale sau obiecte de porţelan ciobite, plantează în ele flori viu colorate. Îl aveam, ca de obicei, alături pe ghidul meu chinez, care s-a declarat dispus să caute

împreună cu mine casa lui Tsarong, în care am fost primit după sosirea mea în Lhasa. Am avut unele dificultăţi să găsesc drumul pe străzi, deşi aveam la mine harta veche a oraşului pe care o desenasem împreună cu Aufschnaiter. Totul fusese reconstruit atât de diferit, încât a trebuit să întreb oamenii ca să aflu unde e. În sfârşit am întâlnit un tibetan bătrân care mi-a spus: „Ştiu unde ai locuit tu”. Şi m-a condus pe o străduţă îngustă, care era la fel de murdară ca pe vremea mea, apoi mi-a spus: „Aici este casa mea, intră!”. Ne-a condus într-o curte minusculă, a rezemat de perete o scară făcută din două trunchiuri de copac legate între ele şi am urcat cu el pe un acoperiş plat. Da, alături erau marea casă a lui Tsarong şi, despărţită de ea printr-un zid, locuinţa mea, în care am trăit atâta timp. Bătrânul tibetan dorea mult să mă ajute şi era atât de dezinvolt, încât a vrut să ridice scara pe acoperişul casei sale şi să o coboare apoi dincolo de zid, în curtea casei lui Tsarong. L-am oprit la timp, pentru că ştiam că acum erau încartiruiţi acolo ofiţeri chinezi. Am făcut rapid câteva fotografii şi imediat a apărut primul chinez care ne-a dat de înţeles că acest lucru este interzis. Nici aici nu mai vedeai nicio floare şi niciun arbust. Am căutat degeaba copacii pe care îi plantasem acolo, iar prima fântână arteziană din grădina unei familii tibetane, pe care tot eu am construit-o, dispăruse şi ea. Prima fântână arteziană din Tibet a fost construită în 1944 de către George Sheriff în grădina emisarului englez.

Voiam totuşi să contemplu trecutul de aproape, pentru a şti exact ce a rămas şi ce a dispărut. Deoarece exista o criză a spaţiilor de locuit şi oamenii trebuiau să se înghesuie, locuinţa mea fusese împărţită. Frumoasa mea fereastră are acum lângă ea o uşă, fiindcă în camera respectivă locuieşte în prezent o întreagă familie. Pe vremuri eu mai aveam încă o cameră şi o bucătărie. Între cele două locuinţe era o alee unde creştea o salcie înaltă. Îmi amintesc că am plantat-o când era foarte mică. Acum, în fosta mea casă locuiesc două familii simpatice, iar o femeie care locuia acolo m-a lăsat, amabilă, să-mi revăd vechile camere. Aici a fost singura dată când am avut sentimentul că timpul s-a oprit în loc. Locuinţa era amenajată exact ca pe vremuri, atâta doar că masa mea fusese mai înaltă şi lipită de fereastră, ca să am lumină mai bună când desenam hărţile pentru guvern. Nou era şi contorul de curent – eu foloseam pentru iluminat petrol lampant şi aşchii de pin. Aceste două familii aveau din nou flori la fereastră în vechile şi îndrăgitele oale tibetane. Multă vreme, localnicii nu au mai îndrăznit să planteze nicio floare, pentru că îşi aminteau cum Gărzile Roşii le-au spart cu brutalitate ghivecele cu flori, ca să nu mai rămână nimic vesel şi colorat în casele lor. Am vizitat, desigur, şi fosta casă a lui Yütok, în care am locuit timp de doi ani, când celebrul nobil a fost în călătorie în India. El m-a rugat ca în timpul absenţei lui să-i cultiv în grădină

flori şi legume şi mi-a pus la dispoziţie toţi servitorii lui. Casa se afla în apropierea cunoscutului pod de turcoaz, aşa-numitul Yütok Sampa. Podul impresionant, acoperit cu plăci de ceramică de culoare turcoaz, a fost între timp înconjurat cu ziduri şi serveşte ca şopron pentru scule, dar pe vremuri lumea traversa peste el un mic râu. Aici, exact vizavi de pod, trebuia să fie şi casa lui Yütok, dar aceasta arsese şi se mai puteau vedea doar pereţii goi şi găurile negre ale ferestrelor. Nimeni nu putea să-mi explice ce se întâmplase. În secret se spunea că a fost incendiată probabil de mişcarea tibetană de rezistenţă, la fel ca marea registratură din cartierul chinezesc al oraşului, unde erau arhivate informaţiile despre familiile tibetane pe care le adunase puterea de ocupaţie. Această explicaţie ar putea fi adevărată, pentru că în faţa casei lui Yütok se mai puteau vedea pancartele roşii oficiale inscripţionate cu ideograme chinezeşti.

Nu am mai găsit casa ministrului de Externe Surkhang, pe al cărui fiu l-am salvat de la înec. După acel episod mi-a pus şi el casa lui la dispoziţie, o clădire mare în apropierea râului, numită Polingka. Acolo, în grădina impresionantă, am cultivat de asemenea legume, iar servitorul meu Nyima, care m-a însoţit când am fugit din ţară până la Brahmaputra, după care s-a întors în Tibet, a trăit în prima perioadă după intrarea chinezilor în ţară din această grădină de legume. A câştigat nişte bani pentru traiul zilnic vânzând legume chinezilor. Bineînţeles că îmi aduc aminte, în timpul şederii mele de acum în Lhasa, de toţi oamenii alături de care am trăit acum treizeci de ani. În primul rând, desigur, de Peter Aufschnaiter, experimentatul meu tovarăş, cu treisprezece ani mai în vârstă decât mine, al cărui motto era: „Să fii mai mult decât pari!”. Pentru mine, el a fost mereu un model. Când Aufschnaiter a trebuit să părăsească Lhasa, exact ca mine, a decis să meargă în Nepal prin Kyirong. Voia neapărat să mai vadă o dată acel sat „al fericirii şi păcii sufleteşti”, unde am petrecut mai multe luni când am fugit din lagărul de prizonieri de război. Eu însumi am călătorit cu grupul lui Dalai Lama prin Valea Chumbi şi mai departe până în Sikkim. Artefactele descoperite de Peter Aufschnaiter în timpul săpăturilor pentru amenajarea canalizării din Lhasa după proiectele lui, artefacte care au o mare valoare arheologică, le-am luat cu mine când am traversat Himalaya, deoarece drumul meu mergea direct spre India, şi le-am lăsat în această ţară. Din păcate, obiectele nu au ajuns încă în Elveţia, la Muzeul de Etnologie din Zürich, unde se află deja însemnările lui Aufschnaiter, prelucrate şi conservate de Martin Brauen.

Hugh Richardson, reprezentantul Marii Britanii în Lhasa, a avut unele neplăceri din cauza mea şi a lui Aufschnaiter. Richardson trebuia să-şi îndeplinească obligaţiile de serviciu şi să dea curs solicitărilor misiunii diplomatice din Delhi de care aparţinea, conform

cărora noi doi trebuia să fim trimişi înapoi în India. Astfel, el mergea din când în când la Ministerul de Externe tibetan şi se interesa de munca noastră. Tibetanii au reacţionat foarte lent, mai precis nu au reacţionat. Când Richardson a fost convins că eram total apolitici şi că veniserăm în Tibet mânaţi de cu totul alte interese, a pus capăt solicitărilor lui. Ne-am cunoscut apoi mai bine, am jucat împreună tenis, uneori şi brigde, şi am fost invitaţi la el acasă. Am împrumutat de la dânsul cărţi englezeşti şi filmele pe care i le-am prezentat lui Dalai Lama în cinematograful construit pentru el. După proclamarea independenţei Indiei, Richardson nu a părăsit imediat Lhasa, ci a mai rămas acolo până în 1950. Astăzi se numără printre cei mai buni cunoscători ai ţării şi a scris un dicţionar tibetan şi o gramatică, plus o carte excelentă despre istoria Tibetului şi o descriere exhaustivă a coloanelor de piatră Doring, pe care au fost sculptate evenimente istorice. Mai târziu a fost conferenţiar la diferite universităţi, cel mai mult timp petrecându-l în Seattle. Richardson trăieşte azi în St. Andrews, Scoţia, unde este membru al celui mai vechi club de golf din lume, iar datorită lui sunt şi eu membru al acestui club. De fiecare dată când ajung în Scoţia, mă bucur să fac o partidă de golf cu el.

Alţi doi britanici din Lhasa erau Reginald Fox şi Robert Ford, al căror destin a fost de asemenea influenţat de declaraţia de independenţă a Indiei. Când chinezii au ameninţat Tibetul, guvernul tibetan l-a angajat pe Fox ca tehnician de transmisiuni şi i-a dat misiunea de a amplasa staţii radio în câteva puncte strategice. Pentru punctul fierbinte al confruntărilor din Chamdo, capitala provinciei Kham, Fox l-a luat ca ajutor pe tânărul englez Robert Ford. Ford a călătorit spre Chamdo cu o mare caravană şi în curând puteai vorbi cu el prin radio. Din nefericire, însemnările pe care le-a făcut Ford despre aceste convorbiri nevinovate i-au fost fatale puţin mai târziu. Chinezii l-au acuzat de cele mai incredibile fapte şi l-au aruncat pentru cinci ani în închisoarea din Chungking. Cartea sa *Prizonier în Tibet* relatează aceste întâmplări. Astăzi este consul general al Marii Britanii şi, deoarece cunoaşte multe limbi străine, sunt puţine ţări pe pământ în care nu ar putea lucra. Din 1983 este pensionar. Şi cu el păstrez legătura. Reginald Fox s-a căsătorit cu o tibetană şi a murit mai târziu în Kalimpong.

În 1949, Lhasa a primit nişte vizitatori foarte interesanţi. Este vorba de americanii Lowell Thomas senior şi junior. Amândoi filmau şi fotografiau locurile şi oamenii. Fiul scria cu talent jurnalistic un bestseller, iar tatăl, un celebru comentator de radio în America, făcea înregistrări audio pentru emisiunile lui. M-am împrietenit cu tatăl şi el a fost cel care mi-a trimis în 1978 prima carte poştală din Lhasa. Se număra printre oamenii din anturajul lui Arthur Schlesinger, unul dintre primii înalţi funcţionari americani cărora chinezii le-au permis

să meargă la Lhasa. Thomas a scris deprimat despre schimbările din Lhasa. „Nu ai mai putea recunoaşte oraşul. Pe palatul Potala este agăţat un steag mare cu Mao, iar difuzoarele emit lozinci politice peste Lhasa.” Thomas a fost preşedinte al Explorer Club din New York şi uneori ne întâlneam la festivităţile anuale. Mereu activ spiritual şi cu contacte în lumea întreagă, a murit de curând, la vârsta de aproape nouăzeci de ani.

Şederea mea în Tibet m-a marcat fără îndoială pentru tot restul vieţii. Nu mi-am mai practicat vechea meserie de profesor de geografie şi de sport, ci am continuat cu ceea ce am început în tinereţe: alpinism şi călătorii în teritorii necercetate. Tot ce am făcut a fost impregnat de dragostea mea deosebită pentru Asia, iar mai târziu în special pentru cultura tibetană. Călătoriile fac parte şi astăzi dintre lucrurile care îmi dau senzaţia de împlinire a vieţii mele, dar consider că este un privilegiu al îmbătrânirii faptul că mă interesează mai mult drumul până la munte şi în jurul lui, cu oamenii, plantele şi animalele sale, decât escaladarea vârfului. Noţiunea de aventură se pare că şi-a pierdut din amploare pentru mine, dar nu este mai puţin plăcută.

Nu aş dori să închei acest capitol fără să povestesc o întâmplare veselă cu o altă cunoştinţă veche. În 1953, când am fost în Anglia la prezentarea cărţii mele *Şapte ani în Tibet*, care fusese tradusă în engleză şi pentru care Peter Fleming a scris o prefaţă, am ţinut o serie de prelegeri. În timpul unei conferinţe la Royal Festival Hall, am găsit o scrisoare a fostului meu comandant de lagăr din Dehra Dun, colonelul Williams. Acesta scria: „În calitate de comandant al lagărului de prizonieri de război din India, a trebuit să îndur multe ocări şi reproşuri din cauza evadării dumneavoastră. Asta nu e de ajuns, astăzi mai trebuie să plătesc şi bilet de intrare ca să aflu de la dumneavoastră cum aţi reuşit atunci să fugiţi”. Este tipic pentru umorul şi fair-play-ul britanic faptul că în sala plină până la refuz au izbucnit ropote de aplauze când am citit această scrisoare.

16. Azi şi ieri

Era o zi obişnuită din luna aprilie 1982. Nu era Anul Nou, nici data din luna a patra când s-a născut şi a murit Buddha şi care face ca luna aceasta să fie una de post şi de sărbătoare. Cu toate acestea, în Barkhor vedeam mai mulţi pelerini decât în timpul acestor mari sărbători. Înconjurau templul sfânt, se aruncau la pământ rugându-se şi prosternându-se, aşa cum fac pelerinii, învârtindu-şi moriştile de rugăciune şi murmurând *„Om-mani-padme-hum”*. Uneori, în locul boţurilor de unt care trebuie aduse ca ofrandă zeilor, ei au sticle de ulei, precum şi vechii şi frumoşii *tsamku*, săculeţi de piele în care duc celebra *tsampa*, făină de orz prăjit. La fiecare altar am văzut din nou grămăjoarele de *tsampa*; un călugăr bătrân le-a luat de acolo, apoi a turnat uleiul în lămpile de unt. Se aduc atât de multe ofrande, încât aceste mici lămpi dau pe dinafară şi nu mai este loc suficient pentru grămăjoarele de *tsampa*. Acest surplus este hrana paznicului templului şi a puţinilor călugări care în prezent lucrează acolo ca paznici de muzeu. Cu toate acestea, raţiile lor sunt doar o mică parte a ofrandelor. Cea mai mare parte se toarnă în canistre şi se livrează

administraţiei templului. Am văzut şi bancnote pe altare – în orice caz, numai bani chinezeşti.

Grupul nostru de vizitatori din Europa şi America avea aşa-numiţii „bani pentru turişti”, cu care se putea plăti doar în magazinele amenajate special pentru turişti. Aceasta este, desigur, o măsură a guvernului, care urmăreşte să controleze valuta ce intră în ţară. Peste tot vezi doar bancnote chinezeşti şi mă gândesc adesea la frumoasele monede de argint, cu cele opt simboluri ale fericirii, care circulau la Lhasa pe vremea mea. Acestea pot fi cumpărate uneori ca suvenire din bazar; odată, o tibetană bătrână, care mă cunoştea de mai demult, mi-a strecurat o astfel de *tranka*, pe care oamenii o consideră o raritate. De când au scăzut impozitele, pe piaţă se pot vedea din nou boţuri de unt, ceva mai proaspete ca odinioară, deoarece transportul nu mai durează atât de mult. Apoi, se găseşte ceai chinezesc, dar nu am mai văzut nici ceaiul dulce, care se consuma cu mare plăcere în Lhasa, nici ceaiul cu unt, descris atât de des. La casa noastră de oaspeţi primeam doar mâncare chinezească de calitate mediocră. Nu am mâncat nici măcar o dată delicioasele găluşte tibetane *momo* sau *sha*, foarte condimentate şi umplute cu carne. Cina trebuia luată punctual la ora 18.30; era servită de tibetane tinere, angajate la casa de oaspeţi. Dacă veneai prea târziu sau doreai să comanzi ceva în plus, ţi se spunea că bucătarul a plecat la ora 19. Ce deosebire faţă de vremurile de demult! Bucătarul şi servitorii îşi iubeau stăpânul şi s-ar fi trezit bucuroşi şi la miezul nopţii pentru a pregăti ceva! Mă gândesc la servitorul meu Nyima, care a avut grijă de mine mai mulţi ani în Lhasa şi care era foarte ataşat de mine. Se întâmpla adesea să mă aştepte seara târziu la uşa casei unor oameni pe care îi vizitam, deşi îl trimisesem la culcare! Se temea să nu fiu atacat pe drumul spre casă şi mă aştepta înarmat cu o sabie, gata să-şi rişte viaţa pentru mine. Astfel de relaţii nu aveau în niciun caz de-a face cu sclavia, aşa cum afirmă chinezii.

În căsuţele lor, tibetanii mai gătesc încă preparatele tradiţionale din făină de orz şi carne de iac uscată la aer, printre care şi delicioasele *momo*. La fel stau lucrurile şi cu îmbrăcămintea. Deja în Sichuan am observat că nu mai sunt decât puţini locuitori din tribul Shan care umblă în minunatele lor costume populare printre „furnicile” verzi şi albastre. Aceşti minoritari de la graniţa cu Birmania erau timizi şi temători, dat fiind că toţi se uitau la ei şi voiau să-i fotografieze, deoarece ofereau o privelişte rară şi îmbucurătoare. Oamenii erau şi mai reţinuţi şi ezitau să-şi îmbrace frumoasele costume populare după ce ani de zile li s-a interzis categoric să se abată de la ţinuta uniformă impusă de chinezi. Nu mai purtau haine brodate, colorate, nu mai purtau podoabe, nu mai era nicio diferenţă între nobili, simpli cetăţeni şi călugări. Cred că tibetanii ar trebui încurajaţi să poarte vechile lor haine colorate înainte să fie prea târziu

şi generaţia viitoare să le poată admira doar în muzee.

În timpul plimbărilor prin bazar am descoperit la negustorii tibetani, spre marea mea bucurie, vechiul abac chinezesc, acea maşină simplă de calculat, cu bile de lemn, care pe vremuri, în Lhasa, mă făcea destul de des de ruşine. Căci, la cererea lor, îi învăţasem pe câţiva tibetani să facă calcule, de exemplu înmulţirea şi adunarea. În timp ce eu încă mai calculam, abacul dăduse demult rezultatul. Este ca o maşină de calculat modernă. Introduci o cifră, apoi pe a doua şi afli imediat rezultatul. Mai există o deosebire la calculat: când fac o afacere, chinezii şi tibetanii numesc mai întâi numerele mari şi apoi pe cele mici[15]. Aş dori să mai menţionez şi concepţia total diferită asupra timpului pe care am observat-o în numeroşii ani de convieţuire cu asiaticii şi pe care mi-am însuşit-o şi eu. În vremurile noastre, marcate de un ritm rapid al vieţii, oamenii visează la relaxare, linişte şi armonie, pe care speră să le atingă prin muzică şi meditaţie. Dar cred că putem doar să visăm la aşa ceva; de atins, nu putem atinge această stare. Este un punct de pornire pe care nu-l putem prelua pur şi simplu de la această cultură diferită şi un izvor pe care trebuie să-l găsim noi înşine. Trebuie să fii asiatic, să creşti în acest mediu, pentru a practica yoga în adevăratul sens al cuvântului; la noi, yoga rămâne doar un exerciţiu de gimnastică, fără rezultat spiritual.

Există o serie de întâmplări interesante pe care le-am trăit cu tibetanii, care ilustrează foarte clar concepţia lor diferită despre timp. Trebuie spus că în această ţară, cu excepţia unor tibetani progresişti, nimeni nu avea ceas. Cu toate acestea, ei puteau spune cu precizie ora la care, de exemplu, doreau să se întâlnească. Există la ei *chake tangpo*, primul cântat al cocoşilor, apoi al doilea şi al treilea, după care urmează *namlang*, zorii de zi, apoi *nyimashar*, răsăritul soarelui – şi aşa, împart cele 24 de ore, până la miezul nopţii, în intervale scurte.

În Lhasa aveam misiunea de a le transmite lui Dalai Lama şi Ministerului de Externe ştiri din lumea întreagă, pe care le aflam de la un radio cu baterii. Într-o zi, trebuie să fi fost prin 1948 sau 1949, le-am adus lui Dalai Lama şi miniştrilor săi o ştire senzaţională din punctul meu de vedere: un avion cu reacţie traversase Oceanul Atlantic în doar şase ore şi jumătate. Le-am relatat acest fapt plin de entuziasm şi mă uitam la ei, aşteptând o reacţie pe măsură, însă nu a urmat decât o tăcere lungă, până când un ministru a întrebat: „De ce?”. Nu am putut da niciun răspuns. La fel ni s-a întâmplat mie şi soţiei mele când am primit în vizită un călugăr lamaist cu care eram prieteni. Era o seară de iarnă şi, pe la ora zece, tibetanul s-a ridicat brusc şi a vrut să meargă la gară.

„Când ai tren?”, l-am întrebat.

„Nu ştiu”, a răspuns.

„Atunci, hai să ne uităm”, i-am zis.

„Nu”, a răspuns el, „nu-i nevoie. Merg la gară şi la un moment dat tot va veni un tren.”

Tibetanii privesc cu o răbdare asemănătoare şi transformările din propria ţară. Când Hu Yaobang a vizitat Tibetul şi a stat în ţară timp de o lună, iar apoi lucrurile chiar s-au ameliorat, deoarece câţiva chinezi din administraţie au fost înlocuiţi cu funcţionari locali, tibetanii au rămas în expectativă. Ei ştiu azi că Beijingul a trimis, în compensaţie, mai mulţi soldaţi în ţară, aşa încât numărul chinezilor din Tibet a rămas neschimbat. În Lhasa se spune: „Au plecat chinezii albaştri, dar au venit cei galbeni”. Soldaţi în loc de civili. Cu toate acestea, nomazii nu mai sunt obligaţi să devină sedentari şi au dreptul să circule liber, ca în vremurile de demult. Prin scăderea impozitelor, a apărut automat o piaţă liberă. Ce s-a întâmplat? Mai întâi cu precauţie, în cantităţi mici, tibetanii au început să coasă boţuri de unt în stomacuri şi băşici de animal şi să le vândă în bazar. Era un nou început sau doar *tsüma*, cum o numesc tibetanii? Nu era o libertate reală, deoarece Beijingul continuă să controleze foarte sever ţara.

Cei mai mulţi soldaţi şi funcţionari chinezi nu au inteligenţa şi viziunea largă a lui Hu Yaobang. Sub pojghiţa de sărăcie şi murdărie ei nu recunosc valoarea poporului tibetan şi nu se simt bine în această ţară. Guvernul a rezolvat problema mărindu-le salariile şi asigurându-le un concediu în patrie, cu avionul. Doar astfel a fost posibil să trimită, pentru un timp limitat, funcţionari şi soldaţi chinezi în ţinutul pe care aceştia îl considerau „nesocialist”. Nimeni nu voia să meargă voluntar în această ţară aspră, cu furtuni de nisip şi nopţi de iarnă cumplit de reci. Cât de frumos e acasă, în provincia Sichuan, cu clima ei caldă, tropicală, cu păduri şi civilizaţie, cu maşini şi cinematografe! Dar şi această repulsie a chinezului obişnuit are un avantaj: peste tot unde m-am plimbat şi m-am interesat, în garnizoane şi barăci, munca civilă, cum ar fi cea din sectorul administrativ sau de la popotă, era efectuată deja de tibetani. Se întrevedea şi aici un licăr de speranţă.

Pe lângă exemplul Bhutanului, pe care l-am menţionat într-un capitol anterior, există şi viziunea unei comunităţi chineze, aşa cum o practicăm şi noi în Comunitatea Europeană. De ce nu ar fi posibil să trăiască în pace şi acest uriaş imperiu chinez, incluzând minorităţile sale? Steagul chinez cu cele cinci stele, dintre care una reprezintă Tibetul, este deja un semn în această direcţie. Premisele nu sunt foarte rele, deoarece chinezii sunt fără îndoială oameni destoinici, iar performanţele lor sunt recunoscute în toată lumea. Tibetul şi celelalte minorităţi cărora li s-a permis să-şi păstreze limba, cultura, datinile şi obiceiurile ar putea fi pur şi simplu o parte a acestui uriaş imperiu galben, dacă ar fi tratate nu ca minorităţi, ci ca parteneri. Decisivă în cazul Tibetului este, desigur, opinia lui Dalai Lama. Cele două părţi negociază, iar de la Beijing vin mereu invitaţii ca Dalai Lama să se

întoarcă în ţară. Ar fi o şansă să li se prezinte chinezilor un concept bine gândit, prin care regele-lama să-şi exprime cât se poate de clar condiţiile. Când m-am întors din Lhasa, primul drum pe care l-am făcut a fost la Dharamsala, pentru a-i prezenta lui Dalai Lama impresiile mele despre Tibet.

17. Vorbesc cu Dalai Lama

Mi se pare important să-i împărtăşesc cititorului chiar la mijlocul cărţii gândurile şi opiniile lui Dalai Lama, pe care acesta mi le-a transmis când l-am vizitat după călătoria mea în Tibet.

Am impresiile bine structurate în minte şi stau în faţa casei sale, aşteptând să-i vorbesc despre ţara lui, pe care nu a văzut-o de douăzeci şi patru de ani. El mă cheamă înăuntru, eu intru, îi dau o panglică purtătoare de noroc şi câteva casete video despre Tibet şi îi spun: „Te cunosc de aproape patruzeci de ani, dar, de fiecare dată când ne întâlnim, inima îmi bate ca în ziua când te-am întâlnit pentru prima oară în Lhasa". La auzul acestor cuvinte, izbucneşte într-un râs jovial, după firea lui veselă. I-i prezint pe nepoţii mei, iar Irene, cea mai mare dintre cele două fetiţe, îi înmânează un tort Sacher din Viena. Îl avertizez pe Dalai Lama să verifice mai întâi dacă nu cumva tortul, care i-a fost adus cale de peste zece mii de kilometri până în nordul Indiei, pe mare zăpuşeală, nu s-a făcut terci. La aceste cuvinte, el râde din nou, pentru că am numit terciul *thugpa*. În Tibet, asta este o supă groasă, foarte îndrăgită. Dar chiar dacă tortul este acum o *thugpa*, el poate aprecia buna noastră intenţie.

Dalai Lama mă întreabă pe ce rută am venit în Tibet, iar eu îi explic că am zburat de la Chengdu la Lhasa. „La aterizare am văzut în Valea Brahmaputrei un prim semn îngrozitor, o amară confirmare a veştilor proaste conform cărora cea mai veche mănăstire a Tibetului, Samye, a fost distrusă total. Încă se mai vede zidul circular exterior, dar nu mai există niciun templu şi nicio *stupa*".

Dalai Lama mă întreabă dacă am fost împiedicaţi când am vrut să fotografiem, iar eu îi răspund că nu e ca la ruşi sau ca în alte câteva ţări. „Nu a existat nicio interdicţie. Puteam să fotografiem în toate gările, pe toate podurile şi chiar şi din avion." Îi povestesc că am întâlnit-o pe Drölma, care acum este ghid turistic, şi că am fost avertizat de colegii ei chinezi să nu stau de vorbă cu ea. Îi spun lui Dalai Lama că un ghid chinez mă tot întreba de ce cheltuim noi o grămadă de bani ca să călătorim printr-o ţară atât de înapoiată.

Dalai Lama se interesează cum s-au comportat cu mine tibetanii, poporul simplu de pe stradă şi ţăranii din sate. Îi povestesc că în Barkhor am văzut prosternându-se mai mulţi pelerini ca niciodată, că majoritatea provin din provincia Amdo, dar că există şi mulţi khampa,

iar aceştia sunt mândri cum au fost dintotdeauna. „Umblă cu capul sus pe străzile din Lhasa şi sunt respectaţi, cum erau şi odinioară. Oamenii din Amdo trebuie să călătorească şase zile cu un camion descoperit, iar pentru asta plătesc o avere. Erau foarte mulţi pelerini care se prosternau, şi doar în faţa porţii Tsuglagkhang se prosternau pe pavajul de piatră douăzeci până la douăzeci şi cinci de pelerini. În rest, în cartierul chinezesc nu mai sunt tibetani, dar nici nu vezi decât rareori soldaţi chinezi în Barkhor." I-am adus câteva fotografii cu credincioşi şi alte scene şi îi povestesc despre priveliştea urâtă a acoperişurilor de tablă şi a cazărmilor pe care o vezi dinspre Potala. Dalai Lama se uită mult timp la fotografii şi spune apoi: „Sunt toate construcţii ieftine, care nu vor rezista mult". Îi răspund: „Desigur că nu sunt la fel de rezistente precum casele tibetane şi nu te apără deloc de frig".

Eram însoţit de doi oameni din televiziune, pe care i-am prezentat lui Dalai Lama. Aceştia i-au adus câteva filme, ca să vadă cum aveam de gând să descriem public călătoria noastră în Tibet.

Apoi am vorbit despre detaliile călătoriei noastre. Am ajuns şi la numele lui Wangdü. Am spus: „Cred că în sufletul lui a rămas tibetan, aşa cum a fost mereu. A confundat doar religia cu biserica şi instituţiile bisericeşti cu credinţa".

Plecarea din Tibet a lui Dalai Lama nu a fost decisă din motive personale, ci din raţiuni de stat, şi întrebarea care se pune acum este dacă a fost o decizie corectă să părăsească ţara sau ar fi fost mai bine să rămână acolo. L-am întrebat dacă se gândeşte la întoarcere, iar el mi-a răspuns: „Scopul şederii mele în străinătate este acela de a-mi sluji poporul. Chestiunea este foarte simplă: dacă poporul din Tibet se simte cu adevărat bine acolo, atunci refugiaţii se vor întoarce în ţară, inclusiv eu. Până atunci însă, sunt convins că îmi pot sluji ţara mai bine din afara graniţelor ei. Ce părere ai despre asta?". Încerc să-i dau un răspuns: „Şi eu sunt de aceeaşi părere. Acum, dacă te întorci, eşti la mâna chinezilor. Şi ştim bine cât de puţină încredere poţi avea în ei. Gândeşte-te la soarta lui Panchen Lama, care a stat nouăsprezece ani în arest la domiciliu. Dar câtă vreme te afli în afara Tibetului, le dai bătăi de cap. Chinezii au înţeles între timp că inima tibetanilor bate acolo unde eşti tu. Desigur că trebuie să ne gândim şi la o întoarcere viitoare. Cum ţi-o imaginezi şi ce condiţii ai pune pentru asta?". Dalai Lama îmi răspunde: „Momentan, multe lucruri se ameliorează în Tibet şi nutresc admiraţie pentru actuala conducere chineză. Ea are curajul să recunoască greşelile trecutului. Şi a promis să fie mai blândă cu noi. În principiu, sunt foarte optimist şi plin de speranţă. Cu toate că unele lucruri s-au îmbunătăţit, suntem departe de a fi mulţumiţi. Dar cred că are loc o evoluţie pozitivă. Cu atât mai greu este pentru mine să spun când mă voi întoarce. Primesc multe scrisori şi în întrevederile pe care

le am văd că lumea este de părere că în niciun caz nu ar trebui să mă întorc acum. Chiar şi străinii care ţin la Tibet – inclusiv tu – sunt aproape toţi de părere că nu ar fi înţelept să mă întorc în acest moment".

Plin de revoltă, îi povestesc despre Conferinţa Mondială pentru Patrimoniu a UNESCO, care se încheie acum în Mexic, după două săptămâni de lucrări. În timpul consfătuirilor au fost adoptate peste două sute de rezoluţii. În declaraţia finală, adoptată cu unanimitate de voturi, s-a subliniat necesitatea de a păstra identitatea culturală a popoarelor şi de a recunoaşte egalitatea şi demnitatea tuturor culturilor. S-a spus că libertatea de conştiinţă şi de exprimare este indispensabilă. „Nu este o ironie", îl întreb pe Dalai Lama, „că se cheltuiesc milioane pentru astfel de conferinţe, unde se adoptă decizii care contrazic total situaţia din Tibet şi din alte ţări?".

Îl întreb care mai este situaţia contactelor lui cu guvernul de la Beijing. „Negociez de ani de zile cu chinezii. Am trimis delegaţii în Tibet ca să văd cum stau lucrurile acolo. Şi acum sunt în contact direct cu guvernul. Relaţiile mele cu Beijingul au devenit, fără îndoială, mai deschise şi mai bune. Acum va trebui să aştept, să văd dacă bunele lor intenţii vor fi transpuse în faptă. Din nefericire, există o prăpastie uriaşă între intenţiile guvernului de la Beijing şi chinezii care îi execută ordinele în Lhasa. Totuşi, cred că lucrurile se mişcă. Dar va mai dura un timp."

„Dacă tot vorbeşti de timp, trebuie să avem în vedere că voi în Asia gândiţi în cu totul alte intervale de timp decât noi în Europa. Cu toate acestea, şi eu întrevăd o speranţă la orizont. Delegaţii tăi ţi-au adus vreo veste pozitivă de la Beijing?" „Sunt convins că actualul guvern de la Beijing negociază serios şi onest. Este mult mai uman decât cel anterior. Când actualul lider chinez Hu Yaobang a venit în Lhasa, a recunoscut deschis greşelile pe care le-a făcut guvernul lor în trecut. Şi-a cerut scuze şi pentru faptele îngrozitoare comise. Tibetul trebuie să-şi păstreze moştenirea culturală uriaşă şi tocmai acest lucru le oferă oamenilor un sens şi curaj pentru viaţa de zi cu zi. De aceea este foarte important să avem grijă de cultura şi religia tibetane şi am făcut totul şi în exil pentru a le păstra. În ultimii douăzeci şi patru de ani am călătorit şi eu, am fost în America de Nord, Europa, Australia şi Japonia. Am putut întemeia nouă centre budiste şi, prin participarea la mari expoziţii, am putut familiariza lumea cu cultura noastră." Îl asigur că lumea liberă nu-şi poate imagina un ambasador mai bun pentru cauza păcii decât este el. Îl rog să înţeleagă că sunt mândru şi fericit că îi sunt prieten de peste treizeci de ani. La despărţire, îl încredinţez pe Dalai Lama că poporul său a pierdut, ce-i drept, totul din punct de vedere material, dar valorile ideale nu i le-a putut lua nimeni. Consider că este obligaţia mea să trezesc şi prin această carte

simpatie şi înţelegere pentru tibetani, să duc mai departe cultura lor prin prelegeri, expoziţii, discuţii şi imagini.

18. „Cultura este cea mai puternică armă a noastră”

Am avut ocazia să aflu la Dharamsala şi opinia unor tibetani importanţi cu privire la prezentul şi viitorul ţării lor. Prima discuţie am purtat-o cu Ngari Rinpoche, fratele cel mai mic al lui Dalai Lama, care este mereu alături de acesta în calitate de secretar personal.

„Ocupaţia chineză a Tibetului a fost cel mai cumplit mod de colonizare care a existat vreodată în lume”, spune Ngari Rinpoche în discuţia noastră. „Abuzurile suferite de tibetani, spălarea creierelor şi foametea au avut loc încă înainte ca banda celor patru şi Gărzile Roşii să vrea să distrugă total ţara. Dalai Lama şi tibetanii din exil au dreptatea de partea lor. Este încurajator faptul că ei simt că sunt pe drumul cel bun. Acum, după douăzeci şi patru de ani, se confirmă că tibetanii au avut dreptate. Resimt «dezgheţul» ca pe un fapt pozitiv, iar numeroasele schimbări sunt o rază de speranţă pentru viitor. În orice caz, chinezii trebuie să-i trateze pe tibetani cu mai mult respect. China este o ţară uriaşă, cu o mare tradiţie şi cu valori culturale importante. Cele două popoare trebuie să convieţuiască, dar nu în sistemul pe care l-au aplicat chinezii în trecut. Schimbările sunt încurajatoare, dar numai viitorul va arăta dacă ele au fost făcute cu intenţii serioase.”

Ngari Rinpoche continuă:

„Personal, cred că guvernul de la Beijing chiar are o atitudine schimbată. Însă modul în care sunt executate comenzile de la Beijing de către autorităţile din ţară şi de către colaboratorii lor tibetani este o cu totul altă chestiune. Problema e că există o deosebire uriaşă între guvernul de la Beijing şi cei care guvernează de fapt în Lhasa.

Colaboratorii, *«go nyipa»* sau «bicefalii», sunt cei mai răi oameni pe care i-a născut vreodată Tibetul. Numai lingăii sunt acceptaţi şi promovaţi de chinezi. Aceşti tibetani «bicefali» nu au nicio morală. Majoritatea intelectualilor tibetani ori au plecat în exil, ori au murit. Colaboratorii sunt nişte oportunişti care încearcă să-şi salveze pielea. Îi scuz chiar pe oameni ca Ngabö, Wangdü şi Kapshö, căci ce altceva pot face decât să colaboreze atunci când sunt constrânşi prin violenţă? Dar, în sufletul lor, ei ţin la Tibet.

Noi, cei din jurul lui Dalai Lama, considerăm că multe lucruri trebuie văzute mai global, cel puţin în context asiatic. Iar conflictele la nivel mondial sunt mult mai importante. America trebuie să colaboreze cu China şi Pakistanul şi de aceea Indira Gandhi este silită

să pactizeze cu Rusia. O soluţie ideală de durată ar fi crearea unui stat-tampon tibetan între cele trei mari puteri – China, Rusia şi India –, care ar garanta pacea pentru mult timp. Aşa cum a fost cândva! Chinezii nu vor renunţa niciodată la Tibet. Dar timpul a arătat că izbucnesc mereu revolte şi posibilitatea unui stat independent nu se poate exclude total pe viitor. Noi, tibetanii, avem timp. China va avea dificultăţi tot mai mari, pentru că nu mai puţin de 60% din ţară este formată din provincii cu minorităţi, de exemplu Xinjiang, Manciuria, Mongolia şi Tibetul".

Îi dau dreptate lui Ngari Rinpoche şi subliniez că tibetanii pot gândi în termeni de generaţii, decenii şi secole. Ei au o cultură înaltă, o medicină milenară şi ştiinţe ale spiritului bine fundamentate. Au demonstrat lumii că formează o naţiune chiar şi în exil şi că au dreptul să fie un popor independent. Poate că vor reuşi în cele din urmă să convingă de acest fapt şi opinia publică mondială. Ngari Rinpoche îmi răspunde: „Dacă măcar SUA ar spune că tibetanii sunt o naţiune independentă! În cazul în care chinezii nu le acordă din nou independenţa, vom aplica sancţiuni şi le vom tăia sprijinul".

Dar pentru asta e nevoie de timp, iar singurul lucru realist din toate aceste idei de viitor este că tibetanii au timp. Chinezii au nevoie urgent de ajutor străin, au nevoie de valută, iar dacă naţiunile mari i-ar sprijini pe tibetani, sancţiunile economice aplicate Chinei ar putea fi o cale pentru obţinerea independenţei. Sigur, şi tibetanii ştiu că, în acelaşi timp, pentru marile naţiuni sprijinul acordat unor state precum China este o bună afacere. Deoarece China este ţara cu cea mai mare populaţie de pe glob şi, prin urmare, reprezintă o piaţă de desfacere excepţională.

Tibetanii au în Dalai Lama un ambasador important, cu carismă, care călătoreşte şi trebuie să călătorească peste tot în lume, pentru a le susţine drepturile pe toate continentele. Când chinezii au încercat să distrugă cultura tibetană, au făcut o mare greşeală. Au scăpat din vedere faptul că Tibetul formează o unitate etică, sub conducerea lui Dalai Lama şi a unei religii. Unii tineri au cerut recucerirea libertăţii prin violenţă. Aceştia şi-au făcut la un moment dat un model din Arafat şi din palestinieni, dar au înţeles între timp că nu merge aşa. Este bine totuşi că există oameni tineri dispuşi să-şi sacrifice timpul pentru o idee. Desigur, tibetanii simt în sinea lor că trebuie să lupte şi să-şi pună chiar viaţa în joc. Dar trebuie să fie realişti. Ei nu au arme şi trebuie să găsească alte mijloace pentru a lupta. Rinpoche subliniază mereu: „Noi avem cultura noastră. Ea este arma noastră cea mai bună. De aceea trebuie să ne cultivăm şi să ne dezvoltăm mai departe religia, filosofia şi medicina. Ele sunt o cheie pentru viitorul Tibetului. Cultura este oricum cea mai mare putere a lumii. Cel mai bun exemplu este Iranul. Statele Unite, cu toţi banii lor, nu au putut

face nimic împotriva religiei ayatollahului Khomeini. Sau gândiţi-vă la marea influenţă a papei în lumea catolică”.

Şi Jigme Tsarong, care se ocupă de ani de zile cu medicina tibetană, mi-a spus într-o discuţie: „Cultura este o forţă paşnică şi chinezii trebuie să înţeleagă că noi, tibetanii, suntem puternici prin morala şi religia noastră, iar violenţa nu va schimba asta niciodată. De aceea şi medicina noastră are atâta succes, pentru că este o combinaţie între spirit şi materie. Voi în Occident trataţi numai ceea ce se poate vedea. Noi, cu medicina noastră spirituală, abordăm şi lumea invizibilă. Noi ştim că atitudinea spirituală este întotdeauna superioară. Puteţi să ne torturaţi şi să ne martirizaţi, dar spiritul nu ni-l puteţi înfrânge astfel”.

Este o ştiinţă a libertăţii care îi face pe tibetani să gândească astfel. Chinezii au avut nevoie de treizeci de ani ca să înţeleagă această înţelepciune a tibetanilor şi de aceea, poate, acum încearcă să-i trateze mai blând. Dar cine ştie dacă nu o fac cu gândul ascuns de a-i încuraja pe oameni prin această toleranţă, pentru ca apoi să aplice din nou măsuri dure. Orice ar face acum pentru tibetani, chinezii nu se pot ridica deasupra suspiciunii că într-o zi vor face exact contrariul.

19. Vorbele sincere ale lui Lobsang Samten

Nu la fel de împăciuitor ca Ngari Rinpoche, care exprimă de fapt şi gândurile lui Dalai Lama, este fratele său mai mare, Lobsang Samten. El a participat la delegaţia care a vizitat Tibetul între lunile august şi noiembrie 1979, prima dintre cele trei delegaţii ale lui Dalai Lama. Este inimaginabil ce s-a întâmplat atunci. Religia şi patriotismul au format o alianţă în faţa căreia chinezii au fost neputincioşi. Trebuie să înţelegem declaraţiile lui Lobsang Samten, care sunt marcate de o furie şi o tristeţe fără margini. De la prima lor vizită la Beijing au fost întâmpinaţi cu cuvintele: „Ce popor sunteţi voi, tibetanii? Nu am obţinut nimic, oricâtă violenţă am folosit. V-am chinuit cu spălarea creierelor, v-am torturat şi v-am ucis, dar nu v-am putut distruge credinţa”. Declaraţii asemănătoare a făcut şi un geolog german care a participat la o conferinţă la Beijing. Când s-a discutat despre destinul Tibetului, un funcţionar superior a trebuit să recunoască faptul că acolo nu merge fără religie. Lobsang Samten a simţit acest lucru într-un mod foarte impresionant în timpul vizitei lui în Tibet. Mii de credincioşi care plângeau l-au întâmpinat şi l-au înconjurat, văzând în el ambasadorul ideal al fratelui său, vesel, cald şi mereu deschis pentru contacte. S-a jucat cu copiii, a luat în mână coasa şi a lucrat pe câmp cu ţăranii. Nimeni nu s-ar fi aşteptat vreodată la asta de la un frate al lui Dalai Lama şi lumea a fost din nou fericită pentru scurt timp.

Lobsang este însă şi revoltat: „În ultimii treizeci de ani, chinezii le-au luat tibetanilor totul, iar acum, de trei ani, le acordă anumite libertăţi. Ei zic: «Acum arătaţi-ne cât de înstăriţi puteţi deveni dacă vă dăm voie», dar cum putem să o facem, dacă ei ne-au luat totul?”.

Lobsang a observat, ca şi mine, că locuinţele şi încăperile în care locuiesc tibetanii sunt sărăcăcioase şi reci. Curate, ce-i drept, dar fără nicio podoabă. Nu mai au picturi *thangka*, bronzuri şi altare. Înainte vreme aceste lucruri se găseau în orice gospodărie. Din 1979 au fost permise din nou, însă nu mai există, pentru că au fost furate sau distruse. Tibetanii folosesc în schimb fotografii ale lui Dalai Lama, care erau şi ele o raritate în 1979, când Lobsang Samten a fost în Lhasa. În 1982 am putut constata însă că erau expuse public pe altar în unele temple. „Mai întâi chinezii au trimis în mănăstiri experţi în cultura tibetană ca să ia toate lucrurile valoroase şi mai ales obiectele de aur. Apoi au venit Gărzile Roşii şi în cele din urmă vandalii. Din Ganden au dus convoaie întregi de camioane cu lucruri furate. Nu se ştie exact unde au fost duse aceste comori, dar, în orice caz, în China. Apoi i-au aţâţat pe tibetani şi i-au silit chiar, cu arma în mână: «Acum puteţi să intraţi, totul vă aparţine. Lucrurile acestea vi le-au furat odinioară nobilii şi călugării lama, acum luaţi-le înapoi!».”

Lobsang a văzut unt şi carne de vânzare în piaţa din Shigatse, dar, când a vorbit în secret cu tibetanii, aceştia i-au spus că totul ar fi fost retras în aceeaşi seară – marfa ar fi fost expusă doar pentru el şi pentru turişti.

În septembrie şi octombrie 1979, Lobsang a stat în total şaisprezece zile în Lhasa, apoi şi-a vizitat provincia natală, Amdo. Acolo i s-a povestit că a fost o foamete atât de mare, încât oamenii au ajuns să mănânce chiar şi carne de câine, iar mai târziu, cadavre. O altă întâmplare din Amdo mi-a fost relatată de Thubten Jigme Norbu, fratele cel mai mare al lui Dalai Lama. El a trecut pe lângă nişte abatoare de la nord de Lhasa, în Changthang, în apropierea cărora trăiau mulţi nomazi cu turmele lor. Acolo în fiecare zi erau tăiaţi o mulţime de iaci şi de cai; carnea era refrigerată şi trimisă cu camioanele la Langchau, iar de acolo cu avionul în Hong Kong. Norbu a spus: „Acasă era foamete, iar în hotelurile din Hong Kong am văzut în meniu friptură de iac tibetan, care era considerată o delicatesă şi vândută pe valută de către chinezi”. Când l-am întrebat ce i s-a oferit în berăriile şi restaurantele tibetane, Lobsang a râs doar. Acestea sunt în mâna chinezilor, aparţin guvernului, iar ca să mănânci ceva ai nevoie de cartelă de alimente, exact ca în China. Lobsang primise, la cererea lui, şi *chang*, bere tibetană, dar aceasta fusese preparată special pentru el. Mi-a povestit apoi despre Gyantse, unde într-o berărie stăteau patruzeci de oameni, printre care şi câţiva chinezi. I-a invitat pe toţi la o bere, iar berea tibetană pe care a primit-o i s-a

părut foarte bună. Atunci un tibetan i-a dat să guste şi *chang*-ul care le-a fost dat celorlalţi clienţi, iar acesta era mizerabil…

Când l-am întrebat cum de se văd steaguri de rugăciune pe Chagpori, dar turiştii nu au voie să urce acolo, Lobsang Samten a spus: „Străinilor nu li se permite să ajungă în locurile unde se pot vedea de aproape distrugerile, de aceea nu li se dă voie să meargă nici la Ganden. În Drepung, de exemplu, au fost restaurate câteva faţade care se pot vedea de jos, însă în spatele lor sunt ruine”. Lobsang mi-a confirmat că 99% din mănăstirile tibetane au fost distruse, printre care şi impresionanta mănăstire din stâncă de la Kyetsang, din imediata apropiere a oraşului Lhasa, precum şi toate sihăstriile de la Sera şi Drepung. Când i-am spus lui Lobsang că în primăvara anului 1982, în timpul vizitei mele, se lucra la leii din faţa templului din Gyantse, mi-a zis: „Îţi jur, Henrig, că şi în 1979, când am fost eu acolo, un om lucra cu un şpaclu la aceiaşi lei. Acum ai dovada – totul este *tsüma*, totul este aparenţă, înşelăciune”. L-am întrebat unde a fost făcută fotografia în care se vede o încăpere unde se află o grămadă uriaşă de statuete, de ornamente şi de tablă de aur de la figurinele decorative de la fântâni. El mi-a relatat următoarea întâmplare: când delegaţia lui a fost în Norbulingka, chinezii renunţaseră demult să-i mai controleze pe vizitatorii veniţi din partea lui Dalai Lama, aceştia mergeau oriunde doreau, iar când au insistat să vadă încăperile din vechiul templu al lui Dalai Lama, li s-au deschis uşile. Lobsang spune: „Acolo era adunat aurul din templele noastre! Dar totul era spart şi deformat, iar când ne-au văzut privirile oripilate, chinezii ne-au întrebat ce vrem să mai facem cu tot «gunoiul» acela”.

Chinezii au repetat în felul acesta ceea ce i s-a spus delegaţiei încă de la Beijing: „Totul trebuie să dispară. Voi, tibetanii, sunteţi mai proşti decât ne-am închipuit. De ce puneţi atâta preţ pe fleacurile astea?”. La întrebarea mea de ce sunt atât de mulţi pelerini în Barkhor şi în mănăstiri, Lobsang s-a gândit mult şi a spus: „Tibetanii au scăpat din mâna chinezilor, aceştia nu-i mai pot stăpâni, cu atât mai mult acum, când le este permis în mod oficial să-şi practice credinţa. Ştii bine că noi suntem foarte încăpăţânaţi”.

Doar locuitorii din Lhasa, după cum am putut observa în timpul vizitei mele, sunt încă precauţi şi nu au încredere în pacea oferită de chinezi.

Lobsang Samten şi soţia lui, Namlha, nu mai stau împreună cu cei doi copii ai lor într-o locuinţă confortabilă din Statele Unite, ci la Dharamsala, pe o străduţă prăfuită, cu barăci şi căsuţe simple din lut. Aici poţi vedea câini rostogolindu-se în ţărână, găini cotcodăcind şi hipioţi purtându-şi copiii în spate, ca localnicii. Aici, în mediul acesta provincial, trăieşte fratele lui Dalai Lama cu soţia lui din distinsa familie de nobili a lui Tsarong.

O scară îngustă şi abruptă de beton duce în cele două camere modeste ale lor, dintre care una serveşte şi drept birou. Niciun bec nu luminează drumul. Când copiii lor au început, în America, să se intereseze mai mult de Coca-Cola şi de îngheţată decât de cultura tibetană, părinţii au decis să renunţe la confortul din Statele Unite şi să se întoarcă acolo unde le sunt rădăcinile. Aceşti părinţi inteligenţi îl servesc azi pe Dalai Lama în centrul medical din Dharamsala.

Trebuie să înţelegem însă că nu toţi tibetanii din străinătate iau astfel de decizii. Cunosc exemplul unei familii din Elveţia care, prin hărnicie, a ajuns la o bunăstare burgheză şi poseda o casă mare într-un cartier de vile. Într-o zi le-a venit şi lor ideea să se întoarcă în Asia, au vândut tot ce aveau şi au plănuit să-şi construiască un mic hotel în Nepal, în apropierea graniţei tibetane. Bărbaţii familiei, care lucrau ca simpli muncitori în Elveţia, erau foarte fericiţi că se vor putea întoarce într-un interval de timp previzibil în mediul lor cultural. Cu bagajele pline de obiecte de menaj europene, femeile au plecat împreună cu copiii în India. Bărbaţii au rămas în Elveţia, ca să mai facă nişte bani, urmând să vină şi ei mai târziu. Ce s-a întâmplat însă? Nu a trecut niciun an şi toţi s-au întors. În special copiii nu au rezistat şi au vrut înapoi „acasă”, în Elveţia.

Este numai un exemplu, dar trebuie să ne obişnuim cu ideea că acesta nu este un caz izolat. Multora le lipseşte motivaţia pe care o au tibetanii mai inteligenţi, cum ar fi în primul rând cei din familia lui Dalai Lama.

20. Misterul zeilor renăscuţi

Mereu se pune întrebarea dacă se vor mai naşte şi alţi Rinpoche. Se va mai naşte vreodată un Dalai Lama? Aş răspunde la această întrebare cu un „da” clar, căci reîncarnările se pot întoarce oriunde, în Bhutan, Nepal, Sikkim sau Ladakh. Chiar şi în India şi în exilul occidental. Desigur, nu vor mai exista toate cele o mie de reîncarnări care sunt venerate în lumea religioasă a tibetanilor, dar reîncarnările mari şi celebre vor mai exista. Ele există deja, dacă ne gândim, de exemplu, la tânărul Pema Lingpa, pe care l-am întâlnit în Sikkim împreună cu profesorul şi tutorele său, care trăieşte într-o mănăstire din regiunea Bumthang şi este respectat ca una dintre cele mai înalte reîncarnări din Bhutan. El este reîncarnarea unui fierar din secolul al XV-lea, care a fost iniţiat în religie prin voinţa divină.

După părerea mea, aceste noi reîncarnări vor trebui să facă faţă unor sarcini şi mai grele decât încarnările lor anterioare. Deoarece fac parte din aristocraţia naturală a Tibetului, ei au mai întâi obligaţii şi abia apoi drepturi. Sarcina lor este să vegheze la ţinuta morală a oamenilor. Asta înseamnă că nu trăiesc închişi în credinţa lor, ci

trebuie să înveţe să menţină vie religia budistă. Căci în Tibet religia a fost întotdeauna legată indisolubil de politică. În şcolile „pălăriilor roşii", cei mai mulţi călugări s-au căsătorit, au trăit cu familiile lor în mănăstiri şi şi-au cultivat câmpurile. Adepţii şcolii galbene, precum Dalai Lama şi doi dintre fraţii săi, care sunt şi ei reîncarnări înalte, trăiesc cu toţii în celibat. Datorită exilului şi noilor condiţii de viaţă din străinătate, mulţi dintre ei şi-au schimbat modul de viaţă, s-au căsătorit şi şi-au întemeiat familii. Şi fraţii lui Dalai Lama au cerut să fie eliberaţi de jurământul de celibat, însă nu şi-au pierdut statutul înalt de reîncarnări.

Dalai Lama se va reîncarna cu siguranţă, însă probabil că nu în Tibet, deoarece acolo lipsesc acum condiţiile necesare. Comisiile alcătuite din călugări lamaişti învăţaţi nu mai pot intra în ţară ca să găsească un copil extraordinar. Când eram deja foarte apropiat de Dalai Lama, l-am rugat să-mi relateze cum a fost găsit. Ştiam că s-a născut la 6 iulie 1935 în apropierea lacului Kuku-Nor, în provincia Amdo. Dat fiind că era încă prea mic în momentul respectiv, nu îşi mai amintea cum a fost şi m-a sfătuit să-l întreb pe unul dintre puţinii martori oculari care mai trăiau, şi anume pe Dzasa Künsangtse, comandantul armatei. Acesta mi-a povestit că al treisprezecelea Dalai Lama a dat din timpul vieţii indicii referitoare la reîncarnarea lui viitoare. Când, după ce a murit, a fost depus pe catafalc în poziţia lui Buddha, cu faţa orientată spre sud, l-au găsit a doua zi de dimineaţă cu capul orientat spre est. Pentru că nu au fost găsite alte indicii, regentul a călătorit în cele din urmă până la lacul Cho Khor Gye, aflat la distanţă de opt zile de mers, în a cărui apă se spune că se reflectă viitorul. Acolo a avut într-adevăr viziunea unei mănăstiri cu trei etaje, cu acoperişuri de aur, lângă care era o casă mică ţărănească. Imediat după aceea, grupuri de călugări aleşi, însoţiţi de un funcţionar laic, au plecat să-l caute în direcţia indicată. Purtau cu ei obiecte vechi şi uzate din bunurile personale ale celui de-al treisprezecelea Dalai Lama, dar aveau în bagaje aceleaşi obiecte şi în varianta nouă, strălucitoare. Au găsit o serie de băieţi, dar niciunul nu corespundea cerinţelor. În sfârşit, au ajuns la mănăstirea cu trei etaje şi acoperişuri aurite, iar alături era o căsuţă ţărănească exact ca în viziunea regentului. Domnii şi-au schimbat hainele cu servitorii lor, ca să poată intra nebăgaţi în seamă în bucătăria casei, unde obişnuiau să se joace copiii. Totul a decurs minunat: un copil de doi ani s-a repezit la călugărul care avea la gât şnurul de rugăciune al lui Dalai Lama şi a strigat: *„Sera lama! Sera lama!"*. A fost uimitor că acest copil nu numai că nu s-a lăsat înşelat de îmbrăcămintea de servitor a călugărului, dar a şi recunoscut imediat locul lui de origine, mănăstirea Sera, ceea ce pentru călugări a fost un semn sigur. Aceştia l-au supus imediat pe copil examenelor prescrise, pe care le-a trecut în mod strălucit. Fiind

siguri de descoperirea lor, au transmis informaţia la Lhasa, în scris codificat, prin China şi India. Tibetanii au fost nevoiţi să-i plătească o mare sumă de bani lui Ma Pu-fang pentru a cumpăra libertatea lui Dalai Lama! în vara anului 1939, delegaţiile şi copilul împreună cu familia sa au intrat în capitală. Dalai Lama are două surori şi patru fraţi, care sunt cu toţii dotaţi peste medie. Thubten Jigme Norbu, cel mai în vârstă dintre fraţi, a fost recunoscut ca reîncarnare cu mult timp înainte de descoperirea lui Dalai Lama şi a primit demnitatea de lama în mănăstirea Tagtsel. Şi el era numit „Rinpoche”, dar după plecarea din Tibet l-a rugat pe Dalai Lama să-l elibereze de legământul de celibat. Împreună cu el am scris cartea *Tibet – patria pierdută*, care prezintă istoria familiei sale. Între timp a devenit profesor şi traducător la Universitatea Bloomington din Indiana şi duce o viaţă exemplară împreună cu soţia sa şi trei fii minunaţi.

Soţia lui face parte din cea mai veche familie nobiliară tibetană, Sakya, al cărei şef are privilegiul, ca şi Dalai Lama, de a fi purtat în lectică. În Ladakh l-am întâlnit cu ceva timp în urmă pe Sakya Rinpoche în mănăstirea lui, Meru Gompa, unde este prezent doar la marile ceremonii, în rest trăind cu soţia şi fiul său în apropiere de Dehra Dun. Spre deosebire de alţi Rinpoche, care se reîncarnează, demnitatea lui se moşteneşte de la o generaţie la alta. Şi Thubten Jigme şi-a vizitat după Revoluţia Culturală provincia natală, Amdo, şi a constatat cu durere că din fosta lui mănăstire, Tagtsher, nu au mai rămas decât ruine. Al doilea frate, Gyalo Thondrup, nu era reîncarnare. A urmat o şcoală în China şi, cel puţin atât timp cât am fost eu în Lhasa, nu a venit niciodată în capitală. Era interesat de politică şi s-a căsătorit cu o chinezoaică, cu care a trăit un timp pe insula Formosa. Al treilea frate, Lobsang Samten, a fost simplu călugăr şi s-a căsătorit cu Namlha Tsarong.

Ngari Rinpoche, cel mai mic frate, este o reîncarnare înaltă şi posedă doar în Ladakh opt mănăstiri. Dacă îi ceri părerea despre teoria reîncarnărilor, mai degrabă evită răspunsul, dar nu încape îndoială că şi el este o reîncarnare.

Cu puţin timp în urmă am primit de la părinţii mândri şi fericiţi o invitaţie tipărită la ceremonia de confirmare oficială ca Rinpoche a fiului lor Tenzing Nueden. Familia acestei reîncarnări în vârstă de trei ani trăieşte în Elveţia şi este răspunsul concret la întrebarea dacă mai există şi azi reîncarnări. Profesorii lui Dalai Lama au recunoscut copilul ca fiind o reîncarnare, iar Dalai Lama a putut să-i dea şi el aprobarea şi binecuvântarea în timpul vizitei sale în Europa, în 1982. Totul reintră în circuitul secular, copilul a primit un profesor şi trăieşte cu el într-o mănăstire. În ultimii ani, doar în Elveţia, printre cei 1.500 de refugiaţi tibetani s-au numărat cinci reîncarnări. Cei mai mulţi trăiesc azi ca Rinpoche în mănăstiri din Sikkim şi Mysore.

Reîncarnările înseamnă o soartă grea pentru unii părinţi; deşi în astfel de situaţii familiile primesc mari onoruri, cunosc o familie din Elveţia care are un copil cu capacităţi extraordinare, dar îl ţine ascuns, de teamă să nu trebuiască să-l dea la mănăstire. Şi părinţii lui Drigung Chetsang Rinpoche, Dadul Namgyal Tsarong al III-lea şi Yangchen Dolkar, au trăit drama împărţirii între onoare, credinţă şi, despărţirea de propriul copil. Mai ales mama a suferit îngrozitor din cauza despărţirii, când călugării i-au luat băieţelul şi l-au dus pentru a fi educat în mănăstirea Drigung, la 160 de kilometri de Lhasa.

Atât în trecut, cât şi în prezent au fost căutaţi şi descoperiţi copii extraordinari, care au fost recunoscuţi ca reîncarnări şi educaţi corespunzător, iar acest lucru se va întâmpla mereu atât timp cât vor exista tibetani credincioşi.

21. Copiii pierduţi ai Tibetului

O femeie tânără, în portul tradiţional al nobililor tibetani, stă în mijlocul unui grup de copii veseli. Cântă un cântec vechi despre patria ei, cu o voce caldă, serioasă. Tânăra este Pema Gyalpo, sora lui Dalai Lama, care conduce un mare centru şcolar, cu grădiniţă şi creşă, în Dharamsala. De jur-împrejurul unui teren de sport sunt mai multe case curate, din care se aud glasuri vesele de copii. Pe fiecare casă este o tăbliţă cu numele sponsorului, iar cel mai des se poate citi numele Gmeiner, al fondatorului şi conducătorului asociaţiei „SOS – Satele copiilor".

Dar să o lăsăm pe Pema Gyalpo să povestească: „Satul copiilor a fost întemeiat în 1960 de Dalai Lama pentru a-i ajuta pe copiii şi orfanii ai căror părinţi au lucrat la construirea de drumuri sau au murit în timpul refugiului. Sarcina instituţiei noastre este să le oferim un cămin şi să-i educăm în cultura adânc înrădăcinată în noi, ca să devină tibetani adevăraţi. Cei mai mulţi dintre ei sunt orfani – de ambii părinţi sau doar de un părinte. Recent am avut un mare aflux de copii ai căror părinţi au avut voie să vină în pelerinaj din Lhasa în India. Deşi tibetanii trebuie să le dea chinezilor o garanţie că se vor întoarce, mulţi dintre ei şi-au lăsat aici copiii, pentru a fi educaţi în cultura tibetană, fapt care în Tibet nu mai este posibil. Momentan avem 277 de copii în satul nostru. Părinţii care se întorc în Lhasa sunt întrebaţi, desigur, unde le sunt copiii, dar inventează tot felul de explicaţii. Că au murit sau au rămas la rude în India. Aceşti părinţi riscă foarte mult acasă şi este emoţionant să-i vezi venind la Dalai Lama ca să-l roage să le accepte copiii în sat, pentru ca aceştia să poată rămâne tibetani. De curând li s-a interzis părinţilor să ia copiii cu ei în pelerinaj. Acesta este motivul pentru care în ultimele cinci-şase luni nu au mai putut fi luaţi decât puţini adolescenţi. Dar vin

mereu bebeluşi şi tineri peste optsprezece ani. Este foarte clar că chinezii nu doresc ca tinerii să plece din Tibet. Noi trebuie să le fim recunoscători în primul rând indienilor. Sunt foarte primitori şi în prezent avem o sută de mii de refugiaţi la ei în ţară. Li s-au dat terenuri şi li s-au deschis şcoli. Indienii sunt atât de buni cu noi, încât nu ne cer, aşa cum le solicită chinezii, să trimitem înapoi în Tibet copiii lăsaţi aici de părinţi. În cazul în care chinezii ar insista, părinţii din Tibet ne-au informat că vor face o solicitare formală de trimitere a copiilor înapoi în ţară, dar noi nu trebuie să o luăm în serios, ci să-i ţinem pe copii la noi.

Depindem, desigur, şi de Occident şi primim sprijin din Europa, America şi Australia. Dacă nu ar fi acest ajutor, nici nu am putea exista, şi sperăm că vom primi şi pe mai departe sprijin. Suntem recunoscători pentru orice publicitate care ni se face. Între timp a apărut o nouă problemă: avem deja atât de mulţi copii care au crescut, care au terminat şcoala secundară sau au absolvit universitatea, încât este dificil să le găsim locuri de muncă. Am ajuns în punctul în care, disperaţi, căutăm locuri de muncă şi ne gândim să întemeiem o mică industrie. Mulţi refugiaţi au primit teren de la statul indian, dar pământul nu s-a înmulţit, pe când numărul tibetanilor din India a crescut semnificativ. De aceea, o industrie mică ar fi următorul pas pentru copiii educaţi de noi şi pentru adulţii calificaţi. Am obţine astfel două victorii: concetăţenii noştri ar primi un loc de muncă, iar suprapopularea aşezărilor tibetane ar fi evitată. Pe moment, şi şcoala noastră de aici, din Dharamsala, este plină până la refuz, dar mai avem un mic teren în partea de jos a localităţii şi sperăm să primim ajutor pentru a construi acolo alte şcoli".

Pe unul dintre copiii pe care părinţii i-au lăsat aici când s-au întors din pelerinajul în India l-am întâlnit recent la Institutul Tibetan Rikon din Elveţia. Este cel care mi-a relatat într-un capitol anterior despre viaţa lui sub ocupaţia chineză. Dat fiind că tatăl său era funcţionar guvernamental – cumpăra lemn în provincia Kongpo şi îl livra chinezilor –, părinţii lui au primit permisiunea oficială de a călători în India în scopul „vizitării rudelor". Au folosit această ocazie pentru a-l vizita în secret pe Dalai Lama şi pentru a-l lăsa acolo pe Lobsang Tempa. Băiatul de treisprezece ani se numără printre puţinii norocoşi care au rude în Elveţia, iar acestea l-au ajutat cu bani pentru a putea veni aici. O altă întâmplare fericită pentru Tempa a fost întâlnirea cu un elveţian care l-a îndrăgit, s-a ocupat de el, l-a adăpostit în mănăstirea Rikon şi îl ia cu sine la ţară la sfârşit de săptămână, împreună cu copiii săi. În Rikon este educat de călugării tibetani, care îl familiarizează cu tot ce înseamnă cultura tibetană. Tatăl adoptiv se ocupă de educaţia lui europeană, astfel că acest tânăr ar fi candidatul ideal pentru o eventuală întoarcere în Tibet, având în

vedere cunoştinţele şi capacităţile lui.

Prima şcoală pentru copiii tibetani a fost deschisă în 1960 în Mussoorie, în nordul Indiei. În acelaşi an, sora cea mai mare a lui Dalai Lama, doamna Tsering Dolma Takla, a amenajat o infirmerie pentru copiii orfani din Dharamsala. De la acest cămin de copii s-a dezvoltat apoi satul tibetan de copii „Tibetan Children's Village”, care este condus din 1964 de doamna Pema Gyalpo, sora mai mică a lui Dalai Lama. De-a lungul anilor, acest sat al copiilor s-a tot dezvoltat, devenind un centru important de educaţie pentru copiii tibetani. Din 1972 este membru al reţelei internaţionale „SOS – Satele copiilor”. Astăzi, el adăposteşte peste 1.200 de copii şi adolescenţi, care, aşa cum am spus, au fost puşi de părinţii lor sub protecţia lui Dalai Lama.

În 1963 s-a înfiinţat şi în Mussoorie „Tibetan Homes Foundation”. Aici au fost cazate grupuri de copii de refugiaţi fără adăpost în cămine conduse de părinţi tibetani. Şi această instituţie este de câţiva ani membră a reţelei „SOS – Satele copiilor” din India, adăpostind aproximativ 700 de copii în 28 de cămine. (Informaţie preluată din cartea *Tibet… Der Weg zum Dach der Welt*[16], de Gyaltsen Gyaltag, Pinguin, Innsbruck, 1982.)

22. În căutarea amintirii

Cu puţin timp înainte să vin la Lhasa în 1982, a avut loc sărbătoarea Anului Nou tibetan, la care am vrut să iau parte, pentru că aşa scria în descrierea excursiei noastre de grup. Dar nu a fost nicio serbare de Anul Nou pentru mine, pentru că plecarea noastră din Europa a fost amânată din motive foarte puţin plauzibile. „Nu sunt destui angajaţi care să deservească turiştii în această perioadă, când tot poporul sărbătoreşte…” S-a vorbit despre o mare serbare de Anul Nou, pe care voiam să o vedem, dar a devenit una foarte mică. De ce nu putea fi atârnată Marea *Thangka* pe Potala? Acesta era momentul culminant al tuturor serbărilor la care am luat parte în Lhasa, inclusiv al celor de Anul Nou, când această *thangka* era desfăşurată în ultima zi a celei de-a doua luni.

Deoarece ştiam că acest drapel este păstrat în căsuţa galbenă de la poalele palatului Potala, am vrut să aflu de ce nu a fost scos cu acea ocazie. Explicaţia părea convingătoare: pentru a atârna pe Potala *thangka* uriaşă, făcută din brocart şi mătase brodată, ar fi fost nevoie de vreo două sute de bărbaţi puternici, care, în plus, să fie antrenaţi pentru asta. Or, această abilitate o aveau doar călugării de la Namgyal Dratsang, a căror mănăstire era situată la vest de Potala, iar aceşti călugări se află acum într-o mică mănăstire din Dharamsala, făcând parte din anturajul cel mai apropiat al lui Dalai Lama şi însoţindu-l la marile ceremonii. Ngari Rinpoche a numit aceste explicaţii ale

chinezilor „pretexte ridicole”. Poate că odată se va sărbători iar Anul Nou în Lhasa, dar nu va mai fi aşa cum l-am trăit eu. Mi-am adus încă o dată aminte de lucrurile de aici care s-au pierdut pentru totdeauna. Toată lumea se îndrepta pe atunci spre această serbare – negustori şi funcţionari, ţărani şi nomazi în frumosul lor port popular, era viaţă, viaţă tibetană nefalsificată! Săraci sau bogaţi, toţi mergeau în pelerinaj plini de credinţă şi fără îndoieli în suflet, pentru a aduce ofrande zeilor şi a le cere binecuvântarea. Cu cât erau mai fastuoase hainele, cu cât erau mai scumpe podoabele femeilor, cu atât era mai mare satisfacţia poporului spectator, care era străin de lupta de clasă şi de invidie.

Poporul cânta şi dansa săptămâni în şir sub privirile binevoitoare ale călugărilor. În fiecare casă se organiza o masă festivă, iar Aufschnaiter şi cu mine eram şi noi invitaţi. În curtea „Deyang Shar” a palatului Potala se învârteau pe muzică tibetană dansatorii cu pălării negre, iar la etajul cel mai de sus trona după o perdea galbenă Dalai Lama, privindu-şi mulţumit poporul. Cu un etaj mai jos stătea regentul, îmbrăcat în brocart auriu, sub el erau miniştrii, în ordinea rangului, rudele lui Dalai Lama şi familiile de nobili. Vizavi era locul ambasadorilor, al englezilor, bhutanezilor, nepalezilor şi chinezilor. Toate acestea mai există doar în amintire.

Am văzut steagurile de rugăciune fluturând pe Chagpori, dar ele se unduiau acum deasupra ruinelor şi nu am putut afla cine a avut curajul să le agaţe acolo. Şcoala de medicină din vârful muntelui a fost distrusă încă din timpul revoltei din 1959, şi nu mai târziu de către Gărzile Roşii. Nu am mai văzut nici cele cinci mari *chörten*-uri Bargogaling de la intrarea vestică în oraş, care pentru noi, refugiaţii de acum mulţi ani, au fost poarta spre o nouă viaţă. Aproape fiecare carte despre Lhasa menţiona mai demult că aici stăteau gardieni care păzeau oraşul. Ne-am apropiat cu inima bătându-ne puternic, dar nu am văzut decât câţiva cerşetori care întindeau mâna după pomană, nu şi soldaţi-călugări sau alţi paznici. Ne-am amestecat cu un grup de pelerini şi am intrat nestingheriţi pe poarta oraşului Lhasa.

Şi poarta vestică a fost distrusă complet încă dinainte de Revoluţia Culturală, pentru a face loc unei şosele uriaşe de tranzit. Era situată între Potala şi Chagpori. De câte ori am stat pe aceste două simboluri ale oraşului şi m-am uitat la femeile îmbrăcate de sărbătoare, purtând pe cap podoabele lor triunghiulare cu perle şi turcoaze, care aduceau ofrandă zeilor! Pe umăr aveau atârnaţi săculeţii coloraţi cu *tsampa* şi ierburi medicinale şi în curând puteam să inspir miresmele care se ridicau din azaleele uscate şi ramurile de ienupăr.

La întoarcerea în Lhasa am căutat izvorul lui Dalai Lama, unde era adus mereu la adăpat un elefant primit cadou de la regele

Nepalului. Locul era îngrădit, dar dedesubt curgea un firicel de apă din care aveau voie să ia şi oamenii de rând. Acum nu se mai vedea nimic, peste tot se construiseră barăci.

Mă gândesc plin de nostalgie la acest loc romantic de la intrarea în oraş, la urnele funerare uriaşe, dintre care cele trei centrale erau legate între ele cu o frânghie de care atârnau câteva duzini de clopoţei ce sunau cristalin în briza uşoară. În ciuda climei aride, aceste *stupa* aveau o patină frumoasă şi erau acoperite de muşchi. Explicaţia pentru acest fenomen neobişnuit în podişul uscat al Tibetului erau numeroasele pârâiaşe care curgeau odinioară de jur-împrejur.

De asemenea, la vest de poarta de intrare în oraş era un mic iaz în care se oglindeau aceste *stupa*. Pe el înotau o mulţime de raţe colorate şi alte păsări călătoare şi îmi aduc aminte că iarna, când picioarele le erau prinse în gheaţă, pelerinii cuvioşi se duceau la lac şi le eliberau cu grijă. Dragostea pentru animale era mare şi, dată fiind credinţa într-o reîncarnare posibilă în orice făptură, tibetanii aveau grijă de toate vieţuitoarele. Mai târziu, când eram deja de o bună bucată de vreme în Lhasa, s-au ridicat încă două *stupa* şi am profitat de ocazie ca să fotografiez şi să desenez etapele construcţiei unui astfel de monument funerar. Astăzi, toate cinci sunt distruse, iar legenda pe care o povesteau mai demult oamenii din Lhasa a devenit o tristă realitate. Se spune că Potala şi Chagpori sunt capul şi coada unui dragon care uneşte cele două dealuri. Când s-a străpuns corpul dragonului pentru a se construi poarta de intrare în oraş, printre locuitori a domnit o mare teamă, deoarece legenda spunea că, dacă trupul dragonului va fi rănit, va veni o mare nenorocire peste Lhasa. Pentru a împiedica această nenorocire, s-a „reparat” coloana vertebrală a dragonului prin construirea acestor mari *stupa*, care aveau menirea de a păzi oraşul de nenorociri. Astăzi ele sunt distruse, iar nenorocirile nu au ocolit oraşul.

În timpul plimbărilor mele mă tot opream şi mă întrebam: oare acesta este cu adevărat oraşul în care am petrecut mulţi ani fericiţi? Evenimente demult uitate şi frânturi de conversaţii îmi veneau în minte şi într-o zi m-am întrebat dacă mai trăia bătrânul Amchila, medicul pe care odinioară îl vizitam adesea. Şi chiar l-am revăzut în noul spital al tibetanilor, Mentsikhang. De bucurie, mi-a oferit o cărticică despre plante medicinale, care avea pe copertă un mac albastru, considerat regina florilor din Himalaya, nu doar datorită frumuseţii sale, ci şi puterii de vindecare foarte apreciate. Pentru mine, această floare albastră a reprezentat împlinirea unui vis din tinereţe, pentru că încă de când eram student în Graz am căutat „floarea albastră a romantismului”, care înfloreşte în taină dincolo de munţi, cum zice cântecul. Ea era expresia dorului meu de ducă din tinereţe, iar cântecul acesta m-a urmărit toată viaţa, în toate

expediţiile mele, şi mereu am sperat, în subconştient, că voi găsi odată floarea. Şi iată, după patruzeci de ani, am găsit-o în Bhutan. Este macul albastru *(Meconopsis baileyi)*, numit astfel după cel care l-a descoperit, locotenentul-major F.M. Bailey, un prieten al meu. Acum îi revedeam albastrul-azuriu strălucitor pe coperta cărţii primite de la bătrânul doctor, o cărticică redactată foarte îngrijit, scrisă în chineză şi tibetană. Vremurile de demult au revenit la viaţă în discuţiile noastre, iar medicul mi-a povestit că el şi învăţăceii lui merg în fiecare toamnă în munţi ca să adune plante medicinale. Locul lor preferat pentru aceste drumeţii este Itso, frumosul lac de la nord de Lhasa care era şi destinaţia mea când îmi plimbam câinele. Pe atunci mă bucura vederea unei flori minunate, asemănătoare cu laleaua, al cărei nume nu îl cunoşteam. Între timp am aflat că este vorba de *Saussurea obvallata*, care se găseşte la o altitudine de aproximativ 4.000 de metri. Am revăzut-o acum câţiva ani pe malul lacului Hemkund, unde poartă frumosul nume de „lotusul lui Brahma". Pelerinii care vizitează acest lac sfânt în „Valea florilor" spun că Brahma a lăsat această floare pe pământ doar aici. Dar Brahma a lăsat-o şi în alt loc, căci ea înfloreşte, în toată splendoarea ei, şi pe malul lacului Itso. Din păcate, nu am mai putut vizita şi acest lac, din lipsă de timp. Am ajuns numai până la mănăstirea Kyetsang, din apropiere de Lhasa, care a fost construită în peretele vertical de stâncă şi a fost distrusă în ciuda poziţiei sale greu accesibile.

Aici, la bătrânul Amchila, am primit – în sfârşit! – ceaiul tibetan rânced cu unt şi i-am savurat gustul delicios. Am stat toată după-amiaza împreună: ne umpleam întruna ceştile şi povesteam despre vremurile de odinioară.

Amchila primise medicamente de la turiştii din America şi Europa şi se bucura că îl pot ajuta să le identifice şi să traducă prospectul în tibetană. De bucurie că l-am ajutat, mi-a dăruit vechiul lui *menkhung* din piele, săculeţul în care sunt păstrate pliculeţele de medicamente şi instrumentele medicale. Este o mare raritate şi un cadou deosebit de preţios. Odinioară mă duceam adesea la şcoala medicală de pe Chagpori şi vedeam cum tinerii călugări îşi ascultau cuminţi şi atenţi dascălii. Era un privilegiu să fii elev acolo şi fiecare mănăstire trimitea câţiva băieţi inteligenţi într-una din cele două şcoli. Din păcate, şcolile medicale se izolaseră încă de pe atunci faţă de orice progres. Ştiinţa lor era deja bine pusă la punct; era un sistem vechi de două mii de ani, care nu putea fi atins în niciun fel. A fost din nou meritul unui Tsarong, al lui Jigme Tsarong, că ştiinţa tibetană a făcut mari progrese în ultimii ani, mai ales în ceea ce priveşte prepararea de medicamente din plante medicinale şi din minerale, care ne sunt folositoare şi nouă. Astăzi, centrul medical al lui Dalai Lama din Dharamsala îşi trimite produsele naturale în lumea întreagă.

23. Poveşti de la piaţă

La est de Lhasa se afla Dote, locul de muncă al lui Peter Aufschnaiter, unde acesta construise un canal pentru o nouă electrocentrală. Pe drumul ce duce acolo am văzut nişte ţărani care îşi lucrau câmpul cu plugul tras de iaci. Erau dotaţi deja cu pluguri de metal, pe care guvernul chinez le-a pus la dispoziţia unora. Cu ele le era mai uşor decât cu vechile pluguri de lemn, la care fierarul satului ataşa un mic vârf de fier. Le-am strigat din depărtare câteva cuvinte prietenoase în tibetană, care i-au făcut să se oprească din lucru şi să se uite uimiţi la mine. Revedeam ogoarele lor tipice, care nu erau mărginite de garduri şi arbori, culoarea predominant cafenie a peisajului familiar şi respiram aerul acela uscat, limpede precum cristalul, care face ca toate contururile să fie mai bine definite. Acest peisaj a exercitat dintotdeauna o atracţie unică asupra mea: ori îl iubeşti, ori îl deteşti, cale de mijloc nu există. Păşesc prin acest peisaj ca prin spaţii fără timp, peste meleaguri părăsite care odinioară erau patria unor tibetani veseli, fericiţi. Am discutat cu ţăranii despre situaţia alimentaţiei, care, ţinând cont de boţurile de unt pe care le-am văzut în bazar, nu părea atât de rea. „Da”, a spus unul dintre ţărani, „în Lhasa există unt, carne şi făină. Dar du-te la ţară, acolo n-o să mai vezi nimic din toate astea şi oamenii fac foame”. Mi-a confirmat deci experienţa delegaţiei lui Dalai Lama. Ţăranul a continuat: „Asta e doar pentru străini, ca să li se arate ce bine ne merge”. Pe piaţă se găsea şi carne uscată de iac şi de oaie, dar, ciudat, nimeni nu o cumpăra. Asta întăreşte suspiciunea că era doar o decoraţiune pentru străini.

Ţăranul mi-a povestit că de trei ani le merge ceva mai bine, că religia nu mai este interzisă. „Avem voie din nou să ne rugăm şi să mergem în pelerinaj la Barkhor, dar mai mult nomazii merg până acolo şi nu au nicio reţinere să se arunce la pământ şi să se roage de faţă cu toată lumea. Locuitorilor din Lhasa le este încă frică, pentru că nu poţi avea în niciun caz încredere în chinezi.” Vorbim şi despre marile mănăstiri în care mai demult trăiau mii de călugări. El le enumeră pe toate: Sera, Drepung, Ganden… cât de familiare îmi sunt aceste nume! Şi de la acest ţăran aud cuvântul *tsüma*, referindu-se la călugări falşi, deghizaţi. Totul este *tsüma*, fals, o păcăleală, un spectacol, nu are nimic de-a face cu adevărata libertate a religiei. „Totul este doar un vicleşug al chinezilor”, spune el revoltat. Puţinele mănăstiri care nu au fost distruse sunt goale. Poate mai vezi ici şi colo câte un călugăr, dar are peste şaizeci de ani, nu mai există călugări tineri. Ţăranul mă tot asigură cât de mult îl iubesc el, dar şi ceilalţi tibetani pe Dalai Lama, chiar dacă nu l-au văzut încă niciodată. „Religia nu mai poate fi practicată decât în treacăt, mai demult ea era

prezentă peste tot.”

Nici cu munca, mai ales în agricultură, lucrurile nu stau la fel de bine ca odinioară. Oamenii trebuie să lucreze acum în comun şi, indiferent dacă sunt harnici sau leneşi, primesc aceeaşi raţie. „Mai demult, dacă lucram mult, aveam mai mult – nu e mai logic aşa?”, a întrebat el. Dar unele lucruri s-au schimbat în bine în ultimii trei ani, în primul rând faptul că au voie să cultive plantele de care au cu adevărat nevoie. „La început, chinezii ne-au obligat să cultivăm doar grâu, deoarece ei îşi fac mâncarea din făină de grâu, aşa că recolta le era destinată doar chinezilor, nu mai rămânea loc şi pentru orz, din care ne facem *tsampa*.” Acum au voie să cultive şi orz, iar munca la câmp le face din nou plăcere, deoarece ea are din nou sens pentru tibetani.

În bazar am întâlnit-o pe ţăranca Lobsang Deki. Se simte înşelată de chinezi şi nu are încredere în ameliorarea momentană. „Nimeni nu poate avea încredere în această pace, a trebuit să lucrez douăzeci şi trei de ani la colectiv şi am primit pentru asta doar o porţie mică de mâncare. Nu mai am niciun metru pătrat de teren şi va trebui să părăsesc din cauza asta Tibetul, să merg în India.”

M-am plimbat mai departe prin bazar, am văzut bulgări mai mici şi mai mari de unt, unii grei de până la douăzeci de kilograme, pe care nomazii îi tăiau în bucăţi cu o sârmă groasă. Se pare că oricine putea cumpăra, un kilogram costa patru yuani, adică aproximativ cinci mărci. Negustorii acopereau untul cu grijă, cu un carton vechi, ca să nu se topească sub razele soarelui cald de aprilie. Totul, *tsüma?* Totul, „spectacol”?

Pe câmpurile dintre Shigatse şi Gyantse, în partea cea mai fertilă a podişului tibetan, am văzut două gospodării agricole colective şi câteva tractoare, puţine, dar acestea doar stăteau pe câmp; deşi mă uitam în toate părţile, o singură dată am văzut unul mergând. Nu am văzut nicăieri imaginile cunoscute din broşurile de propagandă, cu tibetane machiate, îmbrăcate festiv, care stau pe maşini de recoltat strălucitoare sau chiar manevrează, în aceeaşi ţinută „elegantă”, tunuri de apărare antiaeriană! Este de neconceput cum un popor precum cel chinez, a cărui inteligenţă este cunoscută în toată lumea datorită înţelepţilor şi filosofilor pe care i-a dat, ne crede atât de naivi încât să acceptăm ca reale, fără niciun comentariu, aceste „sate potemkiniene” ale „vieţii cotidiene” tibetane. Ce-i drept, canalele de irigaţie extinse până departe, în văile laterale, sunt exemplare. Derivarea din râuri se face exact la fel ca în trecut, prin baraje de acumulare primitive, dar de-a lungul canalelor s-au plantat nenumărate sălcii, ceea ce am făcut şi eu şi Aufschnaiter, la o scară mai mică, la cererea lui Chikyab Khenpo, călugărul cel mai mare în rang. Unele sălcii mai sunt şi astăzi acolo şi au trunchiuri incredibil de

groase. Aceste irigaţii le sunt de folos în primul rând chinezilor, ca să-şi poată cultiva grâul. Acolo unde ar fi însă nevoie urgentă de intervenţie, de exemplu în oraşul Lhasa, nu s-a făcut nimic. În urmă cu treizeci de ani, Aufschnaiter şi cu mine ne ocupam deja, la cererea guvernului, de problema canalizării. Am măsurat tot oraşul, am notat şi denumit fiecare casă şi am desenat un plan exact. După cum se vede, şi tibetanii au avut această idee progresistă, însă nu li s-a mai lăsat timpul necesar pentru a o pune în practică.

În împrejurimile cazărmilor s-au plantat trei mii de pomi fructiferi, care au fost altoiţi, tunşi şi îngrijiţi. Un „grădinar” tibetan locuieşte în apropierea plantaţiei, într-o căsuţă, pentru a putea alunga hoţii care fură fructe noaptea, deşi livada este împrejmuită. Şi în cazul acesta putem să ne întrebăm: pentru cine se coc fructele: pentru chinezi sau pentru tibetani? Desigur că pentru chinezi.

Peste tot se văd cărucioare trase pe jante de bicicletă, câteodată şi unele mai mari, trase pe roţi de maşină. Dar întâlneşti şi atelaje la care sunt înhămaţi măgari sau -micii ponei tibetani, până la cinci animale la un vehicul. Pe lângă încărcătura atelajelor, trebuie să-i care şi pe oamenii care se urcă deasupra, încât te întrebi cum de bietele animale înfometate nu se prăbuşesc din cauza poverii. Se pot vedea şi utilaje, trase tot de cai mici, care împing pietrişul din mijlocul străzilor prăfuite în canalele laterale, un fel de operaţiune primitivă de întreţinere a drumurilor.

Tibetanii care lucrau la câmp erau însă exact la fel de prăfuiţi, murdari şi arşi de soare precum cei pe care îi ştiam de odinioară. Şi purtau şi acum coşuri în spate, adunau bălegarul de iac şi îl aruncau peste umăr în coş cu un gest iscusit.

A fost perfecţionată şi reţeaua de telefonie, pentru că chinezii au avut ideea de a construi turnuri din cărămizi de lut pentru a întinde între ele cabluri. Mai demult erau doar stâlpi de lemn, care erau furaţi adesea pentru a fi puşi pe foc, iar cablul era şi el demontat pentru a se lega cu el poverile pe spinarea animalelor din caravane.

Nomazii din bazar, care ies în evidenţă prin cojoacele lor groase din blană de oaie, pe care le poartă direct pe corpul gol, trăiesc din timpuri imemoriale pe podişul tibetan şi se mută de la un loc de păşune la altul pentru a-şi hrăni şi a-şi menţine sănătoase animalele lor dragi. Chinezii, când au ocupat ţara, i-au numit „hoarde barbare” şi nu le-au mai permis să se mute cu animalele nici măcar în locurile de păşunat învecinate. Şi asta s-a schimbat între timp, căci îi poţi întâlni din nou cu oile lor prin trecători, iar unii poartă nu numai cojocul uzat din blană de oaie, ci şi bonetele verzi ale chinezilor. Însă nu sunt complet liberi. Sunt organizaţi în cooperative, li se distribuie făină de orz şi primesc indicaţii – câte oi pot să taie pentru uzul personal. Ce deosebire faţă de vremurile de demult, când străbăteau,

ca oameni liberi, întinderi uriaşe! După aceea şedeau cu picioarele încrucişate pe piei moi de antilopă, în corturile lor ţesute din lână de iac, şi îşi beau mulţumiţi ceaiul rânced cu unt. Acolo spuneau poveşti care ajungeau până la ei din sudul Tibetului, din zona Munţilor Himalaya. Poveşti despre Yeti, pe care ei îl numesc *migö* şi despre care se spune că este un om uriaş al zăpezilor. Legende care s-au răspândit mai apoi în toată lumea, de când există expediţiile alpiniştilor. Tibetanii spun multe poveşti despre *migö*, de la care ei spun că au găsit „urme de om", doar că mult, mult mai mari. Se spune că este o făptură care vine seara şi se aşază lângă foc fără să vorbească, mănâncă laolaltă cu oamenii şi apoi pleacă, mergând în poziţie verticală, ca şi ei.

Şi eu am văzut în Himalaya astfel de urme ale „omului zăpezilor", dar îmi este foarte clar că nu există Yeti, iar urmele au o cu totul altă origine. Sunt urme de urşi, din care există trei specii în Himalaya. Mai întâi ursul carnivor, *shatom*, care atacă şi oamenii, apoi ursul erbivor, *tsatom*. Ambii se ridică pe picioarele din spate, ca nişte oameni uriaşi. Eu însumi am avut câteva întâlniri cu urşii, care îşi lasă în zăpadă urmele imense, învăluite în mister. Mărimea uriaşă a urmelor se datorează topirii zăpezilor; în plus, ursul îşi aşază laba din spate imediat după cea din faţă. Aşa ai impresia că de fapt este o fiinţă care merge pe două picioare. Ca toată povestea să fie şi mai misterioasă, se vorbeşte despre urme de Yeti care dispar în mijlocul câmpului înzăpezit, dar aici există o explicaţie foarte simplă: în cazul acesta nu este vorba de urme de urs, ci de urmele picioarelor zăganului uriaş, numit şi vulturul cu barbă, care se ridică în aer după ce îşi ia avânt ţopăind pe pământ.

În podişul Tibetului mai există o specie de urs uriaş, care scurmă după iepuri-fluierători. Am văzut adesea, din depărtare, astfel de urşi, care scurmau după acei iepuraşi şi apoi îşi mâncau prada. Dacă erau deranjaţi când mâncau, se ridicau pe labele din spate, arătând ca nişte oameni. Explicaţii raţionale pentru mistere care preocupă şi azi fantezia umană, la fel ca monstrul din Loch Ness…

Unul dintre progresele reale din Tibet este faptul că şoselele care s-au construit pot fi folosite şi de nomazi, astfel că îi vezi din nou venind în pelerinaj la Lhasa. Retrăieşti senzaţia din vremurile de demult când îi vezi făcând din nou comerţ în bazar pe aceşti bărbaţi mândri şi musculoşi, cu atitudinea lor liberă, şi pe femeile vesele, cu obrajii lor roşii care par nişte mere coapte. Acum au voie din nou să fie nomazi, pentru că asta e viaţa lor şi fără asta nu pot fi fericiţi. Se pare că şi chinezii au înţeles că e greşit să le impui un alt mod de viaţă. Aşa cum şi eu cred că este o greşeală ca noi, europenii, în calitate de turişti sau de misionari, să umblăm prin lume şi să credem că numai morala, religia şi modul nostru de viaţă sunt corecte şi, prin

urmare, demne de a fi răspândite. Niciodată nu am sesizat o atitudine similară din partea tibetanilor cât timp am convieţuit cu ei. Erau o comunitate religioasă omogenă, conştientă de sine, dar nu au încercat niciodată să-şi exporte religia, aşa cum facem noi; nici religia şi nici datinile şi obiceiurile. Nu-mi amintesc ca vreun tibetan să fi încercat vreodată să ne convertească pe Aufschnaiter şi pe mine la budism, în toţi anii petrecuţi împreună!

24. Mă întorc la Gyantse

Astăzi mergem spre Shigatse prin Gyantse. Pe un soare orbitor, putem admira întreaga splendoare a podişului tibetan. Este un peisaj care pare să fi fost creat special pentru religia tibetanilor. Sau poate că forma tibetană a budismului putea să apară doar într-un astfel de peisaj? Este uimitor ce senzaţie de pace îi dă privitorului acest peisaj, deşi conţine toate elementele sălbăticiei. Pe toată durata călătoriei vedem un singur tractor; câmpurile sunt încă lucrate cu ajutorul iacilor.

Piaţa din Gyantse, mai demult un celebru loc de târg al tibetanilor, nu mai este în prezent atât de animată. Gyantse era oraşul unde se produceau cele mai bune covoare şi materiale, iar azi există din nou o manufactură la poalele vechii cetăţi, care aparţine însă cooperativei şi de aceea, în locul clasicelor modele cu flori, pe covoare sunt mai mult dragoni şi alte simboluri chinezeşti. Îmi aduc încă aminte de cântecele vesele ale ţesătoarelor de covoare, care sunt foarte asemănătoare cu cântecele noastre populare numite *Gstanzln*[17]. Un astfel de cântec suna cam aşa, în traducere liberă: „Fidelitatea fetelor din Gyantse nu durează cât materialele pe care ele le ţes". Cântecele pe care le cântă tibetanii în ziua de azi au un conţinut politic şi sună cam aşa:

Acum tibetanii sunt ca puii de găină părăsiţi,
fără cloşcă într-o ţară pustie.
De-ar veni salvatorul, Tenzin Gyatso,
mai repede înapoi în Tibet;
Rugăciuni ziua! Rugăciuni noaptea!
Strigătul sălbatic al „porcilor negri"
se aude tot mai încet.
Să folosim ocazia aceasta!
Rugăciuni ziua! Rugăciuni noaptea!
Rugăciuni în ultimii douăzeci şi trei de ani;
Întoarcerea grabnică a lui Tenzin Gyatso
în ţara împodobită cu zăpadă.
Să prospere centrele religioase

în ţara religiei şi să trăiască Tenzin Gyatso
o mie de ani!

„Tenzin Gyatso" este numele actualului Dalai Lama. Versurile „Strigătul sălbatic al «porcilor negri» / se aude tot mai încet" sugerează o slăbire a asupririi chineze.

Fetele nemăritate din Lhasa cântă despre alegerea soţului:

Alegeţi dacă se poate un Seei-Chei;
Nu are nicio importanţă dacă are pe faţă cicatrici de vărsat de vânt.
Dacă acest lucru nu e cu putinţă, atunci muncitorii Drah-Sheei
nu sunt cea mai proastă alegere.
„Colaboratorii iresponsabili" nu sunt demni de a fi aleşi,
însă aurul poate fi găsit şi prin nisip.

„Seei-Chei" este expresia chineză pentru şoferi. Un şofer câştigă mai bine decât tibetanii cu o poziţie socială modestă şi, circulând mult, poate obţine alimente mai multe decât cele date cu raţia. „Drah-Shei" sunt muncitori foarte săraci, care suportă bine duritatea condiţiilor de muncă de sub stăpânirea chineză, însă nu se împrietenesc niciodată cu ocupanţii. „Colaboratorii iresponsabili" sunt „bicefalii" despre care am vorbit deja; ei sunt menţionaţi în cântecul despre alegerea soţului numai sub rezerva că „aurul poate fi găsit şi prin nisip", adică s-ar putea să se găsească printre ei şi un patriot.

*

Să ne întoarcem la Gyantse. Complexul mănăstiresc din Gyantse a fost făcut una cu pământul. Au mai rămas în picioare doar două temple şi marele monument funerar şi se spune că şi tibetanii ar fi fost siliţi să participe la aceste distrugeri. Este greu pentru cineva din exterior, pentru cineva neimplicat, să dea un verdict şi nu doresc să fac nici eu acest lucru, ci doar să relatez nişte fapte. În timpul şederii mele recente în Tibet, am văzut un singur portret al lui Mao, aici, în Gyantse, în fabrica de covoare, amenajată ca odinioară. În mod izolat, am văzut la tineri mici insigne cu Mao, care însă nu înseamnă nimic, pentru că ei ar purta orice alte insigne, şi îmi aduc aminte de vremurile de demult, când ofiţeri ai armatei tibetane, care nu aveau distincţii militare, căutau tot felul de insigne numai ca să poată purta pe piept ceva colorat.

Vizităm ce a mai rămas din mănăstire. În acest timp, ghidul nostru chinez merge la vânătoare de porumbei cu puşca, şi atunci se întâmplă un lucru emoţionant: câţiva copii tibetani aleargă spre el şi încearcă să-l oprească. În mod uimitor, chinezul îi ascultă şi, ruşinat,

îşi ascunde puşca sub jachetă. În timp ce făceam turul mănăstirii, tocmai se goleau toaletele, nişte podeşte înălţate, cu găuri în ele, amenajate pe un zid. Acolo se aruncă toate reziduurile, inclusiv cenuşa, şi astfel se produce un gunoi bun pentru agricultură. Este singurul îngrăşământ, pentru că preţiosul bălegar de iac şi de vacă este ţinut la uscat pe pereţi şi pe stânci şi este folosit apoi drept combustibil. Nu e mai curat în ţară de când sunt chinezii la conducere şi încă mai există câini vagabonzi, deşi chinezii afirmă contrariul.

În Kyichu, de exemplu, râul care trece pe lângă Lhasa, am văzut plutind în două locuri leşuri de vite în descompunere. Asta nu s-ar fi întâmplat niciodată odinioară, căci din Kyichu ne luam cea mai bună apă de băut.

Iarăşi a trebuit să plătim când am vrut să fotografiem. Aici, în ultimul templu rămas în Gyantse, ne-au cerut chiar zece yuani pentru fiecare fotografie. Aveam în bagaj desenele mele din 1950 şi puteam să fac, plin de tristeţe, comparaţii. Am mai găsit două *thangka* vechi, cusute în piele, iar în biblioteca bine întreţinută am adăstat multă vreme ca să studiez şi să fotografiez copertele de cărţi gravate şi aurite splendid. *Stupa* de lângă marele templu este una dintre cele mai mari din Tibet şi s-a păstrat intactă. Este din granit şi are cinci etaje. La fiecare etaj sunt capele împodobite cu statui, iar în interior o scară în spirală duce până în vârf. De data aceasta nu am reuşit să fiu singur niciun moment; lângă mine stătea mereu un paznic care veghea la respectarea interdicţiilor afişate pe tăbliţele de pe pereţi. În templu, doi călugări erau ocupaţi să facă ordine la cozile nesfârşite ale pelerinilor care voiau să ajungă la altar. Sunt absolut sigur că erau nişte călugări deghizaţi, nu călugări autentici. Desigur, mă întreb şi cine primeşte banii pe care turiştii trebuie să-i plătească peste tot. Chinezii dau asigurări că banii ajung la tibetani, dar în Potala am primit o chitanţă pe care scria doar în chineză şi, drept urmare, presupun că nu tibetanii şi mănăstirile beneficiază de banii încasaţi, ci chinezii.

La jumătatea lunii noiembrie a anului 1950, când a trebuit să părăsesc Lhasa, am ajuns cu caravana mea şi la Gyantse. Unul dintre cei mai buni prieteni ai mei, Surkhang Wangchuk, era unul dintre cei doi guvernatori din oraş şi m-a invitat să rămân la el ca oaspete. Reşedinţa lui oficială era în oraş, căci englezii distruseseră fortăreaţa încă din 1904. O încăpere cu obiecte de expoziţie aminteşte încă de expediţia Younghusband. Vizavi de stânca Dzong se află un adevărat oraş mănăstiresc compus din optsprezece temple mici. Acolo sunt expuse o dată pe an marile *thangka* festive, toate celelalte fiind distruse. Când am ajuns la intrarea în templu, am văzut cu bucurie că tibetanii erau ocupaţi cu restaurarea statuilor reprezentând un leu şi un tigru. Entuziasmat, i-am chemat pe tovarăşii mei de călătorie,

pentru că eram sincer convins că am descoperit o dovadă a „dezgheţului ideologic”, atât de harnic nivelau restauratorii lutul pe leul deja gata. Ceva mai târziu m-am desprins de grup şi m-am întors să mai văd o dată leul, iar uimirea mea a fost foarte mare când nu am mai văzut niciun artist restaurator. Atunci s-a născut în mine acea îndoială care mi-a fost confirmată mai târziu la Dharamsala, în timpul discuţiei cu Lobsang Samten, care mi-a povestit că a văzut acelaşi restaurator lucrând la acelaşi leu cu doi ani înainte. Când m-au văzut, artiştii au venit în fugă şi şi-au reluat activitatea de „restaurare”.

Când am fost la Gyantse în toamna lui 1950, am aflat de la mesagerii alergători care îl informaseră pe prietenul meu, guvernatorul, despre festivitatea prin care tot Tibetul sărbătorea preluarea conducerii de către tânărul Dalai Lama. Până atunci, toată puterea fusese în mâna regentului. Ceremoniile au început în Lhasa la 17 noiembrie, dar urmau să dureze doar trei zile din cauza situaţiei grave, căci chinezii intraseră deja în Tibetul de Est. Cu toate acestea, a fost un motiv de mare bucurie şi niciodată nu au existat atâtea speranţe la începutul domniei unui Dalai Lama ca atunci. Tânărul conducător era deasupra oricăror intrigi şi manevre de culise şi dăduse deja dovezi ale viziunii sale clare şi ale capacităţii de a lua decizii. Cu instinctul lui natural, putea să-şi aleagă cei mai buni consilieri şi să fie imun la influenţele venite din partea oamenilor egoişti. Din păcate, ştiam că este prea târziu. Şi-a început domnia într-un moment în care destinul era împotriva lui.

Wangchuk Surkhang, generoasa mea gazdă, era al treilea fiu al ministrului de Externe laic Surkhang cel Bătrân, din prima căsătorie cu o femeie nobilă. Avea doi fraţi mai mari, dintre care unul era ministru, iar celălalt general. Bătrânul domn Surkhang mă aprecia mult, iar eu veneam adesea la el acasă. Wangchuk Surkhang era prieten apropiat cu Wangdü şi de aceea era prieten şi cu mine. Am făcut multe lucruri împreună şi, deşi era mai rotofei, am urcat pe munte şi am înotat împreună în râuri. Din păcate, era fumător de opiu, iar eu încercam mereu să-l fac să renunţe. Suferea de dureri de stomac şi spunea că opiul este singurul medicament eficient împotriva acestor dureri. A plecat şi el în exil în India la venirea chinezilor şi s-a căsătorit în Kalimpong cu o bhutaneză, cu care a avut un fiu. A murit la scurt timp după aceea. Fiul său a fost recunoscut ca reîncarnare şi trăieşte în Sikkim, în mănăstirea Rumtek.

Toate acestea mă leagă strâns de Gyantse, atât de strâns, încât nici nu pot să înţeleg cum stau acum aici şi privesc, ca turist, când înainte asta era viaţa mea. Îmi vine în minte o poveste din perioada şederii mele în Gyantse, când mă refugiasem deja din faţa chinezilor. Într-o noapte, un călugăr s-a strecurat, foarte încet, până la mine şi mi-a zis că are de vânzare peste o sută de bronzuri vechi ce îi

aparţineau lui Panchen Lama. Erau puse în două cufere îmbrăcate în piele, pe care un servitor le adusese înapoi în Tibet din China. Nu ştiu ce s-a mai întâmplat cu ele, probabil s-au pierdut.

Mai târziu, după ce părăsisem Tibetul, Gyantse a fost lovit de o catastrofă naturală foarte gravă. În urma ploii musonice, într-o noapte au fost brusc inundaţii atât de mari, încât mai multe sute de oameni, printre care şi membri ai misiunii comerciale indiene, au murit înecaţi. Una dintre cele mai vesele femei, care participa la toate evenimentele dansante din Lhasa, era Kela Pünkang, cumnata prinţesei Kukula din Sikkim. Şi ea a murit în acea inundaţie. La fel şi prietenul meu Rimshi Pemba, membru al nobilimii tibetane de gradul patru, care era angajat al misiunii comerciale indiene. La fiecare doi-trei ani mergea în concediu în India. Odată s-a întors dintr-o astfel de călătorie şi mi-a adus un aparat de fotografiat Leica nou, spunându-mi: „Tu cunoşti mulţi nobili, te rog, ajută-mă să vând aparatul de fotografiat. Acasă am avut doar necazuri din cauza lui. Soţia îmi tot face reproşuri că arunc banii pe fereastră, în loc să economisesc pentru copiii noştri. Ca să am linişte în casă, trebuie să-l vând”. Eram entuziasmat la gândul de a intra în posesia acestui aparat de fotografiat preţios, dar nu aveam suficienţi bani. Aşa că m-am dus la Wangdü şi i-am propus să-l cumpărăm împreună şi să-l folosim amândoi. Mai târziu i-am răscumpărat partea lui şi aparatul a rămas în proprietatea mea. Cu el am făcut acele fotografii ale vechiului Tibet care astăzi sunt de o nepreţuită valoare documentară. Wangdü fotografiase în secret, cu acest aparat Leica, o ceremonie religioasă, dar a fost descoperit, i s-a reproşat că se comportă ca un străin şi a fost degradat.

Mă despart cu greu de acest loc plin de amintiri şi nu mă pot hotărî dacă să plec sau nu. Decizia este luată în locul meu de ghidul nostru, care dă semnalul plecării spre Shigatse.

25. Shigatse – sau ce a rămas din el

Pe drumul de la Lhasa spre Shigatse, care trece prin Gyantse, am trecut pe lângă Yamdrok Yumtso, un lac de o formă bizară, pe malurile căruia se află ruinele mănăstirii Samding, care odinioară a fost reşedinţa singurei reîncarnări feminine din Tibet, Dorje Pagmo. Pe scara reîncarnărilor, ea este aproximativ pe locul patru, fiind deci o reîncarnare foarte înaltă. În cartea mea *Şapte ani în Tibet* menţionez că am văzut-o adesea în Barkhor sau la ceremonii. Pe atunci era o fată de şaisprezece ani, cu înfăţişare modestă, care purta mereu îmbrăcăminte frumoasă şi se pregătea în Lhasa pentru o viaţă de călugăriţă. Ca reîncarnare, era femeia cea mai sfântă din Tibet şi, oriunde apărea, oamenii o rugau să-i binecuvânteze. În anul 1716, sfânta a cărei

reîncarnare era a făcut o minune când trupele mongole dzungar i-au ameninţat mănăstirea. Ea s-a transformat pe sine în scroafă, pe călugări în porci, iar mănăstirea în coteţ de porci. Musulmanii, având repulsie faţă de tot ce are legătură cu porcii, au făcut un mare ocol în jurul lăcaşului sfânt, iar de la această minune ea se reîncarnează mereu într-o fetiţă. Mai demult am tradus mereu numele Dorje Pagmo prin „Scroafa-fulger”, o denumire pe care am găsit-o folosită astfel şi în literatura de specialitate a tibetologilor. Dorje este fulgerul sau sceptrul cu diamante, iar Pagmo indică femela porcului. În urmă cu puţin timp, într-o mănăstire, stând de vorbă cu un tânăr călugăr, acesta mi-a atras atenţia că Pagmo poate însemna şi o reîncarnare feminină înaltă şi mi-a arătat dovada într-un dicţionar tibetan-german. În acest lexicon scrie că *pagmo* sau *pagma* înseamnă „preaînalta”, un titlu pentru femei demne de veneraţie sau sfinte. Cuvântul pag este tradus prin „sublim, perfect, excelent”. Numai un tibetolog îşi poate da *seama* care este sensul cuvântului, după modul în care a fost scris. Personal, cred că traducerea folosită în general este cea corectă.

Dorje Pagmo s-a dus în India în 1959, cu unul dintre primele grupuri de refugiaţi, însă a venit foarte curând înapoi şi s-a aliat cu chinezii. Se spune că ea ar fi oprit prin forţele sale spirituale distrugerea lui Yamdrok Yumtso. A locuit în Lhasa şi s-a căsătorit, contrar canoanelor religioase, cu fiul lui Dang-Dö-pa, fratele lui Ka-Shö-pa, pe care îl ştiam foarte bine de la Ministerul de Externe, a divorţat, a făcut un copil şi a avut o viaţă cât se poate de veselă. Deoarece nu era foarte frumoasă, probabil că, fiind o reîncarnare, avea nişte puteri misterioase, de a putut atrage atâţia bărbaţi, după cum se spune. Astăzi primeşte un salariu de la stat.

Între Gyantse şi Shigatse este situat şi Shalugompa, un complex de temple din secolele XIII-XIV. Din fericire, acesta nu a fost distrus complet şi se presupune că a fost salvat de citatul în limba chineză de pe marea statuie a lui Buddha, care i-a făcut pe ocupanţi să renunţe la planurile lor. Acest citat sună în felul următor: „Mă puteţi distruge, dar mă voi întoarce. Însă cei care mă vor distruge vor pieri”. Din păcate, în cursul vizitei mele am constatat că multe piese de ceramică frumoase erau împrăştiate peste tot; unele erau sparte sau folosite de copii pe post de trepte, pe care se jucau nepăsători la valoarea acestor comori din trecut. Acolo existau picturi murale splendide, cu mandale şi ciclurile tantrice, însă templele în care se aflau erau închise. Am urcat pe un mic piedestal şi am fotografiat cu blitz printr-o gaură din zidul de lut, pentru a surprinde câteva dintre aceste fresce celebre. Astăzi, în Shalu mai trăiesc şapte călugări şi nimic nu mai aduce aminte de trecutul său mistic, când *lung gompa*, aşa-numiţii „alergători în transă”, îşi făceau aici antrenamentele şi alergau o sută de kilometri sau chiar mai mult fără să mănânce şi să bea.

Pe drumul ce traversează trecătorile spre Yamdrok Yumtso am văzut câţiva tibetani săpând pe ogoare. L-am rugat pe şoferul nostru să oprească, deoarece eram curios să văd ce scoteau din pământ în toiul iernii. Mi-au arătat râzând un mic cartof dulce, foarte preţios. *„Droma!”*, mi-au strigat ei, ridicând leguma. Desigur că ştiam ce era, fiindcă la Anul Nou de pe niciun altar nu lipsea, printre celelalte ofrande aduse, castronul plin de cartofi dulci. Se pare că ei se cultivă mai ales în acest ţinut, deoarece ogoarele de aici dispun de apă freatică de la lacul din apropiere. Şi aici, ca peste tot, ţăranii mi-au cerut o fotografie cu preaiubitul lor Jishi Norbu, cum îl numesc ei pe Dalai Lama. Mi-a fost greu să le îndeplinesc dorinţa, fiindcă eram supravegheat permanent de chinezi. Ştiam însă că ei aveau cel mai adesea o imagine a lui Dalai Lama şi, când le-am spus să mi-o arate, au scos de sub îmbrăcăminte o poză sau un medalion cu acesta, pe care îl ţineau la piept. Apoi au scos din buzunar un şnur de rugăciune, uzat şi plin de grăsime de la atâta folosire.

A fost emoţionantă pentru mine întâlnirea cu un tibetan care stătea de pază în faţa unei clădiri guvernamentale şi se juca mereu cu mâna în buzunarul pantalonilor. Acesta mi-a povestit că a fost unul dintre acei *kusung magmi* care lucrau ca gărzi de corp ale lui Dalai Lama la Norbulingka. Am vrut să ştiu dacă îl mai respectă pe Dalai Lama. Atunci a scos şi el din buzunar o fotografie a acestuia, iar în cealaltă mână, pe care o vedeam mişcându-se prin materialul pantalonilor, mi-a arătat un şnur de rugăciune – tocmai se ruga.

Shigatse, al doilea oraş ca mărime din Tibet, era celebru prin mănăstirea Tashilhunpo, situată în apropiere. Aici s-a încheiat în 1907 expediţia lui Sven Hedin, care, cu caravana mult împuţinată, a fost reţinut de tibetani în Shigatse şi nu a mai ajuns în Lhasa. Când trăiam în Lhasa, mi-a scris într-una din scrisorile lui foarte înţelepte, pline de sfaturi bune: „Aţi ajuns în Lhasa, oraşul visurilor mele… folosiţi bine timpul, totul este important şi merită să fie notat. Faceţi schiţe şi nu uitaţi nici lucrurile aparent neimportante”. Am urmat acest sfat şi astăzi ştiu că ar fi trebuit să notez şi mai multe lucruri ce ţineau de viaţa cotidiană, dar atunci îmi păreau de la sine înţelese şi nu credeam că sunt destul de importante pentru a fi consemnate. Din fericire, am fotografiat şi am făcut schiţe după Shigatse şi cetatea acestui oraş. Şi în mintea mea puteam să-mi închipui că ele vor fi reconstruite cândva după aceste schiţe. Astăzi ajungi într-o zi de la Lhasa la Shigatse, cu maşina. Îmi aduc aminte cu plăcere de vremurile când am parcurs această distanţă pe jos sau călare şi a durat cinci sau şase zile.

Şi în Shigatse văd peste tot ruine şi distrugeri; nimic nu a rămas neatins într-unul din cele mai frumoase oraşe ale Tibetului, nu mai sunt steaguri de rugăciune, nu mai sunt ziduri *mani* (ziduri cu formule de rugăciune gravate pe ele). Iar sătucul colorat şi animat care se afla

sub cetate este astăzi pustiu. Oriunde te uiţi, vezi case noi, lipite unele de altele, cu acoperişuri de tablă. Aici stăteau odinioară ţărăncile cu podoabele lor pentru cap de forma unui arc avântat, care erau ornate, în funcţie de averea posesoarei, cu pietre simple sau cu perle preţioase, cu turcoaze şi corali. Prin aceste podoabe, ele se deosebeau de femeile din Lhasa, ale căror podoabe pentru cap erau de formă triunghiulară. Dar azi? Şi azi mai vezi ţărănci stând pe jos, oferindu-şi marfa spre vânzare, dar nu mai poartă nicio podoabă pe cap. Ca să se apere de soare, poartă pălării de pai sau şepci vechi, iar marfa lor constă în cutii vechi pentru amulete, pe care le vând la preţuri ridicole. Aveau nevoie de bani şi le-am fi ajutat cu plăcere, dar este interzis să scoţi din ţară asemenea lucruri. Cu toate acestea, unii turişti ascundeau în bagaje asemenea mărunţişuri. Se găsea de vânzare şi carne, iar câţiva ponei scurmau în praf cu copitele, până să fie luaţi de vreun cumpărător, legaţi cu o frânghie împletită din păr de iac. Cea mai mare atracţie a bazarului era însă un dentist care îşi trata pacienţii cu o bormaşină acţionată mecanic, cu piciorul, înconjurat de spectatori curioşi. Pacienţii lui nu erau bolnavi, ci doar cocheţi, pentru că „doctorul” le făcea o gaură în dinte în care fixa faţete din metal lucitor. Aceste faţete ieftine, care străluceau ca aurul, erau expuse pe masă, lângă ciocan şi cleşte. Un biciclist care a crezut că se poate strecura prin mulţime s-a împiedicat şi a făcut un salt în arc de cerc, aterizând în praful drumului, în timp ce publicul se ţinea de burtă râzând de ghinionul lui. M-am bucurat să văd că tibetanii nu şi-au pierdut umorul, după toţi anii plini de orori care au trecut peste ei. Veselia binevoitoare este una dintre însuşirile lor tipice. Nu pierd nicio ocazie de a râde. Dacă cineva se împiedică, sunt în stare să se distreze ore în şir pe tema asta. Amuzamentul provocat de ghinionul altuia este un tip foarte răspândit de bucurie, dar care nu este răuvoitoare, iar ironia lor muşcătoare nu cruţă pe nimeni.

După ce am văzut bazarul aflat într-o stare dezamăgitoare, merg la mănăstirea Tashilhunpo. Pe drum simt deja că îmi lipseşte lungul zid de rugăciune, cu numeroasele pietre *mani*, care ducea din oraş până la mănăstire. Mănăstirea nu părea distrusă şi era bine întreţinută, dar cine o cunoştea mai bine putea să-şi dea seama că şi aici au fost distrugeri în unele locuri, căci lipseau câteva complexe de clădiri, dar locul a fost reamenajat atât de curat şi iscusit, încât turistul neinformat nu observă nimic. Ghizii chinezi au şi ei un talent deosebit de a ascunde ruinele de ochii turiştilor. Din cele cinci mausolee ale răposaţilor Panchen Lama care îşi aveau sediul la Tashilhunpo, am mai văzut doar unul singur. Deja de câteva generaţii Panchen Lama era folosit de către chinezi ca o contrapondere a lui Dalai Lama. Panchen Lama actual, care este cu doi ani mai tânăr decât regele-zeu, a fost educat în China şi proclamat de Beijing stăpânitor

legitim al Tibetului.

Deşi, ca impresie generală, complexul mănăstiresc părea bine întreţinut, lipseau totuşi câteva caracteristici importante: pe acoperişuri nu flutura niciun steag de rugăciune şi nici măcar catargele uriaşe cu flamurile lor decolorate nu mai erau în locurile de adunare. Intrarea în oraşul mănăstiresc te oripilează, din cauza unei case care are pe acoperiş un rezervor urât de apă şi o stea mare, roşie.

Nu poţi merge unde vrei în interiorul oraşului mănăstiresc, ci numai condus de ghizi. La palatul cel nou al lui Panchen Lama, de exemplu, poarta este larg deschisă, dar e interzis să-i treci pragul. Iese în evidenţă drumul închis cu ziduri ce duce la Jampa, templul lui „Buddha al viitorului”, care este mai înalt decât toate edificiile din zonă. Nu am putut merge nici la acest Buddha celebru, înalt cât o clădire cu cinci etaje, dar mi-a fost de ajuns să-l privesc de la distanţă, căci îi cunosc foarte bine fiecare galerie din moment ce în 1950, când am fost oaspetele guvernatorului din Shigatse, l-am fotografiat în detaliu.

Buddha nu mai era înconjurat, ca odinioară, de un templu cu acoperiş aurit – din acesta mai rămăsese doar zidul din faţă. Deoarece statuia uriaşă era învelită cu grijă în folie de plastic şi legată cu frânghii, aceasta mi s-a părut o dovadă că aici nu a fost distrus nimic, ci a avut loc doar o degradare naturală a complexului. Clădirea era prea veche şi se prăbuşea; s-a dorit ca statuia să fie protejată de intemperii, iar templul urma să fie reconstruit. Îi vedeam deja pe dulgheri, cu firele lor trase prin cerneală, măsurând grinzile.

Într-un culoar acoperit prin care am trecut am văzut gravori care lucrau la tipare de lemn, dar care mi s-a părut că nu munceau cu adevărat. Ce-i drept, îşi mişcau cuţitele de gravură ca şi cum ar fi lucrat, dar, când m-am apropiat, am văzut că toate piesele erau deja gata. Deci şi aici era doar un spectacol pentru turişti? Se spune că la Tashilhunpo trăiesc mai multe sute de călugări, dar nimeni nu-i poate vedea, şi este posibil ca acest număr să-i includă şi pe membrii familiilor călugărilor, care sunt luaţi în calcul la stabilirea numărului de porţii de mâncare ce sunt împărţite. Un tibetan cu care am stat de vorbă mi-a împărtăşit bănuiala lui că acei „călugări” care ne supravegheau mergeau seara acasă şi îşi schimbau hainele de călugăr cu haine civile. În Tashilhunpo am văzut şi singurul novice pe care l-am întâlnit în timpul călătoriei mele în Tibet. L-aş numi „novicele de paradă sau de expoziţie”, căci turiştii îl văd peste tot, îmbrăcat curat în rasa lui roşie, lângă un călugăr mare, care arată şi el bine, în pantaloni căptuşiţi cu blană de miel. Uneori cu bulgări de unt la ei, alteori fără. Am devenit tot mai interesat, până când l-am întrebat pe cel mai în vârstă dintre călugări, în tibetană: „De unde vii?”. Răspunsul lui a fost: „Din Amdo”. Eu am continuat: „Atunci înseamnă

că îi cunoşti pe mulţi dintre prietenii mei, precum şi mănăstirea lui Tagtsher Rinpoche". La aceasta, el a amuţit, nu a mai dat niciun răspuns, şi mă îndoiesc că dialogul nostru a eşuat din cauza diferenţelor dialectale dintre Lhasa şi Amdo. Imediat după aceea a plecat de acolo împreună cu novicele şi m-am gândit la Darjeeling din India, unde – spre deosebire de aici – superiorul mănăstirii Sanga Chöling, Drugchen Rinpoche, mi-a povestit că nu mai au nici loc, nici bani pentru a-i primi pe toţi tinerii tibetani care vor să devină călugări.

Ca o mică Potala, fortăreaţa din Shigatse se înălţa pe un deal deasupra oraşului. Este inimaginabil cum din această cetate atât de impresionantă din punct de vedere arhitectonic au mai rămas acum doar zidurile de la bază şi, mai rău, pe ruine au fost scrise lozinci chineze, pe care niciun tibetan nu le poate citi. Şi această cetate a fost distrusă de Gărzile Roşii. Membrii acestora erau tineri fanatici şi îndoctrinaţi politic, foarte disciplinaţi, care, conform relatărilor tibetanilor, nu luau niciodată aur, statui ale zeilor sau alte obiecte de valoare atunci când distrugeau templele. Dar făceau ceva poate şi mai rău: aţâţau populaţia tibetană – uneori sub ameninţarea armei – să participe la distrugeri şi, fără îndoială, nu toţi puteau rezista acestor incitări şi ameninţări, ci participau şi ei la jefuirea mănăstirilor şi cetăţilor. Trupele guvernamentale chineze, care ascultau de Zhou Enlai, au putut împiedica de câteva ori distrugerile şi jafurile, mai ales în cazul unor mănăstiri foarte mari, pentru că Gărzile Roşii se temeau de armele lor. Gărzile Roşii puteau fi manipulate şi incitate foarte uşor, aşa cum se întâmplă peste tot în lume cu tinerii. După ce epoca Mao a-a încheiat, Gărzile Roşii au fost desfiinţate şi membrii lor au fost împrăştiaţi în cele patru zări, trimişi în zone rurale, ca să nu mai poată provoca alte distrugeri. Mulţi dintre ei – astăzi oameni în vârstă – trăiesc în provincia Xinjiang, unde s-au amestecat cu populaţia locală şi se comportă ca nişte cetăţeni inofensivi. Revoluţia Culturală înfăptuită de Gărzile Roşii a fost o perioadă cumplită şi pentru China. Universităţile au fost practic închise, pentru că toţi trebuiau să fie egali – nu mai trebuia să existe nicio deosebire între un cetăţean educat, îmbrăcat decent, şi acei revoluţionari.

Astăzi, când s-a înţeles în sfârşit că acele lucruri au fost greşite, profesorii, care au avut de suferit chinuri înspăimântătoare, sunt cetăţeni respectaţi şi au fost rechemaţi la posturile lor. În filmul lui Isaak Stern *De la Mao la Mozart*, un profesor de la un conservator din Shanghai relatează supliciile pe care a trebuit să le îndure în timpul Revoluţiei Culturale, suplicii care seamănă cu cele îndurate de tibetani. Tinerii membri ai Gărzilor Roşii erau atât de orbiţi, încât credeau că fac o faptă bună când distrugeau tot ce venea din vremurile trecute. Li se spunea că religia şi nobilimea trebuie distruse

pentru a face loc ideilor lui Mao. Tinerii dădeau curs acelor lozinci cu mare abnegaţie. În acea perioadă, Gărzile Roşii au distrus şi în China, exact la fel ca în Tibet, temple şi bunuri culturale. În China, multe bunuri de valoare au putut fi salvate, deoarece era uşor să fie îngropate în pământul moale. După Revoluţia Culturală, aceste comori au început să iasă din nou la iveală, iar în templele din China pot fi văzute multe obiecte de artă. Era greu să îngropi obiecte de artă în pământul pietros al Tibetului, dar în unele cazuri ele au putut fi salvate prin scoaterea lor peste graniţă, în străinătate, mai ales în Nepal. Doar câteva dintre aceste obiecte de valoare s-au întors după un timp în temple şi pe altare; cele mai multe s-au pierdut pentru totdeauna, au ajuns până în piaţa din Kathmandu, iar de acolo în marile pieţe de antichităţi din lumea întreagă.

Chinezii declară astăzi: „Nu mai putem face nimic. A avut loc o revoluţie culturală condusă de banda celor patru, iar pe aceştia i-am condamnat". Totuşi, nu cred că chinezii se pot spăla pe mâini aşa de uşor. Evenimente atât de îngrozitoare nu pot fi uitate atât de repede şi atât de lesne. Şi ghizii din Beijing care ne-au însoţit în Tibet nu mai conteneau să dea vina pe „cei patru răi" şi să declare că ceilalţi nu erau vinovaţi pentru cele întâmplate.

Dacă vorbeşti însă cu tibetanii despre ce s-a întâmplat, afli că ei ştiu exact care dintre conaţionalii lor au dat curs solicitărilor Gărzilor Roşii şi care nu. Iar în Shigatse este cunoscut conducătorul lor. El a fost judecat de zei. Când s-a dus din nou în cetate, nu numai pentru a jefui, ci şi pentru a fura lemn, care în Tibet este foarte rar şi scump, zeii l-au pedepsit: coloanele uriaşe ale cetăţii s-au prăbuşit şi l-au îngropat sub ele pe tâlhar.

Pe drumul de întoarcere din Shigatse am trăit o întâmplare tipică pentru severitatea chinezilor. A trebuit să mergem mult timp cu microbuzul nostru în norul de praf ridicat de un camion, pe care nu-l puteam depăşi pe acel drum cu o singură bandă de circulaţie decât dacă el ne făcea loc. Când în sfârşit am reuşit, după multe încercări zadarnice, şoferul nostru chinez a oprit în faţa camionului. Am coborât şi eu şi i-am făcut câteva reproşuri şoferului camionului, în tibetană. Chinezul nu a rostit însă niciun cuvânt, ci i-a cerut pur şi simplu permisul de conducere, apoi ne-am continuat drumul. Bietul tibetan era complet intimidat, se uita disperat după noi, iar mie îmi era foarte milă de el. Această pedeapsă mi s-a părut excesiv de dură, pentru că luarea permisului îi distrugea cariera – dar mi s-a explicat că chinezii au dat o lege conform căreia camioanele trebuie să dea prioritate celorlalte vehicule, iar încălcarea acestei prevederi duce la retragerea permisului de conducere.

Însoţitorul nostru chinez era interesat de trecutul meu din Tibet şi îmi punea mereu întrebări. Imaginea lui despre vechiul Tibet era de o

naivitate şi o ignoranţă incredibile. Odată s-a interesat câţi funcţionari ai lui Chiang Kai-Shek au guvernat în Lhasa. „Unul, cu secretar, transmisionist şi bucătar...”, i-am răspuns eu. A urmat o tăcere lungă. „Tibetanii erau pe atunci mult mai liberi decât acum.”

26. În palatul Potala

La vederea palatului Potala, care domină totul cu silueta lui impozantă, nu am uitat ce căutam: obeliscul suplu de piatră de la baza lui şi cele două mici pavilioane construite în stil chinezesc. Ele formau mereu fundalul pitoresc al fotografiilor pe care le-am făcut în trecut cu Potala şi Chagpori. Degeaba m-am tot uitat după aceste mărturii ale trecutului tibetan. În pavilioane erau adăpostite edictele referitoare la populaţiile dzungar şi gurkha, iar pe coloana de piatră înaltă de şase metri care se ridica în faţa palatului Potala o inscripţie menţiona, printre altele, faptul că chinezii erau obligaţi să plătească tribut Tibetului, câte 50.000 de suluri de mătase anual. Era în anul 763, când trupele tibetane ajunseseră până în faţa porţilor capitalei imperiale chineze şi îşi dictaseră condiţiile de pace.

Îmi amintesc bine şi micul pârâu pe malurile căruia înfloreau irişi sălbatici şi peste care se construiseră mici poduri arcuite de piatră. Imediat în apropiere se afla şi canalul de irigaţii al lui Peter Aufschnaiter, care asigura apa pentru pepiniera nou amenajată. O astfel de pepinieră era necesară pentru ca lemnul care se folosea în cantităţi mari la festivităţile de Anul Nou să nu mai trebuiască să fie adus de departe. Ca să-i hrăneşti săptămâni în şir cu ceai şi supă pe cei aproximativ 25.000 de călugări care veneau la Lhasa cu această ocazie, era nevoie de cantităţi uriaşe de lemn pentru gătit. Propunerea noastră de a amenaja aceste plantaţii irigate i-a plăcut celui mai înalt ierarh al ţării, căruia i se subordonau toate mănăstirile şi toţi călugării, iar el ne-a însărcinat cu amenajarea canalului şi a pepinierei.

Am căutat în zadar obeliscul de piatră şi pavilioanele, iar când am întrebat de ele, mi s-a spus că au trebuit să fie luate ca să se facă loc pentru marea arteră de tranzit, iar apoi au fost instalate altundeva. Am găsit într-adevăr coloana, mutată undeva la est, dar era înconjurată de ziduri, astfel că nu se mai putea citi inscripţia din partea inferioară, care, în plus, fusese acoperită cu ciment. Degeaba am încercat să obţin cheia de la poarta din zid, mi s-a spus că momentan nu poate fi găsită. De ce s-a construit, pur şi simplu, acest zid? Oare zidul a fost ridicat, aşa cum afirmă unii chinezi, ca să fie protejată coloana maiestuoasă de numeroşii pelerini care obişnuiau să bată în ea cu o pietricică pentru a desprinde puţin nisip menit să le aducă noroc, ducând astfel la apariţia unor mici fisuri? Sau doar

pentru ca ea să nu mai aducă aminte de acele vremuri demult uitate, când chinezii erau obligaţi să plătească tribut tibetanilor? Am găsit în cele din urmă şi cele două mici pagode, mutate pe latura de nord a palatului Potala. Prin urmare, nu am mai putut să fac fotografii pe care să le compar cu cele în care micile construcţii se aflau în faţa şcolii Chagpori, acum distrusă.

Sunt întrebat mereu cum a fost posibil să fac fotografii în Lhasa în urmă cu treizeci de ani. Răspunsul este o rolă de film de o sută de metri pe care am găsit-o într-o casă din Lhasa, rămasă după o expediţie. Datorită climei uscate a podişului tibetan, materialul s-a păstrat, spre marea mea bucurie, într-o stare foarte bună. Dar vechile simboluri ale trecutului tibetan se pot vedea nu numai în fotografiile mele, ci şi pe vechile *thangka* şi în fresce. Marea tipografie de stat, o altă clădire pe care nu am mai găsit-o, a fost demolată pentru a face loc noilor artere rutiere. Se afla în cartierul Shö, imediat sub Potala; acolo se tipăreau splendidele cărţi sfinte ale tibetanilor. Apoi am ajuns lângă iazul nou-amenajat din faţa palatului Potala, un fundal foarte des folosit de soldaţii chinezi când îşi fac fotografii pe care le trimit acasă, la familiile lor.

La vederea palatului Potala, această colosală capodoperă arhitectonică a lumii, m-am lăsat, ca de atâtea ori în trecut, vrăjit de farmecul lui. În ce constă puterea lui de atracţie? În generozitatea proiectului, în splendoarea acoperişurilor aurite, care se ridică spre cerul albastru, sau în amintirile pe care mi le trezeşte? Toate acestea la un loc, precum şi unitatea de stil arhitectonic care face ca această capodoperă să fie unică. Văd casa galbenă cu două etaje, în care erau păstrate cele două *thangka* mari. Primesc asigurări că acestea sunt şi astăzi acolo, rulate cu grijă. Ultima oară au fost desfăşurate în 1959, cu puţin timp înainte de plecarea în exil a lui Dalai Lama, sub aripa centrală, roşie, a palatului. Trebuie să-mi reprim aceste imagini, pentru că mă aflu într-un grup de turişti şi mi se permite, contra unei taxe de o sută de yuani, să intru în palatul în care odinioară pătrundeam plin de respect, ca oaspete al poporului tibetan, şi urcam numeroasele trepte pentru a ajunge la regele lor sfânt. Atunci mi-a fost dezvăluită o lege care m-a urmărit toată viaţa, exprimată astfel în cuvintele lui Dalai Lama: „Cine vrea să ajungă la mine trebuie să urce treaptă cu treaptă. Nimeni nu ajunge sus dintr-un singur pas”. Aşa e şi în viaţă, trebuie să urci treaptă cu treaptă pentru a ajunge sus. Şi dacă sari o singură treaptă, poţi să ratezi drumul spre ţelul cel mare. Plătesc cei o sută de yuani şi ni se promite că vom putea fotografia absolut tot ce dorim – desigur, doar acolo unde ni se permite să mergem. Ne-am parcat maşinile la capătul vestic al palatului şi am mers spre intrare pe vechea pistă de călărie, deci dinspre partea de nord. Pe aici mergeau înainte vreme două maşini cu tăbliţele de înmatriculare „Tibet No. 1”

şi „Tibet No. 2”. A fost o marotă simpatică a celui de-al treisprezecelea Dalai Lama, care, la sfârşitul anilor 1920, a pus să fie aduse aceste maşini din India, peste trecătorile înzăpezite, dezmembrate în piesele componente, pe spinarea oamenilor şi a iacilor. În interior, Potala mi-a făcut impresia unui muzeu. Am văzut mormintele foştilor Dalai Lama, nişte *stupa* cu mai multe etaje, care urcau până sus în clădire şi pentru care s-au prelucrat tone de aur. Obişnuit să fiu atent la cele mai mici detalii, am observat pe un altar o fotografie a actualului Dalai Lama – prima şi singura lui imagine pe care am văzut-o expusă într-un spaţiu public în Lhasa. Mă interesau în mod deosebit sala tronului şi încăperile private ale lui Dalai Lama, căci aici eu şi Peter Aufschnaiter am fost primiţi în audienţă, la doar câteva zile după sosirea noastră în oraş, de către Dalai Lama şi regentul său. Marele vistiernic Pala Drönyer Chem ne-a facilitat această întâlnire în 1946.

Păşesc încet, după treizeci şi şase de ani, în încăperile care îmi sunt atât de familiare şi totul pare ca odinioară, de parcă Dalai Lama ar fi părăsit acest loc de curând şi ar urma să se întoarcă dintr-o clipă în alta. Pelerina lui este drapată în aşa fel încât ţi se pare că îi vezi silueta prin ea, iar în spate, pe perete, te priveşte dintr-o frescă marele reformator Tsongkhapa. Admir măsuţele gravate cu mult bun-gust şi recunosc ceaşca de ceai din jad care stă pe un suport de aur, acoperită cu un capac de aur. Dar acum este goală, şi nu plină, aşa cum se obişnuieşte în Tibet pentru a simboliza o întoarcere fericită în viitorul apropiat. M-am gândit la ceaşca folosită de Dalai Lama în exilul său la Dharamsala. Nu mai era din jad şi nici din aur – un simplu pahar emailat, pe care este pictat un peisaj cu iaci, din care l-am văzut ani de-a rândul bându-şi ceaiul din provincia natală, Amdo. Spre deosebire de Lhasa, unde se pune unt în ceai, în Amdo acesta se bea cu lapte.

Mă uit mai departe în jur şi recunosc bolul său pentru *tsampa*, strunjit dintr-un ciot de copac. Era un adevărat cult în jurul acestor boluri: cu cât lemnul avea mai multe vinişoare, cu atât vasul era considerat mai preţios. I-am văzut pe tibetani plătind preţuri uriaşe pentru o ceaşcă şlefuită din lemn cu multe vinişoare.

În dormitor văd lângă un perete patul simplu, din bare de oţel, vopsit în galben, al lui Dalai Lama, iar alături, pe o comodă, ceasul lui şi o foaie de calendar, marcând ziua şi momentul când a fost pentru ultima oară în Potala. Era în noaptea în care s-a mutat la Norbulingka, de unde s-a refugiat în India. Citesc pe foaia de calendar tipărită în engleză: marţi/miercuri 31. Ceasul arată ora 4. Deodată ceva se pune în mişcare în acest muzeu al memoriei. Este un angajat tibetan, cu papuci groşi de pâslă, care lustruieşte podeaua făcând mişcări lente de patinaj. Se mişcă indiferent prin încăperi şi îmi dau seama din nou cât de repede transformă timpul lucrurile în ceva obişnuit, cotidian, dacă

nu mai sunt umplute de viaţă.

*

Ajungem în marea curte estică, „Deyang Shar", în care odinioară se mişcau ritmat dansatorii cu pălării negre, admiraţi şi respectaţi de ambasadorii şi nobilii din balcoanele destinate spectatorilor. Astăzi totul arată dezolant şi dezordonat.

Wangdü, responsabil şi de palatul Potala, mi-a explicat că pavajul a fost spart într-un scop pozitiv: dacă înainte apa trebuia purtată cu nişte copăi de lemn pe scări şi trepte înalte până pe acoperişul palatului, acum vor fi montate conducte de aducţiune. O ameliorare raţională, îmi spun, şi mă gândesc la micul lighean primitiv pe care îl folosea odinioară Dalai Lama.

Când părăsesc Potala, am sentimentul că am ieşit dintr-un monument funerar şi trag adânc în piept aerul proaspăt de primăvară. Mă uit încă o dată în jos, văd în depărtare, în spatele ruinei Chagpori, râul Kyichu cu digul construit de mine în urmă cu treizeci de ani, şi încerc cu greu să recunosc toate locurile unde am locuit. Văd podul cu acoperiş de turcoaz, înconjurat de barăci acoperite cu tablă. E greu să mai recunoşti ceva, atât de multe s-au distrus, atât de multe s-au transformat. O schimbare pozitivă este iazul nou-amenajat din faţa palatului Potala, cu micul pavilion chinezesc. Dar această imagine îmi reţine atenţia doar puţin timp, aş vrea să găsesc mai multe şi nu pot să mă opresc din căutare. Apoi iarăşi simt că îmi vine să fug de-acolo. Oare m-am întors cu adevărat în Lhasa? Îmi pun mereu această întrebare. Starea de disconfort pe care mi-o dă revederea cu acest oraş creşte şi încerc să o depăşesc cu argumente raţionale. Ce anume vreau? Doar am ştiut ce mă aşteaptă. Oare nu e totul aşa cum ştiam deja din fotografii şi reportaje? Ştiam cum e, nu aveam niciun motiv de resemnare. Inima oraşului Lhasa, mai mult, a Tibetului, templul Tsuglagkhang, îşi trimite lumina spre mine.

27. Inima strălucitoare a Tibetului

Aerul miroase a foc de bălegar de iac şi a pământ ud. Un văl albăstrui abia vizibil pluteşte deasupra tuturor locurilor şi creează o atmosferă tihnită, aproape desăvârşită. Trec prin Barkhor: câteva magazine sunt deschise, însă majoritatea negustorilor şi-au expus marfa – podoabe ieftine, covoare colorate, ulei rânced – direct pe pământ, în faţa lor. Pe lângă pereţii caselor din Barkhor, care formează un cerc de protecţie în jurul celui mai sfânt loc, templul Tsuglagkhang, stau bătrâni îmbrăcaţi foarte divers, cel mai adesea cu haine chinezeşti, şi învârt în mână şnurul de rugăciune cu 108 perle de lemn, murmurând încet. Bag de seamă că din când în când în faţa

lor se opreşte câte un nomad şi îi roagă să-i binecuvânteze şnurul de rugăciune. Mă opresc şi eu, mă uit la bătrâni şi îmi dau seama că sunt călugări, poate lama învăţaţi, care nu mai au loc în mănăstirile distruse şi s-au întors aici după ce şi-au pierdut adăpostul şi patria, doar pentru a se ruga, a binecuvânta şi a primi pomeni şi pentru a fi în apropierea celui mai sacru loc. Îi văd din nou pe cei care înconjoară Tsuglagkhang în sensul acelor de ceasornic, prosternându-se continuu. Mai demult se protejau de contactul cu pavajul dur, din piatră, cu mănuşi din lemn şi piele, astăzi folosesc în acest scop bucăţi de anvelope, pe care şi le leagă de antebraţe. Dacă nu ar fi firele electrice care se balansează dezordonat în aer, aş putea crede că totul e ca odinioară. Căci locul acesta este Lhasa inconfundabilă a vremurilor trecute.

Ajung în partea de nord a Barkhorului, unde mai demult se înălţa marea *stupa* în mijlocul pieţei. Astăzi totul pare dărăpănat şi murdar.

Fosta judecătorie, cu geamurile sparte şi cu ferestrele de la parter zidite, serveşte ca loc de odihnă pentru câţiva nomazi, care mănâncă *tsampa* stând pe treptele ei. În beci, fosta închisoare a oraşului, nu mai sunt condamnaţi. Merg mai departe spre estul Barkhorului, unde în a cincisprezecea zi a primei luni tibetane, în timpul festivităţilor de Anul Nou, se înălţau schele înalte de până la zece metri, împodobite cu ornamente din unt. De-abia mai recunosc intrarea în casa ministrului Surkhang, unde înainte veneam adesea în vizită. Curtea e pustie şi murdară, nu mai sunt flori la ferestre, doar fântâna din mijlocul curţii mai e încă folosită. Şi astăzi oamenii stau la coadă ca să-şi coboare găleţile cu o frânghie lungă în adâncul fântânii, pentru a scoate cea mai bună apă din Lhasa, exceptând izvorul Chagpori. Recunosc şi fostul Minister de Externe, neîngrijit, ca toate de pe aici. Între el şi poarta principală spre Tsuglagkhang este o uşă mare, închisă. Aici locuiau odinioară, în timpul festivităţilor de Anul Nou, puternicii poliţişti-călugări. În aceste săptămâni de serbări neîntrerupte, guvernul se retrăgea, iar călugării She-ngo preluau administraţia şi jurisdicţia în oraş.

Plimbarea în jurul templului Tsuglagkhang s-a încheiat, iar eu mă duc în centru, în templul cu „Jo Rinpoche”, divinitatea acoperită de bijuterii. Intrarea în Sfânta Sfintelor este închisă cu o perdea de lanţuri grele de fier, care acum este trasă la o parte, cel mai adesea în stânga sus, când pelerinii înconjoară statuia.

În faţa intrării în catedrală sunt plăci mari de piatră, lustruite ca oglinda, cu multe adâncituri ce stau mărturie pentru pioşenia tibetanilor, care se prosternează aici – cu scurte întreruperi – de peste o mie de ani. Am plătit din nou o sută cincizeci de yuani şi am auzit din nou că putem fotografia totul. Oare o făceau cu rea intenţie, pentru a înjosi deliberat Sfânta Sfintelor? Mi s-a părut inimaginabil, şi

totuşi e real: turiştii se plimbă liber aici, fotografiază cu blitz, se caţără pe balustrade ca să facă de la înălţime poze mai bune. Nu mai există niciun pic de respect faţă de pelerinii plini de credinţă; templul a devenit atracţie turistică. Era zăpuşeală şi aerul era înecăcios, mirosind a ulei ars şi a transpiraţie umană. Totuşi, cu mult timp în urmă s-au petrecut lucruri mai rele decât insultele aduse divinităţii de către turişti, când chinezii, în anii 1960, au transformat acest templu, cel mai sfânt al tibetanilor, în cinematograf şi dormitor pentru oaspeţi. Imediat după Revoluţia Culturală, aici au venit doar puţini turişti, care vizitau templul la lumina slabă a câtorva becuri electrice. Între timp totul a fost luminat ca ziua, pentru turişti şi pelerini, cu nenumărate lămpi cu unt care dădeau o lumină pâlpâitoare şi radiau o mare căldură. Se aduceau atât de multe ofrande, încât paznicii templului erau nevoiţi să alerge cu mânecile suflecate ca să toarne uleiul şi untul în canistre de tablă. Fiecare pelerin aduce ceva cu el. Ulei, unt, făină de orz sau o panglică purtătoare de noroc. Este un aflux nesfârşit de oameni cu ofrande. În mod intenţionat nu merg prin lateral, pe culoarul ţinut liber pentru turişti, ci mă amestec printre pelerini, care se înghesuie în jurul Sfintei Sfintelor şi totuşi nu se împing şi nu se lovesc.

În niciun templu din Tibet nu poţi trăi un asemenea sentiment de religiozitate şi devotament ca aici, în Jokhang, cel mai sfânt loc pe care îl au tibetanii. Nu Potala îi atrăgea pe oameni la Lhasa, şi nici măcar Dalai Lama nu era motivul pentru care pelerinii şi nomazii pioşi porneau la un drum ce dura luni de zile. Ei voiau să ajungă la această divinitate şi să atingă cu fruntea măcar piedestalul pe care stătea Jo Rinpoche. Am văzut feţe care radiau credinţă şi fericire – ajunseseră în sfârşit la destinaţia mult visată. Cea mai importantă figură după Jo Rinpoche este Chenrezig cel cu unsprezece capete, a cărui reîncarnare este Dalai Lama. Şi această statuie, a zeului protector al Tibetului, a trebuit să fie reconstruită după ce a fost distrusă. Patru dintre cele unsprezece capete vechi au fost scoase pe ascuns din Tibet şi sunt venerate ca relicve preţioase în templul tibetanilor din exil din Dharamsala. O vizitez şi pe zeiţa protectoare a oraşului Lhasa, Palden Lhamo, şi îl rog pe un paznic să ridice perdeaua de mătase care îi acoperă faţa. El o face cu plăcere şi simt un uşor fior când văd ochii ei uriaşi fixându-mă. Mai demult era purtată la marile procesiuni în jurul Barkhorului, iar pentru popor ea avea capacităţi asemănătoare unui oracol al oraşului, a cărui expresie provoacă teamă şi înfiorare în momentul prezicerilor.

Admir frumoasele lămpi mari cu unt, dar nu văd vasele preţioase din aur, grele de câteva kilograme, pe care le-a donat în 1949 un ministru tibetan, pe care am avut voie să-l însoţesc. Se ştie că şi figura lui Jo Rinpoche a fost distrusă, dar abia se mai observă. El străluceşte

din nou splendid, acoperit de turcoazele, coralul şi perlele sale, iar aurul sclipeşte cald şi plăcut. Sunt sigur că doar puţini oameni de aici pot face comparaţii pentru a vedea dacă s-a schimbat ceva sau nu. Unul dintre cele mai importante studii despre Tsuglagkhang a fost redactat de fostul ministru de Finanţe Tsipön Shakabpa în limba tibetană. Shakabpa s-a numărat printre cei patru înalţi funcţionari trimişi de guvernul din Lhasa într-o călătorie în jurul lumii, cu scopul de a trezi interesul pentru Tibet. Au fost aleşi în mod intenţionat nobili foarte educaţi şi progresişti, pentru că s-a vrut să se arate lumii că în Tibet nu trăiesc sălbatici. Întreaga călătorie a durat un an, iar cei patru au fost primiţi peste tot foarte politicos; însă când Tibetul a avut nevoie de ajutor împotriva chinezilor, lumea a fost foarte reţinută. L-am vizitat pe Shakabpa în Kalimpong, actualul lui domiciliu, şi mi-a dăruit lucrarea despre Tsuglagkhang şi istoria Tibetului pe care a scris-o în exil. El pune acolo faţă în faţă imagini din trecut şi din prezent şi îl lasă pe cititor să compare şi să-şi facă o părere.

Nu impunătorul Jo Rinpoche m-a interesat cel mai mult aici, în Tsuglagkhang. Am vrut, de exemplu, să găsesc clopotul lăsat de călugării capucini în secolul al XVIII-lea, care purta inscripţia *Te Deum laudamus*. Mai demult era agăţat de o grindă în faţa statuii zeului, împreună cu multe alte clopote. Câteva dintre ele mai atârnau acum în încăperea din faţă, dar clopotul capucinilor dispăruse. Un tibetan a spus că ar fi încuiat, împreună cu alte obiecte istorice, într-o încăpere din Norbulingka. Pelerinilor le lipseşte acum purificarea pe care o aducea el – aceştia cred că cine trece pe sub un clopot nu va apuca pe căi greşite. Reţineam încă cu precizie uşa din Tsuglagkhang pe unde trebuia să treci ca să dai de un ochi de apă care pentru tibetani era un loc sfânt şi unde cei mai înalţi funcţionari guvernamentali aduceau ofrande în fiecare an. Pentru Aufschnaiter şi pentru mine era clar că era un ochi de apă freatică, fiindcă, potrivit legendei, întregul Tsuglagkhang fusese construit deasupra unui lac care a fost umplut cu pământ. Am descoperit uşa, dar iarăşi nu s-a găsit cheia ce o deschidea, lucru la care mă aşteptam deja. Aici aş vrea să-l citez pe Siegbert Hummel, savant excepţional cunoscut în întreaga lume pentru nenumăratele sale lucrări despre Tibet, care îmi spunea într-o scrisoare: „M-am ocupat mulţi ani de acest templu sfânt. Pentru mine Tsuglagkhang este de departe cel mai interesant loc sfânt din lume – de departe, deoarece este viu şi în ziua de azi. El seamănă cu locurile sfinte din vechiul Orient Apropiat. Templul din Ierusalim a fost un astfel de loc, sub care se aflau ape freatice haotice, ce au fost îndepărtate când s-a construit locul sfânt. De Tsuglagkhang ţine şi puţul care se află în domeniul lui Klu, zeul-şarpe al apei şi pământului. Şi etruscii au avut un astfel de puţ, din care porneau spre toate zările străzile din *Urbs quadrata*”. Paznicii templului erau mai preocupaţi de

încasarea banilor decât de litanii şi rugăciuni, iar eu am avut din nou bănuiala că aceştia erau mai degrabă paznici de muzeu decât călugări şi că sub rase purtau haine civile. Se povesteşte că în ziua în care Panchen Lama s-a întors şi a locuit în Tsuglagkhang, aceşti paznici au luat-o la fugă. De ce oare? Cu siguranţă pentru că aveau o conştiinţă vinovată.

Sus, pe acoperişul evazat al Tsuglagkhangului, mă uit la cele două căprioare de aur şi la roata destinului, care au fost pictate şi fotografiate atât de des, şi, în timp ce-mi cobor privirea, ajung la concluzia că nu a rămas prea mult din splendoarea de altădată. Încăperea în care se întâlneau odinioară cei patru miniştri o pot doar bănui de aici; ceea ce recunosc este ciuntit şi aminteşte mai degrabă de nişte răni cicatrizate. La o oarecare distanţă aud loviturile înfundate şi ritmice ale unor pietre rotunde, legate cu sfoară de o coadă, pe care femei şi bărbaţi deopotrivă le izbesc pe o podea de teracotă. Sunt veseli şi cântă cântece pe care le cunosc de demult. Cântecul şi muzica fac parte din viaţa lor şi nici chinezii nu au reuşit să-i amuţească.

Complexul Tsuglagkhang, cu toate templele şi frumuseţile sale arhitectonice, şi clădirea uriaşă a palatului Potala sunt realizări uriaşe ale poporului tibetan, ridicate de-a lungul mai multor secole de muncă dură, în parte făcută în regim de clacă. Ar fi putut rezista încă multe secole, dacă mâna omului nu ar fi distrus atât de mult. Cine ar avea curajul acum, chiar dacă ar fi omul cel mai puternic al zilelor noastre, să mai construiască astfel de clădiri? Şi chiar dacă aceste locuri şi-au pierdut din aura sacră din cauza turiştilor care le fotografiază necontenit, ele mai păstrează totuşi o forţă de atracţie mistică. Chiar şi cel mai insensibil om ar trebui să trăiască aici un fel de revelaţie, să fie uimit, să admire şi să înţeleagă câte ceva din lucrurile pe care înainte le cunoştea doar din cărţi. Cred că toţi cei care vizitează o dată Tsuglagkhangul îşi împlinesc un vis – fascinaţia Tibetului.

28. Cei trei piloni ai statului

Ganden, „cea plină de bucurie”, nu era în program şi chinezii încearcă din nou să ne ţină ocupaţi, ca să nu putem vedea ruinele. Ce-i drept, vizitarea nu este interzisă, iar un negustor nepalez s-a oferit să mă ducă până acolo într-o oră şi jumătate, dar aveam prea puţin timp şi nişte chestiuni personale de rezolvat.

Cunosc imaginile cu Ganden pe care le-a surprins delegaţia lui Dalai Lama, la fel şi fotografiile lui Manfred Abelein şi pe cele ale lui Peter-Hannes Lehmann, în care se pot vedea într-adevăr câteva bârne noi de lemn pe clădirile distruse. Am auzit şi asigurările pe care ni le tot dădeau chinezii, că se reconstruieşte şi că în Ganden trăiesc deja

320 de călugări, însă nu există niciun novice.

Imaginile distrugerii Gandenului nu pot fi însă ignorate. Cu toată bunăvoinţa de a-l reconstrui, cum s-ar putea înlocui ceea ce a fost nimicit? De unde s-ar putea aduce înapoi copertele de carte gravate minunat, cu figuri splendide de zei, create de-a lungul a sute de ani de artişti talentaţi, animaţi de o religiozitate profundă, pictate în culori naturale autentice, a căror preparare este o artă în sine? Oriîncotro te îndrepţi azi, Ganden este gol, pustiit şi învăluit într-o tăcere de moarte. Totuşi, sunt absolut sigur, el dă mărturie prin tot ceea ce nu a putut fi înlăturat – câteva fresce şi zidul de bază construit din blocuri de piatră dreptunghiulare – despre bogăţie, religiozitate şi putere. În Ganden, vechiul Tibet şi-a arătat încă o dată strălucirea, în februarie 1959, Dalai Lama şi-a dat acolo examenele de profesor de metafizică în faţa celor mai înalţi demnitari şi învăţaţi ai ţării. Pentru Dalai Lama a fost şi un pretext bine-venit ca să refuze invitaţia de a participa la Adunarea Naţională a Republicii Chineze, care avea loc în aceeaşi perioadă la Beijing. Vechiul Tibet şi-a dezvăluit încă o dată frumuseţea. Dacă Dalai Lama s-ar întoarce în Tibet, lucrurile nu ar mai fi aşa cum au fost odinioară, când nobilii intrau în oraşul mănăstiresc călare pe caii lor cu podoabe impresionante şi îmbrăcaţi în straie scumpe. Nu ar mai fi frize alb-roşii şi acoperişuri aurite, nu ar mai fi galbenul strălucitor al soarelui pe cerul albastru. Totul ar fi altfel, cum este deja azi.

*

Drepung, „grămada de orez”, a fost distrusă doar parţial, iar în Nechung, situată în imediata ei apropiere, odinioară sediu al oracolului oraşului, văd mulţi tâmplari la lucru. Se construieşte… Şi totuşi, paşii mei răsună ciudat între zidurile încăperilor goale. De-abia mai ştiu unde sunt. Caut chiliile fraţilor lui Dalai Lama, care au fost aici la şcoală. De câte ori i-am vizitat pe Norbu şi Lobsang, am vorbit cu ei, am mâncat carne uscată de iac şi am băut cel mai groaznic ceai care există în Tibet! Eram, ce-i drept, obişnuit cu ceaiul tibetan şi îmi plăcea, dar aici, în Drepung, se pare că foloseau cel mai rânced unt şi cel mai prost ceai. Unde sunt măsuţele de lemn gravate minunat, unde sunt cănile şi ceştile cizelate cu ornamente aducătoare de noroc? Unde sunt picturile *thangka*, grele, înrămate cu brocart, unde sunt stareţii şi miniştrii, care păreau atât de puternici şi severi în hainele lor de gală? Mă uitam după cei trei novici despre care se spunea că s-ar afla aici, primii după ocuparea Tibetului. Dar nu văd decât grupuri mici de turişti, care vizitează ca şi mine mănăstirea. Bărbaţi şi femei din lumea întreagă, care vorbesc agitaţi pe întrecute: „Ce groaznice sunt distrugerile! Ce frumoase sunt pietrele astea!”. Nicio umbră de meditaţie nu li se vede pe chipuri. Oare ştiu ei ce a fost aici odinioară?

Ziua marii sărbători a mănăstirii, când erau desfăşurate mai mute *thangka* uriaşe! Drepung nu avea ziduri speciale pentru *thangka*, aşa cum aveau, de exemplu, Tashilhunpo sau partea frontală a palatului Potala. *Thangka* era desfăşurată în Drepung, iar la vest de mănăstire se găsea un povârniş frumos, pe care nu se construise nimic şi care părea făcut special pentru a servi drept suport pentru pictura colosală. Mai mulţi călugări şi câţiva lama purtau rola uriaşă pe umeri, iar numeroşii pelerini adunaţi aici treceau pe lângă ea şi o atingeau cu mâinile şi cu fruntea, îi ajutau în mod simbolic pe cei care o duceau şi erau astfel binecuvântaţi. Împrăştiate peste tot pe povârniş, grupurile de pelerini se aşezau la picnic, nobili distinşi în haine ceremoniale, servitori cu pălării roşii, precum şi călugări şi nomazi, care mâncau *tsampa* din săculeţi de piele. În câţiva ani am participat şi eu la serbările de aici şi nu voi uita delicioasele găluşte *momo* pregătite de servitorii lui Norbu şi Lobsang. Un aluat foarte subţire învelea carnea tăiată mărunt şi condimentele aromate. Era întotdeauna o zi veselă, cu râsete şi bună dispoziţie. Dacă venea Dalai Lama în vizită, reîncarnările stăteau la toate ceremoniile în rândul din faţă – o mică adunare de sfinţi vii. Aici, în Drepung, am fost martor pentru prima oară la celebrele dezbateri logice dintre domnitorul Tibetului şi învăţaţi. Ele făceau parte din viaţa cea mai intimă a Tibetului şi doar datorită prieteniei cu Lobsang Samten am putut asista la aceste dezbateri în mijlocul celor 3.000 de călugări din a căror facultate făcea parte şi el. Împreună cu cei din alte secţii, în acea vreme existau 10.000 de călugări în Drepung.

Mai era ceva ce mă atrăgea mai des la Drepung decât în alte mănăstiri. Era vorba despre concursurile de atletism dintre aşa-numiţii *dob-dob* din Drepung şi cei din Sera. *Dob-dob* erau mici grupuri de călugări sportivi, ale căror chipuri erau întotdeauna vopsite cu funingine. Înainte de luptă îşi dădeau jos rasa monahală şi rămâneau în nişte şorţuri scurte cu clopoţei. Ca fost profesor de sport, desigur că mă incita să iau parte la aceste competiţii, iar călugării îmi permiteau bucuroşi să mă alătur lor. Cei din Drepung erau atât de buni, încât trebuia să fac mari eforturi ca să ţin pasul cu ei în cele trei probe ale concursului lor: alergare, aruncarea greutăţii şi un fel de săritură în lungime. Trecutul… Astăzi totul este pustiu şi părăsit. Nici măcar pe cei 320 de călugări despre care se spune că trăiesc din nou în Drepung nu am reuşit să-i găsesc. Nu mai ies aburi fierbinţi din bucătăriile unde călugări-bucătari cu feţele murdare de fum învârteau în cazane mari puse pe vetrele de lut, sub care se făcea foc cu nuiele şi bălegar uscat de iac. Nu se mai aud de peste tot litanii monotone; nu se mai aud sunete înfundate de tobă. În locul lor sunt doar câţiva călugări care veghează ca turiştii să achite câţiva yuani pentru fiecare fotografie pe care o fac.

Mă aplec asupra tuturor fleacurilor pentru a le vedea de aproape, fie şi o bucată decolorată din frescele vechi sau un rest dintr-o balustradă, o gravură în lemn sau locurile mai închise la culoare de pe pereţi unde înainte atârnau *thangka* sau de unde statuile aurite ale zeilor se uitau în jos la credincioşi. Cine ştie câte secole a rezistat deasupra capetelor călugărilor din Drepung această bucăţică de tencuială pe care o ridic de jos şi o ţin în mâini: o bucăţică de „aur", o părticică minusculă a unei figuri.

*

Sera, „gardul de trandafiri", o altă mănăstire dintre cei trei piloni ai statului, arată din depărtare ca faţada bine întreţinută a unui oraş frumos. Dacă te apropii însă, vezi în spate ruinele. Mănăstirea a fost distrusă parţial, iar părţile dărâmate au fost îndepărtate cu grijă, însă nu au mai fost reconstruite. Dintre toate comorile pe care le poţi vedea, doar statuia marii zeităţi protectoare a mănăstirii, „Tamdring", a fost păstrată în varianta originală, toate celelalte sunt copii ulterioare. Prin zonă mişună turişti care fotografiază, precum şi câţiva paznici, dar caut în zadar călugări care să-şi practice religia. Mi s-a spus că mulţi călugări care s-au refugiat în timpul Revoluţiei Culturale din faţa Gărzilor Roşii, ducându-se în satele lor natale, s-ar fi întors după aceea, „aşa cum ies şoarecii din găurile lor după ce pleacă pisica". Deoarece majoritatea provin din familii de ţărani şi de nomazi, s-au adăpostit în casele părinţilor lor şi şi-au câştigat existenţa prin muncă. Se spune că în Sera ar fi din nou 300 de călugări, dar se ştie că în acest număr sunt incluse şi familiile lor, pentru a primi raţiile de mâncare corespunzătoare.

În Dharamsala am stat de vorbă cu un călugăr din Sera care mi-a spus: „Acum mai sunt acolo cel mult 50 de călugări bătrâni. Sunt căsătoriţi şi se spune că au voie să practice religia noastră, dar de fapt le este frică să o facă. Cei mai mulţi dintre călugării care mai trăiesc acolo sunt de fapt călugări falşi, deghizaţi, şi lucrează pentru chinezi. Deoarece nu sunt călugări adevăraţi, nu citesc cărţile sfinte şi nu se roagă". Acestea sunt cuvintele lui Lobsang Namgye, care a fugit din Tibet abia în 1981. Şi el repetă mereu cuvântul *tsüma*, totul este fals, totul este faţadă, înşelătorie, nimic din toate acestea nu are de-a face cu adevărata libertate religioasă.

Am văzut în Sera fresce care au fost distruse şi apoi renovate foarte prost, precum şi altele bine păstrate, dar în faţa cărora fusese montată o schelă cu zăbrele de sârmă. Beijingul încearcă să repare unele lucruri. Au fost alocaţi bani pentru reconstrucţie – o picătură pe o lespede fierbinte, ce-i drept, dar buna intenţie există fără îndoială.

Sera îmi este foarte prezentă în memorie deoarece în 1947 a avut loc un mic război civil între Sera şi Lhasa. Ne temeam că unii călugări

revoltaţi vor pătrunde în oraş şi se vor deda la distrugeri şi jafuri. Aufschnaiter şi cu mine ne străduiam să organizăm apărarea casei lui Tsarong, unde fusese instalată o puşcă-mitralieră care urma să fie folosită împotriva temuţilor călugări-poliţişti din Sera, *dob-dob*. Sfatul meu a fost să luminăm cât se poate de bine toate împrejurimile, deoarece lumina l-ar fi împiedicat pe duşman să acţioneze. Luptele au durat doar câteva zile şi în curând am putut să merg din nou la plimbare în Sera, cu câinele meu Apso.

Pe drumul spre Sera era o singură casă, Trabchi Lebkung, unde se tipăreau timbre şi se băteau monede. Astăzi această casă, care se ridica izolată pe câmpia întinsă, dispare într-o mare de acoperişuri de tablă şi nimic nu mă atrage spre ea, deoarece ştiu că în timpul Revoluţiei Culturale a fost transformată într-una din cele mai groaznice închisori. La est de Sera se găseşte locul unde cadavrele erau tăiate în bucăţi; nici pe ăsta nu vreau să-l vizitez. Nu am dorit nici mai demult să-l văd, respectul faţă de moarte mă împiedica, atunci ca şi acum, să fac asta. Tibetanii îşi purtau mai demult morţii pe umăr până acolo şi nici azi nu s-a schimbat nimic din această ceremonie, doar că acum cadavrele sunt duse cu un tractor.

Din strălucirea şi frumuseţea de odinioară a oraşului Sera nu a mai rămas nimic. Doar timid, ezitant, se anunţă unele ameliorări. Aşa cum cel puţin călugării bătrâni se întorc în mănăstirile lor, la fel se văd steaguri de rugăciune pe unele case, poduri şi trecători. În orice caz, am văzut şi steagul cu cinci stele, drapelul naţional al Chinei, în unele cooperative sau un fanion roşu pe acoperişul unei case locuite de vreun simpatizant ori colaborator al chinezilor. Uneori vezi legănându-se în vânt, alături, steagurile de rugăciune în cinci culori şi steagurile cu stele roşii. Mii de flamuri religioase fâlfâie în trecătorile înalte din munţi, unde lumea nu se simte atât de supravegheată de chinezi. Ele flutură în faţa lozincilor chineze care au fost vopsite peste tot pe pereţii de stâncă, în locul piosului *„Om-mani-padme-hum”*.

Toate aceste schimbări în bine au loc numai foarte încet şi ezitant. Cum am spus deja, oamenii nu au încredere în chinezi, nu îndrăznesc să creadă că dintr-odată ar fi permis ceea ce atâţia ani a fost pedepsit cu moartea şi cu închisoarea. Precauţi, ei îşi dezgroapă micii Buddha din bronz şi îşi construiesc în casă altare minuscule. Îndrăznesc din nou să-şi învârtească moriştile de rugăciune, iar deasupra caselor şi trecătorilor flutură din nou, ici şi colo, steaguri de rugăciune. Tablourile lui Mao sunt înlocuite cu fotografii ale lui Dalai Lama, aduse de delegaţia lui sau de turişti ori care au fost ţinute ascunse de chinezi ani de zile. Uneori am văzut pe câmp femei care semănau purtând pe cap frumoasele lor podoabe, care până de curând nu erau văzute cu ochi buni. Poate că în sinea lor le era încă teamă, gândindu-se la vremurile cumplite de altădată. Însă tibetanii khampa

îşi poartă mândri şi liberi podoabele, indiferenţi la ce spun chinezii despre asta. Ei au fost întotdeauna o excepţie, au fost mai curajoşi, iar locuitorii din Lhasa au avut şi continuă să aibă şi în prezent un mare respect pentru ei. Sunt nişte oameni foarte temerari, care scot repede cuţitul din teacă.

Un tibetan inteligent pe care l-am întâlnit în Lhasa folosea mereu când vorbea despre Tibet cuvântul *temdre-me*, pe care l-aş traduce prin „rău, regretabil". Era foarte pesimist şi spunea că lucrurile în Tibet stau rău, *temdre-me*. Nu este bine, spunea el, ca vechile datini şi obiceiuri să fie uitate, ca tibetanii să nu mai poarte frumoasele haine tradiţionale şi să se teamă să-şi declare credinţa. Nu e permis să-ţi negi zeii, pentru că atunci ei pedepsesc poporul şi aduc nenorociri. El se temea de ziua în care toată moştenirea culturală ar putea fi pierdută; atunci oamenii vor regreta, dar – profetiza el – va fi prea târziu.

Cei mai înalţi funcţionari tibetani care lucrează pentru chinezi sunt Püntsog Wangyal şi Ngabö Sawang Chenpo. Püntsog Wangyal este din Bathang, partea estică a vechiului Tibet, care a fost anexată prima de chinezi, dar care este un ţinut pur tibetan din punct de vedere etnic. Şi el a trecut, ca patriot tibetan, prin închisorile chineze. Püntsog este unul dintre cei cărora li se datorează reconstruirea mănăstirilor distruse, dar nu are putere de decizie, ci poate doar să facă propuneri: „Acum se va reconstrui Samye sau Ganden". El este mai bine văzut, atât de către chinezi, cât şi de tibetani, decât Ngabö, care era considerat şi în vechiul Tibet un nobil arogant şi snob.

Püntsog este un patriot curajos, care îşi respectă cuvântul dat, iar chinezii îl apreciază pentru asta. Ngabö Sawang Chenpo, în schimb, care este şi el patriot, s-a aruncat imediat la picioarele chinezilor, de aceea ei îl consideră un om fără curaj. Ngabö a fost primul care a colaborat cu chinezii; el a fost cel care le-a predat acestora trupele tibetane din Kham. Püntsog este prietenos, sociabil, îi pasă de oameni şi vorbeşte cu ei. Ambii, se spune, călătoresc la fel de mult şi fără oprelişti ca odinioară. Au servitori, gardă de corp, bucătar – o adevărată caravană de însoţitori. Diferenţa constă numai în modul de deplasare. În loc să străbată câmpiile şi trecătorile călare, ei zboară de la Beijing la Lhasa, iar în Tibet folosesc o maşină de teren.

Dacă mănăstirile ar reveni la viaţă, hrana şi aprovizionarea călugărilor ar fi, desigur, o mare problemă. Astăzi, când mai există doar puţini călugări, ei trăiesc din pomenile date de numeroşii pelerini care vin din nou la mănăstiri. Înainte erau puternici şi bogaţi, posedau suprafeţe uriaşe de teren agricol pe care lucra poporul de rând, se hrăneau din roadele câmpului, dar trebuiau să plătească şi taxe mari. Între timp, mănăstirile au fost expropriate. Donaţiile pelerinilor nu ar fi suficiente pentru un număr mai mare de călugări, iar guvernul chinez nu ar face, desigur, nimic în acest sens. Nici vechea teză

conform căreia mănăstirile sunt un înlocuitor pentru şcoli şi, ca urmare, trebuie să fie sprijinite de guvern nu mai este valabilă.

Tibetanii au un proverb: *„Nang-la dra ma shüna, Chi-ki Tönta droki mare”*. Ceea ce înseamnă, în traducere: „Dacă înăuntru nu este unire, nici în afară nu se poate face nimic”.

29. Drama şi fidelitatea lui Panchen Lama

Nouăsprezece ani a lipsit Panchen Lama din Tibet şi poate că despre nicio altă persoană nu au circulat mai multe zvonuri. S-a spus că e prizonier la Beijing, că s-a căsătorit şi chiar că această căsătorie i-a fost impusă, iar Panchen Lama a fost folosit în primul rând pentru a se ţese intrigi împotriva lui Dalai Lama. Zvonurile s-au înmulţit mai ales pentru că Panchen Lama ţinea la radio discursuri care erau pe placul guvernului de la Beijing şi îşi exprima mereu simpatia pentru comuniştii chinezi.

Cât de îndoielnice sunt aceste declaraţii ale chinezilor s-a văzut în primăvara anului 1982, când Panchen Lama s-a întors în Tibet, simţindu-se din nou tibetan şi fiind întâmpinat de popor într-un mod impresionant. Şi Dalai Lama îşi exprimase mereu, în discuţiile noastre, simpatia pentru Panchen Lama şi subliniase că ştia care este adevărul. Simplul fapt că Panchen Lama ocupa în ierarhia tibetană o poziţie inferioară lui Dalai Lama nu însemna că chinezii ar avea vreo şansă să-l manipuleze pe unul împotriva celuilalt. Şi chinezii au înţeles asta între timp, iar dacă mai era nevoie de o dovadă a legăturii dintre cei doi, aceasta a fost sosirea lui Panchen Lama în Tibet după nouăsprezece ani de absenţă. Oamenii s-au înghesuit cu miile ca să-l vadă şi se spune că s-ar fi înregistrat morţi şi răniţi. La Tsuglagkhang, Panchen Lama a aşezat în faţa statuii zeului o ofrandă de argint cu trei niveluri. Apoi s-a aruncat în faţa lui Jo Rinpoche şi s-a rugat cu voce tare şi clară pentru întoarcerea lui Dalai Lama, ceea ce i-a atras încă o dată respectul poporului tibetan. „Există un singur om demn să stea pe acest tron, Sanctitatea Sa Dalai Lama, Tenzing Gyatso.” A vorbit cu poporul şi l-a îndemnat la toleranţă, i-a îndemnat pe credincioşi să-i accepte pe cei necredincioşi şi invers. Paznicii templului, aşa-numiţii *go-nyipa*, „bicefalii”, colaboratorii, care se aflau în templu pentru a alimenta lămpile cu unt, au fugit de teama pedepsei chinezilor când au auzit una ca asta!

Chinezii nu au fost stăpâni pe situaţie nici în acest caz, aşa cum nu au fost nici la vizita delegaţiei lui Dalai Lama. Întoarcerea lui Panchen Lama a fost un alt şoc pentru reprezentanţii Beijingului, care credeau că l-au îndoctrinat suficient în cei nouăsprezece ani cât l-au ţinut prizonier. Faptul că Panchen Lama nu mai trăia în celibat nu a tulburat entuziasmul tibetanilor la întoarcerea sa. În mănăstirea lui,

Tashilhunpo, unde i se construise un nou palat, a fost primit cu multă emoţie.

Toate aceste poveşti despre „colaborarea” lui Panchen Lama, care circulau de ani de zile, îmi vin acum în minte şi sunt sigur că vizita lui în Tibet este încă un pas spre ameliorarea situaţiei. Aceasta deoarece veştile despre întoarcerea lui vin de la tibetani, iar din cuvintele lor se simt mândria şi admiraţia pentru curajul lui Panchen Lama de a se manifesta în favoarea lui Dalai Lama şi a religiei sale. El este venerat de toţi drept cea mai înaltă reîncarnare care trăieşte acum în Tibet.

30. Despărţirea de Tibet

Se crapă de ziuă, îmi dau seama după lumina care se vede la ferestre. Acum ar trebui să cânte un cocoş, îmi spun. S-ar potrivi atât de bine cu atmosfera. Primul cântat al cocoşilor… Dar nu se aude nici măcar un lătrat de câine în depărtare. Maşina noastră este gata de plecare. Mergem la Kyentsal Lupding, „Locul de despărţire şi de revedere”. Desigur, acolo nu mai sunt înălţate corturi, nu mai sunt întinse perne pe jos, nu mai este ceai şi nu mai sunt prăjiturele dulci. Nu mai este nimeni care să ne pună pe după gât o panglică aducătoare de noroc, ca să fim protejaţi de zei şi să ne întoarcem cu bine aici. Ora plecării ni s-a comunicat cu o precizie de minute, nu la primul cântat al cocoşilor sau la al doilea… Mă uit pentru ultima oară înapoi, zăresc în depărtare conturul palatului Potala în lumina tot mai clară a zorilor şi ştiu că îl văd pentru ultima oară. Mă gândesc la cuvintele pe care mi le-a spus acum câteva zile un tibetan bătrân, pe care îl ştiam de multă vreme, atât de aproape şi atât de încet, încât parcă mi-ar fi încredinţat o taină:

„Henrig, eu am încredere că timpul vindecă totul, şi ce înseamnă o sută sau două sute de ani pentru istoria şi religia noastră? Am trecut cu bine prin perioade şi mai lungi şi ne-am salvat de fiecare dată modul de viaţă şi religia. Nu ştiu ce va fi, dar poate că într-o zi oamenii vor fi atât de evoluaţi interior, încât popoarele se vor apropia unele de altele şi nu se vor îndepărta din pricina neînţelegerilor. Poate tu, Henrig, te gândeşti că va fi cu totul altfel, deoarece oamenii nu mai sunt, din păcate, atât de paşnici. Dar eu îţi spun, ca tibetan, pentru că nu pot vorbi decât în această calitate, că noi am fost mereu un popor iubitor de pace şi aşa vom rămâne. Nu am iubit niciodată războaiele, însă ne-am iubit cu atât mai mult religia şi cultura”.

Din nou, ca de atâtea ori în această carte, trebuie să fac o comparaţie: cât de greu mi-a fost să mă despart de Lhasa în urmă cu treizeci de ani, când încă mai visam să-mi petrec viaţa în acest „oraş interzis”, alături de oamenii săi veseli, şi cât de uşor îmi vine acum să las în urmă tot ce am văzut şi am trăit în acest scurt răstimp. Lhasa, al

cărei nume se traduce prin „oraşul zeilor”, nu-mi mai aduce aminte de această semnificaţie frumoasă, căci atunci când vezi barăcile urâte, acoperişurile de tablă şi construcţiile noi cu arhitectura lor străină, care înăbuşă puţinele cartiere vechi ce au mai rămas, nu poţi să te gândeşti că zeii au putut să-şi aleagă drept sălaş tocmai acest loc.

Cât de frumos ar fi să credem în cuvintele bătrânului tibetan şi cât de mult avem nevoie azi, când banii sunt măsura tuturor lucrurilor, de o reîntoarcere la etică şi umanism! Un ţel la care aspiră mulţi tineri din lumea întreagă. Îi consider pe tibetani cel mai fermecător popor de pe pământ, dar sunt departe de a-i idealiza. Căci ceea ce doar idealizezi nu poţi să înţelegi, pentru că te uiţi la o imagine gata construită, şi nu la fapte. Tibetanii merită să fie înţeleşi; ei au cu adevărat multe calităţi minunate, dar au şi o grămadă de ciudăţenii, şi trebuie să ai în vedere totul ca să-i priveşti cu onestitate. Trebuie să dai la o parte toate ideile preconcepute când ai de-a face cu alţi oameni şi nu trebuie să crezi în imaginile care simplifică totul în mod grosolan. Cred că şi tibetanii au suferit multă vreme din această cauză. Nu îndrăznesc să spun că îi cunosc până în cele mai mici detalii, dar ştiu că sunt simpatici, veseli şi harnici şi, în felul lor, mai de bună-credinţă decât mulţi europeni sau americani, ca să nu mai vorbim de chinezi.

Maşina noastră înaintează duduind. Afară e ger. Recunosc contururile templului Nethang, cu zidurile bine păstrate ce înconjoară acest loc istoric. La vederea acestei oaze de frumuseţe nedistruse am o viziune la a cărei împlinire nu îndrăznesc să visez, dar nu pot nici să renunţ la speranţa că într-o bună zi Lhasa şi Tibetul îşi vor regăsi atmosfera fascinantă şi farmecul lor unic. Desigur, sub un guvern tibetan care aplică reforme coerente, în folosul tibetanilor, şi nu al chinezilor. O simbioză a culorilor din vechime, a caselor din lemn şi piatră, cafenii, roşii şi albe, a feţelor zâmbitoare, a cuceririlor moderne, care vor aduce cu siguranţă un nivel de trai mai ridicat. Tibetanii trebuie să devină din nou independenţi, să trăiască în pace cu vecinii, aşa cum au făcut timp de secole. Viziunile mele îmi arată cum ar putea fi Tibetul când ar redeveni ţara mult visată de pe acoperişul lumii, unde se împlinesc visele din tinereţe. Căci toate visele încep în tinereţe; şi eu am visat la rândul meu la această ţară şi mi-am călăuzit paşii astfel încât să ajung odată pe pământul ei. Iar Sven Hedin, marele cercetător din Suedia, mi-a scris când eram în Lhasa: „Aţi ajuns în oraşul visurilor mele…”.

*

Ce frumos ar fi dacă tinerii noştri ar avea o ţară plină de farmec şi mister, un „Shangri-La”, care să-i facă să-şi folosească resursele de energie pentru a ajunge acolo! Ar putea merge la plimbare în grădinile

înclinate de la baza palatului Potala, pe care le-am proiectat împreună cu Aufschnaiter în urmă cu treizeci de ani.

Tibetanii sunt răbdători, simt altfel timpul faţă de noi, iar Dalai Lama a subliniat mereu că nu contează dacă cel care se va întoarce în Lhasa va fi el, al paisprezecelea Dalai Lama, sau reîncarnarea sa viitoare. Mă gândesc mai departe şi ştiu că în momentul întoarcerii sale se vor elibera emoţii inimaginabile ale poporului tibetan, care le vor depăşi cu mult pe cele de la sosirea delegaţiei lui Dalai Lama sau de la întoarcerea lui Panchen Lama. Nu pot să-mi închipui cum s-ar apăra Dalai Lama de acest preaplin de dragoste şi emoţie. Văd *thangka* uriaşă din mătase şi brocart coborând pe Potala, văd mii de oameni aruncându-se plini de veneraţie la pământ, murmurând cu ochii în lacrimi „Jishi Norbu" şi *„Om-mani-padme-hum"*. Mai târziu ar bea *chang*, bere din orz, frumoasele haine colorate ale fetelor ar pluti în dans, iar bărbaţii cu căciulile lor din blană de vulpe şi-ar face dansurile cu bătăi din picior. Poate că la tribunele de onoare ar fi din nou reprezentanţii Chinei, Indiei, Pakistanului, Nepalului şi Bhutanului, iar fetele frumoase, cu podoabele lor acoperite de coral şi turcoaze, le-ar servi oaspeţilor licoarea tulbure de orz. Am trăit şi eu astfel de momente în urmă cu treizeci de ani şi le-am descris în cărţile mele. Iar aceste lucruri nu s-ar mai întâmpla într-o ţară izolată, ci într-una aflată în contact permanent cu alte popoare ale lumii. Mijloacele de transport fac ca distanţele să fie uşor de parcurs şi aici ar fi un du-te-vino necontenit.

*

Viziuni – vise – dorinţe. Rog să îmi fie îngăduite, mie, care am trăit cei mai fericiţi şapte ani din viaţa mea aici şi nu pot renunţa la această speranţă.

Stau în aeroportul pustiu şi revin la realitate. Îngheţ şi observ acum, la despărţire, cât de impregnate de melancolie şi de experienţe dureroase au fost pentru mine zilele acestea. Şi totuşi, părăsesc ţara pe care nu am mai văzut-o de treizeci de ani cu sentimentul, chiar cu convingerea, că există schimbări în bine pentru tibetani.

Când am trecut pe lângă Yamdrok Yumtso au izbucnit primele furtuni de nisip care anunţau primăvara, iar gheaţa de pe lac se topea. Amândouă, primăvara şi dezgheţul, doresc să le văd ca pe un semn bun pentru tibetani.

Mă gândesc pentru ultima oară la săptămânile petrecute în Lhasa înainte de intrarea trupelor chineze. A fost atunci un cutremur puternic, care ne-a înspăimântat pe toţi şi pe care tibetanii l-au interpretat ca pe un semn rău. Dar niciun templu nu a fost distrus în urma lui, iar palatul Potala, care seamănă cu un zgârie-nori, nu a avut nicio fisură. A fost nevoie de mâna omului, condusă de ură politică şi

fanatism, ca să fie distruse 99% din construcţiile sacre ale Tibetului. Piscurile acoperite de gheaţă care înconjoară Tibetul au rămas însă neschimbate. Niciun sistem politic nu va putea distruge „tronul zeilor”, iar în nopţile reci de iarnă se pot auzi, la fel ca odinioară, gâşte sălbatice şi cocori trecând în zbor peste Lhasa. Bătăile lor de aripi sună ca *„Lha gye lo”* – „Zeii vor învinge”.

Epilog

În vara anului 1983, când am terminat de scris această carte, nu bănuiam că temerile şi pesimismul meu în legătură cu credibilitatea promisiunilor şi concesiilor chinezilor aveau să se dovedească îndreptăţite atât de curând.

Când am vorbit despre *tsüma* am arătat îndoielile numeroşilor tibetani cu care stătusem de vorbă. Am descris „satele lui Potemkin” pe care le întâlnisem pretutindeni – în Lhasa, în mănăstiri şi în temple. Cu toate acestea, am căutat în continuare semne care să întreţină sclipirea slabă şi firavă a speranţei într-un dezgheţ. Acum acea sclipire s-a stins.

Relatări tulburătoare au început să apară în toamna lui 1983, iniţial sporadice şi neconfirmate. Însă în scurt timp veştile cumplite, adeverite în prezent de turişti, au făcut înconjurul lumii. Aşa-numitul „dezgheţ” în care toţi tibetanii şi toţi prietenii acestui popor minunat îşi puseseră mari speranţe a durat exact patru ani. Mi-am amintit ce-mi spuseseră atât de mulţi tibetani, că cei care fuseseră prea indiscreţi în legătură cu delegaţia lui Dalai Lama sau prea prietenoşi cu jurnaliştii aflaţi în vizită au fost primele victime: „…oamenii din Lhasa au o vorbă – filosofia chinezilor este să lase otrava să devină vizibilă… Apoi să o lanseze când poate fi văzută”.

Între timp numărul rapoartelor confirmate creşte în mod constant, cu relatări înspăimântătoare, dar credibile de arestări sub pretexte dintre cele mai banale, cum ar fi comerţul pe piaţa neagră sau contrabanda. Aceşti condamnaţi nefericiţi şi vrednici de milă au fost văzuţi în camioane, mai mult morţi decât vii, după tortura fizică şi mentală.

Ei erau ulterior executaţi, nu în capitala Lhasa, ci pe malul stâng al râului Kyichu, într-o vale din spatele Pungpaiului, un bine-cunoscut deal de sacrificiu. Unul dintre cei cinci deţinuţi politici condamnaţi la moarte era Geshe Lobsang Wangchuk, în vârstă de 65 de ani, respectat doctor în filosofie de la mănăstirea Drepung. Acesta susţinuse în mod curajos libertatea tibetană şi criticase vehement ocupaţia ţării sale de către chinezi. Chinezii au negat că Wangchuk a fost executat, iar eu am primit o confirmare din partea Biroului de Informaţii al lui Dalai Lama de la Gangchen Kyishong din Dharamsala că e încă în viaţă şi că

a fost dus într-o tabără de maximă securitate, Tasung Khang, în apropiere de Lhasa.

Fără îndoială că, faţă de zecile de mii de chinezi condamnaţi la moarte în acelaşi timp, numărul tibetanilor era mic – dar cum poate aplica cineva matematica la vieţile oamenilor, când o singură persoană ucisă înseamnă deja prea mult? În plus, fiecare execuţie reduce şi mai mult şansele de supravieţuire ale restrânsei minorităţi tibetane. Viziunea mea pesimistă, exprimată frecvent, conform căreia politicienii aplică întotdeauna un etalon dublu, iar interesele economice şi materiale primează în mod invariabil în faţa consideraţiilor culturale şi omeneşti, are la bază următoarele citate despre Tibet din presa mondială.

> Reputatul *Neue Züricher Zeitung* afirma pe 29 septembrie 1983:
>
> *„Cercurile chineze oficiale, potrivit reprezentantului lui Dalai Lama, justifică arestările sub pretextul că s-au luat măsuri împotriva contrabandiştilor şi a persoanelor fără permise de reşedinţă sau fără cartele de raţie alimentară. Cu toate acestea, s-a recunoscut că printre cei arestaţi se numără şi activişti politici. Autorităţile chineze au dat de înţeles că pe unii dintre cei arestaţi îi aşteaptă pedeapsa cu moartea.”*

> *Liechtenstein Vaterland* observa pe 7 octombrie 1983:
>
> *„Potrivit cercurilor informate, şase tibetani au fost executaţi în Lhasa vinerea trecută pentru „activităţi infracţionale”. Rapoartele disponibile începând de duminică nu precizează, conform informaţiilor primite de la Beijing, dacă persoanele executate se împotriveau regimului.”*

Zürichsee-Zeitung întreba pe 11 octombrie 1983: „Sfârşitul liberalizării în Tibet?” şi relata acţiuni „asemănătoare cu o lovitură de stat” ale chinezilor în Lhasa, unde 500 de tibetani au fost arestaţi pe 24 şi 28–29 august. Amnesty Internaţional din Berna s-a autosesizat imediat şi a solicitat tuturor filialelor sale să ia „măsuri urgente”. În consecinţă, s-au implicat mii de membri din întreaga lume ai acestei organizaţii. Nenumărate rapoarte similare, imposibil de citat aici, se află în continuare pe biroul meu.

Însă în încheiere aş vrea să citez din *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, ziarul cunoscut la nivel internaţional, care, sub titlul „Tibetul, dat uitării”, observa cu onestitate şi compasiune:

> *„Opresorii chinezi au folosit în mod evident un „curent” actual „împotriva infracţionalităţii” din ţara-mamă pentru a-şi lichida rivalii politici din Regiunea Autonomă Tibet. Tibetanii din exil consideră că*

este vorba în mod cert de „execuţii politice”. Fără îndoială că ştiu despre ce vorbesc; până acum inteligenţa lor a fost întotdeauna de încredere. Încercările chinezilor de a-şi ascunde fărădelegile de ochii lumii au fost zadarnice. Cu toate acestea, aproape nimeni în Vest sau în ţările neimplicate nu îndrăzneşte să vorbească despre asta. Subiectul Tibet este tabu. Nimeni nu vrea să-i calce pe chinezi pe bătături, mai toţi fiind dispuşi să aştearnă tăcerea peste evenimentele din Tibet de dragul bunelor relaţii cu Beijingul. Afganistanul este aproape uitat, Tibetul a fost trecut cu vederea, iar oamenii din aceste două ţări de munte sunt în mare măsură sau chiar întru totul pe cont propriu.”

O ţară cu o cultură extrem de dezvoltată a fost uitată de lume de teamă să nu fie dat peste cap vreun contract comercial lucrativ cu China. Din acelaşi motiv, guvernele au evitat cu grijă să-l primească în mod oficial pe Dalai Lama în oricare dintre vizitele sale paşnice în Europa sau în America, în vreme ce alţi lideri politici radicali sunt primiţi cu toate onorurile diplomatice.

Aşadar, mai este oare de mirare că unii tibetani tineri cred că e nevoie să recurgă la violenţă pentru a-şi redobândi libertatea? În clipa de faţă, liderii tibetanilor care trăiesc în exil în lumea liberă încă deţin controlul; în clipa de faţă, cred în continuare că îşi pot câştiga dreptul la libertate prin mijloace paşnice. Pentru ca lumea întreagă să le conştientizeze soarta, fac demonstraţii paşnice pretutindeni. La Zürich, demonstraţia paşnică, în tăcere, a 800 de tibetani a făcut o impresie puternică.

Unde ne-a adus mult-lăudatul nostru „progres”? Colonialismul ţărilor europene în Asia şi Africa, condamnat pe bună dreptate, este, din fericire, de domeniul trecutului. Ca şi comerţul cu sclavi din America. Însă le-am înlocuit cu un neocolonialism care a înghiţit ţările libere şi independente precum Tibetul, ţări perfect capabile să se întreţină şi să se guverneze, pentru ca marile puteri să devină şi mai mari.

Budismul din Tibet nu a încercat niciodată să convertească alte naţiuni, cu atât mai puţin prin forţă. Toleranţa a fost dintotdeauna una dintre virtuţile acestei naţiuni care se confruntă acum cu atâtea greutăţi.

Sfârşit

Index

[1] „Muntele Pleşuv" din vestul Himalayei, al nouălea vârf ca înălţime şi unul dintre cele mai dificil de escaladat din întreaga lume. (n.tr.).

[2] Monument funerar al unui lama care este venerat ca sfânt. (n.tr.).

[3] Monument din faţa palatului Potala (n.tr.).

[4] Ministru, membru al guvernului. (n.tr.).

[5] Sau melci de porţelan, melci de mare *(Cypraea moneta* sau *Cypraea annulus)* ale căror cochilii erau folosite în unele părţi ale Africii, în Asia de Sud-Est şi în Mările Sudului ca monedă, iar în India şi în estul Africii ca jetoane la diverse jocuri. (n.tr.).

[6] Stat în nordul Indiei, cu o populaţie de aproximativ 600.000 de locuitori (n.tr.).

[7] Capitala statului Sikkim (n.tr.).

[8] Muntele a fost escaladat în 1985 de o expediţie chineză (n.tr.).

[9] Diminutiv de la Ludwig (n.tr.).

[10] Vârful Tent, sau Tharpu Chuli, are de fapt doar 5.663 m (n.tr.).

[11] Cel mai înalt munte din Austria (3.798 m) (n.tr.).

[12] Food and Agriculture Organization of the United Naţions, Organizaţia pentru Alimentaţie şi Agricultură a Naţiunilor Unite (n.tr.).

[13] Victorie asupra propriei persoane, depăşire de sine, iluminare. (n.tr.).

[14] Yarlung Tsangpo străbate Tibetul pe o distanţă de peste 1.700 km, la o altitudine de

4.000 de metri, fiind fluviul situat la cea mai mare altitudine de pe glob. După ce intră în India prin regiunea Assam şi primeşte doi afluenţi majori, el devine foarte larg şi este numit Brahmaputra (n.tr.).

[15] În germană se citeşte mai întâi cifra unităţilor şi apoi cea a zecilor, de exemplu 74 se citeşte „patru şi şaptezeci” (n.tr.).

[16] *Tibet… Drumul spre Acoperişul Lumii* (n.tr.).

[17] Catrene, de obicei satirice, cântate la diverse ocazii din viaţa comunităţilor rurale din Bavaria şi Austria (n.tr.).

Table of Contents